

IZ ZAPISKOV NEKDANJEGA OBSOJENCA

Drugi tržaški proces

Šetsnajstega decembra 1941 je bil v Rimu na sedežu Posebnega sodišča za zaščito države (1) izdelan dokument, ki ga v prevodu odpiram tisti slovenski javnosti, ki ga še ne pozna. Spada k zaključku drugega tržaškega procesa omenjenega zloglasnega sodišča. Poštenega Italijana je sram za obstoj tega obrambnega sredstva fašistične dikature, ki je bilo uvedeno z zakonom št. 2008, 25. novembra 1926. Monstruoznost zakona je bila v tem, da je bila sodba po členu 7 tega zakona dokončna.

Dokument se glasi:

»Posebno sodišče za zaščito države
Zapisnik o izvedbi obsodbe na smrt.

Dne 15. decembra 1941 - XX. leta fašistične dobe, ob 8.15 predpoldne, sem na srelišču na Opčinah, ki je bilo izrecno za to določeno od Poveljnika obrambe tržaškega ozemlja s tajnim spisom št. 44 prejšnjega dne, in na osnovi danega povelja omenjenega komandanta, v katerem sta bila določena dan in ura za izvedbo nepreklicne smrtne kazni, ki jo je včeraj izreklo Posebno sodišče za zaščito države za zločine, ki jih predvidevajo členi 305, 302 in 285 Kazenskega zakonika proti

*Viktorju Bobku,
Ivanu Ivančiču,
Simonu Kosu,
Ivanu Vadnalu in
Josipu Tomasiju (Tomažiču)*

jaz podpisani glavni zapisnikar omenjenega sodišča (2) s sodelovanjem zdravnikov dr. Giuseppa Frondona in dr. Alda Bonavie, v prisotnosti polkovnika krajevnih karabinjerjev Marina Roberta v

službi policije tega sodišča prisostvoval izvršitvi kazni obsojenih na kraju, kamor jih je privedla policijska oblast.

Duhovnik je na ločenem kraju in brez prisostvovanja drugih oseb dal obsojencem (razen Tomasiju, ki je to odklonil) versko tolažbo.

Obsojencem, postavljenim nasproti oboroženim odelkom je nato poveljnik 58. legije M.V.S.N. (3) gospod Giordano Sacsida na glas prebral obsodbo. Obsojence so potem, kot je predpisano, posedli s hrbtom proti oddelkom in takoj nato je bila ob 8.20 predpisane dne izvršena obsodba petih zgoraj omenjenih.

Zdravnika sta ugotovila smrt vseh obsojencev.

Potrjujem, da izvršitev ni bila objavljena, kot to določa člen 4 kraljevskega dekreta 12. decembra 1926 št. 2062

Prebrano, potrjeno in podpisano.«

Sledijo podpisi.

»S kraljevim dekretom dne 18. decembra 1941 je bila obsojenim Leopoldu Čermelju, Antonu Ščuki, Francu Kavsu in Teodoru Sardu (Sardoču) spremenjena smrtna kazen v dosmrtno ječo.

Rim, 19. decembra 1942.«

Podpisan AVGUST FERRAZZOLI

Tak je bil zaključek za devet tovarišev na smrt obsojenih 14. decembra 1941.

Kaj je bilo z ostalimi enainpetdesetimi obtoženci? Trije so bili oproščeni, toda po utrjeni praksi je Commissione Provinciale (4) poslala take 'srečneže' v konfinacijo v južno Italijo ali v kolonije na otokih Lipari, Ponza, Ustica, Lampedusa, Ventotenne itd.

Od ostalih nas je bila 23 obsojenih na 30 let zapora (skupno na 690 let), 25 na 12 do 24 let, pet pa na manjše kazni, če se osem let zapora lahko tako imenuje.

Devet obsojenih na smrt so takoj ločili od nas in jih vsakega zase zaprli v pritličju v tisto krilo tržaškega zapora, kjer so pred enajstimi leti že bazoviške žrtve čakale na svinec v hrbet. Vsakdo si lahko predstavlja, kako jim je bilo pri duši. Ljudje polni življenjske sile, po krivici obsojeni na izgubo najdražjega, kar ima človek. Nihče od devetih ni povzročil izgube niti kapljice tuje krvi. Orožje in strelivo sta res ležala na mizi zraven sodnikov, toda če resno vzamemo zadevo orožja, se moramo tudi vprašati, koliko škode pa bi lahko povzročilo? V kakšni nevarnosti je bila država? Ni dovolj, da imaš skrito orožje. Treba je tudi premisliti, ali z njim lahko povzročiš resno škodo.

Pa pojdemo povrsti.

ČERMELJ LAVO. Znanstvenik, vodja Manjšinskega inštituta v Ljubljani. Za hajduka ga ni rodila mati, pa tudi politične razme-

re ga niso naredile za prekucuha. Njegov največji greh je bila knjiga »Life and Death Struggle of a National Minority«, ki jo je iz slovenskega teksta prevedla lektorica angleškega jezika na ljubljanski univerzi, Copelandova in je v slovenščini ugledala luč sveta šele leta 1965. V njej je sama čista resnica. Osebo pa je predsednika sodišča najbolj prizadela izjava, da vozijo politične obtožence v sodno dvorano uklenjene. Ko je predsednik vihtel v zraku knjigo in očital Čermelju laž, mu je zbor obtožencev rekel: »To se tudi nam dogaja«. Od tistega dne dalje so nam snemali lisice pred vrati, preden smo stopili v dvorano.

TOMAŽIČ .Sam je priznal, da je imel sestanke z Zelenom zaradi orožja, ki mu ga je Zelen nato poslal v Vreme na Krasu. Koliko pa je bilo tistega orožja? Količor so ga lahko s strelivom vred četvorica skrivaj ponoči peš prenesli iz Zej do Vrem. Bore malo. Tomažič je na razpravi trdil, da bi tistega orožja nikoli ne uporabil proti državi.

SARDOČ. Nekdo ga je pred policijo dolžil, pred sodniki pa vse zanikal, da je pošiljal v Milan ljudi z namenom, da bi preučili možnosti za morebitne sabotaže v primeru vojne.

ŠČUKA. Njegov poglavitni greh ni bil ta, da je poznal Zelena in Rejca in da naj bi šel v Milan zaradi namišljenih Sardočevih atentatov ali sabotaž, temveč ta, da je policiji dal cel kup napisanih strani, ki mu jih je inšpektor Ovre, Perla vsilil, medtem ko jih je tehtno in pogumno raztrgal že pri sodni preiskavi, nato pa z vsjo ognjevitostjo na razpravi, za kar smo mu lahko zelo hvaležni.

KAVS. Priznal je, da je prejel nalog od Tigra za atentat na Mussolinija, ko je šel ta leta 1938 skozi Kobarid. Kavs in atentat?! Frančk je bil vendar človek peresa in ne dinamita.

Potem pa VADNAL, KOS, IVANČIČ. Kaj pa so takega naredili? Dejanja spadajo na sodišče, ne pa sposobnosti ali nameni.

In končno BOBEK. Pustil se je zavesti od TIGRA ter se po nalogu tega javil za policijskega konfidenta, medtem ko ga je TIGR izrabljaj za najdelikatnejše posege, posebno za vojaške informacije. Prepričan sem, da vse tisto, kar je navohunil, ni kaj dosti koristilo. Jugoslaviji popolnoma nič. Italiji pa tudi ni moglo škodovati, saj so bile same marginalne zadeve, ki jih sodniki razen s povečevalnim steklom še videti niso utegnili. Razumljivo je, da je bil zaradi dvojne vloge zelo zasovražen. Toda sovraštvo ni argument.

Če bi zadeva ne bila zahtevala toliko človeške krvi, toliko trpljenja, toliko mučenja nedolžnih žrtev, toliko preganjanja, bi rekel, da je farsa. Farsa zaradi načina postopanja proti nam. Farsa zaradi načina sestavljanja obtožnice in farsa zaradi povečini neutemeljenosti obtožnice. Pri tretjini obsojencev se je sodišče opiralo na izjave enega samega lažnivega človeka. Druga priča je namreč že preiskovalnemu sodniku in na procesu samem zanikala

svoje izmišljene izjave, ki jih je dal policiji pod pritiskom podkvestorja Locastra in še posebno inšpektorja Perle.

Tragedija je imela z napihnjeno inscenacijo procesa zastrašovalni namen. To je res. Kaj pa način mučenja ljudi? Kakšen namen je imel ta? Obramba pravice? Obramba državne varnosti? Obramba fašizma?

Režim ni niti slutil, kako utripa naše narodno srce. Napačna je domneva, da bodo lahko s policijskim nasiljem in s krivičnimi obsodbami v danem momentu zatrli vsak odpor. Danes je to tudi najbolj slepemu človeku dovolj jasno, da so bili taki zločini proti Slovencem, katerim je Italija po svojih najbolj vidnih predstavnikih obljubila več svobode, kot smo jo imeli pod avstro-ogrsko monarhijo, močna spodbuda za boj za svojo lastno svobodo. Tisti, ki so vse te krivice doživljali — in se kar lahko govori o vseh Slovencih in Hrvatih, ki jih je londonski pakt porinil pod Savojsko krono — so najbolj zgovorne priče, da moja trditev ni pretirana.

Fašizem in tisti, ki so ga podpirali niso bili kos položaju. Zgodovina se je o tem že izrekla, so pa še ljudje, katere je zgodovina premalo naučila. Za njihovo lastno stvar bi bilo bolje, če bi se u-maknili s svojih odgovornih mest, kajti sicer jim bodo dogodki zrasli čez glavo, kolikor jim še niso. Toda vrnimo se k stvari.

Režim se ni zavedal, kako veliko je bilo naše sovraštvo do vsakogar in vsega, kar je fašizem podpiral. Tudi se ni zavedal, kako polna je bila mera naše potrpežljivosti. V svoji megalomaniji ni niti videl ali pa se NI zavedal svoje vojaške nesposobnosti. Ni se zavedal, kaj je pomenila za tlačeno ljudstvo vrnitev neguša v Addis Abebo, se pravi poraz vojaške sile v Abesiniji, Somaliji, Eritreji.

Ko je fašizem insceniral naš proces, ni imel več koga ustra-hovati. V matični domovini se je že začelo, v Grčiji tudi, v Rusiji pa je v času, o katerem je govor, začela največja tragedija za na-padalce in ARMIR (5) je bil z njimi.

»Africa - Korps« je bil le velika tolažba za neuspehe na »četrti obali« (6). Kmalu bodo angleški tanki zajeli slehernega vojaka, in kaj potem?

Pa še na nekaj ne smemo pozabiti. Naš človek je dobro vedel, kaj poroča Kuhar po londonskem radiu. Ta mu je povedal, da sta Roosevelt in Churchill 14. avgusta 1941 na oklopnici »Prince of Walles« podpisala »atlantsko listino«, ki bo pozneje zametek osnov-ne listine Organizacije združenih narodov. V svojem 3. členu ta listina zagotavlja vsem narodom pravico, da si sami izberejo obli-ko vladavine, tlačenim narodom pa listina obljublja svobodo.

Tudi bi bil režim lahko prisluhnil novicam o dokončni pove-zanosti vseh italijanskih antifašistov v boju za spremembo ne-le politične diktature, temveč tudi za novo obliko vladavine. Po-budniki za novo politično zavest Italijanov na ruševinah fašizma

so bili Socialistična stranka Italije, gibanje Giustizia e libertà (7) in Komunistična partija Italije, ki so podpisali v Toulousu sporazum. Ta je končno povezal vse antifašiste v skupno akcijo za boj proti Hitlerju in Mussoliniju.

Znano je bilo, da so bile razprave pred Posebnim sodiščem le komedije, ki jih je bilo treba spretno igrati. Sodbe namreč niso določili sodniki, temveč jo je prinesel predsednik v žepu naravnost iz palače Venezia, kjer je vladal Mussolini ob podpori velikega fašističnega sveta (8). Mera za politično obsodbo je bila politična situacija. Ni nobenega dvoma, da je bila obsodba tudi za nas prej napisana. Toda v tistih dneh, ko se je razvijal naš proces, se je po svetu dogodilo toliko novega, da je bilo težko zdržati pri prvotni nameri. Streljati politične obtožence drugih narodnosti v trenutku vstopa Združenih držav v vojno proti Italiji, je začela postajati tvegana zadeva. Takrat je že bil govor o vojnih zločincih. Za to so pa dobro vedeli tudi ljudje okoli velikega fašističnega sveta, pa tudi na Kvirinalu, kjer je opeharjeni vladar kaj rad prisluhnil, kaj pravijo gospodje v vijoličastih oblekah preko Tibere. Tiste dni je na drugo stran Tibere potovala iz Gorice, Trsta in mislim tudi iz Ljubljane — ki je že postala nova italijanska pokrajina — cela vrsta ljudi z vsemi potrebnimi podatki. V odboru za našo obrambo sta bila tudi dr. Kralj in dr. Ferfolja. Ta dva sta že imela zapisnike vseh šestdesetih obtožencev. Na kakšnih šibkih nogah je stala obtožba, ni bila več nobena tajnost. Za pametnega človeka pa ni bila nobena tajnost tudi vprašanje, kako se bo fašistična komedija končala. Ne bom se motil pri trditvi, da je bil v Vatikanu naš največji zagovornik škof Fogar, ki je naše razmere temeljito poznal. Tega ne smemo Primorci nikoli pozabiti, kot nismo pozabili, da je bil on sam žrtev fašizma.

Če je dovolj logike v tej razlagi in če upoštevamo, kakšen vpliv so cerkveni krogi vedno imeli na italijansko politiko (in menda ga imajo še vedno) — potem lahko zaključim, da fašizem ni bil decembra 1941 več neoporečen gospodar v Italiji. Druge sile so se bolj in bolj porajale, tako da je tudi v tem primeru veljalo pravilo o ladji, ki se potaplja. Z drugo besedo: 25 julij 1943 ni prišel čez noč. (9)

Vse to je gotovo vplivalo na zaključek tragikomedije. Do 14. decembra 1941. se Posebno sodišče ni nikoli odreklo izvršitvi smrtnih obsodb. Tudi naslednji dve leti, do 29. julija 1943, ko je bilo Posebno sodišče razpuščeno, so glave na smrt obsojenih padale. Takrat pa se je politični razvoj kaj čudno zaobrnil. Ze dejstvo, da je državni tožilec Carlo Fallace zahteval kar dvanajst smrtnih obsodb — tudi za Dujca, Zornika in mene — dokazuje, da je fašizem rabil močno besedo. Od devetih na smrt obsojenih so v tisti noči (med štirinajstim in petnajstim decembrom) štiri pomilostili: dr. Čermelja, dr. Sardoča, dr. Šcuco in Kavsa.

V vsem času fašizma smo bili Slovenci in Hrvati brez smotra preganjano ljudstvo. In to povsod. Po njihovem smo bili mi krivi tudi za neuspeh armade, ki je imela zasesti Nico, Savojo in Korziko. Pa so se stvari tako zasukale, da so Francozi, ki so jih Nemci že potisnili na kolena, prekoračili italijanske linije in mirno prodirali proti Cuneu. Premirje jih je zaustavilo. Kdo je bil kriv? Slovenci. Posledica? Slovenski častniki in sarže so bili degradirani kar na debelo in nastali so zloglasni *battaglioni speciali*. Slovencem so pobrali orožje in jih poslali na stradanje v nekakšna kazenska taborišča. Zdaj naj se pa kdo čudi, če je po vstopu Sovjetske zveze v vojno narod gledal na Stalina kot na edino možno rešitev. Jugoslovanski kralj, njegova vlada in najvidnejši narodni predstavniki vseh treh narodov, ki so državo sestavljali, so se umaknili na varno v London. Sovjetska zveza nam sicer ni dala nobene materialne pomoči, pač pa je poskrbela za močno propagando, iz katere se je rodil narodnoosvobodilni boj, ki so ga primorski Slovenci sprejeli z odprtimi rokami. Posebno po razpadu fašizma so se za vojsko sposobni Primorci takoj priključili v prekomorske brigade, ki so se izkazale za edine učinkovite enote v Dalmaciji in v Istri. Zadnje čase smo lahko brali zelo podroben opis o važnosti in učinkovitosti teh vojaških enot.

Strahovalni proces v Trstu ni dosegel svojega namena. Nasprotno, proces je povzročil takojšnjo reakcijo. Po tržaških ulicah so se pojavili letaki, ki so pozivali Slovence, naj se pridružijo skupnemu boju proti fašizmu za neodvisnost naroda.

Tudi nas ni obsodba na 30 let nič prestrašila. Sam odvetnik Cassinelli iz Rima, ki je bil tudi moj zagovornik, mi je tik pred pričetkom razprave dejal: »Tri ali trideset let je vseeno — važno je, da rešite življenje.« In če pomislimo, da se je izkazalo po vojni, da je bil Cassinelli član OVRE in je tudi on tako mislil, kot smo mislili mi, potem je razumljivo, zakaj smo lahko mirno prenesli obsodbo na dolga leta ječe.

Važno je bilo rešiti življenje. Niso ga rešili Bobek, Ivančič, Kos, Tomažič in Vadnal. Tudi ga ni rešil Mlekuž in niti Uršič, ki je že med razpravo zblaznel in je svoje žalostne dni končal v zaporu. Tudi ga ni rešil Škamperle, ki spada tudi v našo skupino in je s samomorom zaključil svoje trpljenje pod udarci Perlovih Scaranov in Locastrovih Suplicijev, ki so s pestmi zbijali tovarišem zobe iz ust. Pa tudi Andrej Čok se ni rešil in je v zaporu v S. Gimignano v Toscani zaključil svoje plemenito življenje. In Semec tudi ni dočakal boljših dni. Nepopisno mučenje med preiskavo je iz zdravega naredilo jetičnega človeka, ki je podlegel ravno ob koncu fašistične diktature.

Pa še nekaj tovarišev je vojna pokončala in niso dočakali boljših časov. Drago Stefani (Štoka - Hauda), ki je nekje na Kolo vratu nad Volčami padel, pa mi nihče ni vedel povedati od čiga-

ve krogle. Slavoj Slavik, ki je končal svoje plemenito življenje v plinski celici v Nemčiji, Dr. Stanko Vuk, ki je skupno z ženo Danico Tomažič, sestro Pinka Tomažiča na do danes zagoneten način končal svoje mlado življenje. Ludvik Prezelj, po sili mobiliziran v domobrance, je končal ob zaključku vojne po nepotrebem svojo trnovo pot. In dr. Zorko Ščuka. Kdo je več tvegat kot on? Deset let sem sledil njegovemu delovanju in ga cenil zaradi njegovega nepopustljivega idealizma. In vendar ga ni več.

Še mnogo drugih ni več med nami. Ni nas več dvajset živih. Ne obujam grenkih spominov, toda ko katerega izmed teh srečam, se razgovor obrne kaj kmalu na čase, ko je bilo treba dosti poguma, hladne krvi in velike ljubezni za pravično stvar.

Moje misli ob zaključku teh zapiskov naj veljajo mladim. Kot smo nekoč v polnem zagonu mimo starejših iskali pravi ideal: domovino za vsako ceno, tako naj dela danes mladina!

- (1) *Tribunale Speciale per la Difesa dello Stato.*
- (2) *Augusto Ferrazzoli.*
- (3) *Milizia Volontaria Sicurezza Nazionale.*
- (4) *Commissione Provinciale je imela oblast do upravnega kazenskega postopka pri določanju »opomina« (diffida), amonicije (neke vrste hišni zapor v določenih urah na dan in prepoved vseh vrst), konfinacije na otokih ali v južni Italiji.*
- (5) *Corpo di Spedizione Italiano in Russia, (armada, najprej armadni zbor, ki se je borila ob Donu v Rusiji).*
- (6) *Severna Afrika pod Italijo.*
- (7) *Antifašistično gibanje sredinskih strank v Franciji.*
- (8) *Najvišji fašistični organ, ki je dal 24. julija 1943 Mussoliniju nezaupnico.*
- (9) *Vrnjen mandat za sestavo fašistične vlade s strani Mussolinija v roke kralju in takojšnja aretacija Mussolinija.*

ŽIVLJENJSKA POT

PINKA TOMAŽIČA

Pinko Tomažič je bil rojen v Trstu meseca marca leta 1915. Za časa prve svetovne vojne so njegovi starši živeli še skromno proletarsko življenje, kmalu po vojni so se pa začeli ukvarjati s trgovino in tako začeli spoznavati srednji sloj slovenskega življa v Trstu. Oče Pepi Tomažič je v svoji družini vedno gojil slovensko zavest in s pomočjo svoje žene Eme Colja v tem smislu vplival tudi na širše sorodstvo. Tako je tudi Pinko odrasel v slovenski narodni zavesti. Že kot deček je bil Pinko zelo živahen, ljubil je proste športne vaje, posebno nagnjenje pa je čutil do nogometa. V Škrbini na Krasu, rojstni vasi njegove matere, se je mudil vsako leto po nekaj mesecev in užival že kot otrok velik ugled med svojimi vrstniki; bil je vedno vodja raznih športnih skupin. Zelo je ljubil kmečko delo in je zato večkrat šel k svojemu stricu Karlu Štolfi in pomagal pri kmečkem delu. Njegovo posebno veselje je bilo, držati za plug in in orati ter opazovati, kako se zemlja obrača in pripravlja za bodoči pridelek.

Iz leta v leto je bilo pri njem opaziti vedno večje zanimanje za nacionalno vprašanje. Komaj 14 let star se je priključil skupini Ferda Bidovca in se udeleževal njenih izletov. Vendar ne za dolgo, ker je bila ta skupina leta 1930 odkrita, zaprta in izrečene so bile štiri obsodbe, ki so bile izvršene v Bazovici. Pinko je med prijatelji pogostoma govoril o nacionalnih problemih naše manjšine. Večkrat so bili poslušalci starejši od

njega, ga verno poslušali in morda podzavestno čutili, da bo nekoč postal viden borec za pravice našega naroda. Zelo je ljubil otroke, jih fotografiral in pri naslednjem obisku nosil vsem otrokom njihove slike na dom. Nikoli ni zahteval za svoje delo in stroške najmanjšega plačila. Vse je enostavno daroval.

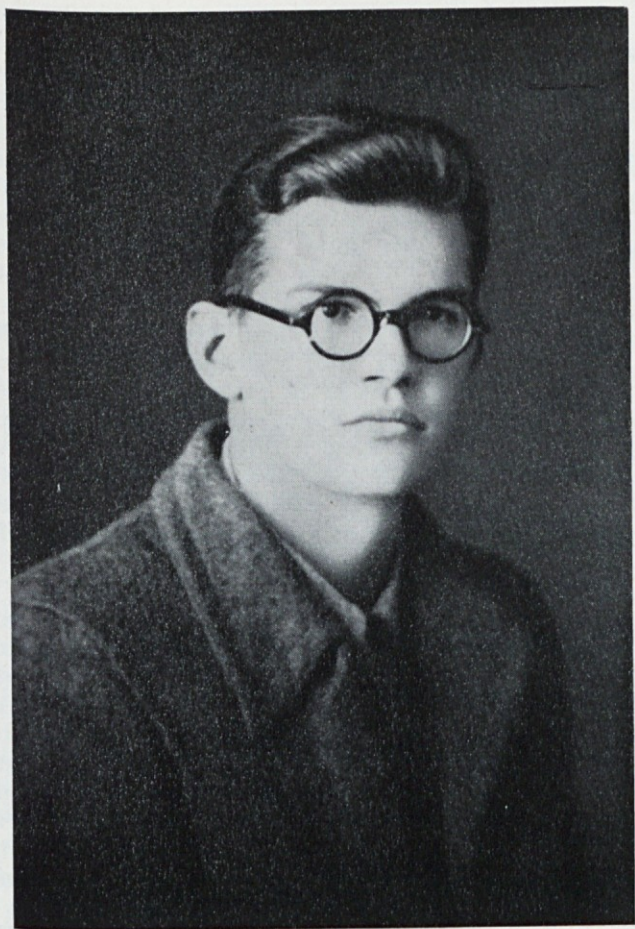
Zelo rad je plaval in bil vedno med prvimi; poznal je vse kraške lokve, kjer je bilo mogoče plavati, čeprav voda ni bila vedno najbolj čista. Še danes hranijo v Škrbini Pinkove fotografije. Nekdanji Pinkovi otroški tovariši imajo danes že čez pedeset let in se ob teh slikah radi spominjajo srečnih otroških let. Saj je bila pred štiridesetimi leti že velika posebnost imeti fotografijo svojih tovarišev v igri.

Njegovo politično delovanje se je pričelo zelo zgodaj; saj se je, kakor sem že prej omenil, s svojim štirinajstim letom že priključil Bidovčevi skupini. Veselo je pripovedoval, kako je težko navsezgodaj korakati po planinah ali po kraških planotah. To je trajalo le nekaj let, ker je kmalu začel delovati v dve smeri in začel dokazovati, kako je možno rešiti dve vprašanji v isti borbi in z istimi žrtvami. Ugotovil je, da je borba še bolj potrebna na socialnem polju, ker tudi italijanski delavci trpijo pod fašizmom. Posebno v tistih letih, to je od leta 1930 dalje, ko se je tudi Pinko politično razvijal. Leta 1932 je Pinko že imel na srednji šoli skupino tovarišev antifašistov, ki so raztrosili po mestu nekaj letakov. Komaj 17 let star je za nekaj tednov že preiskusil koronejske zapore. Po končanem zaporu je bil Pinko podvržen policijskemu nadzorstvu; družina je morala izročiti političnemu oddelku policije tudi hišne ključke, tako da so ga lahko nadzorovali ob vsakem dnevnem času. Tako stanje je trajalo nekaj mesecev (do 28. oktobra leta 1932), ko je fašistični režim, ob proslavljanju svoje desetletnice, podelil amnistijo. Pinko je takoj izrabil priložnost in prihitel v Škrbino in ponovno navezal stike s svojimi znanci in tovariši.

V tistem času je prišel iz ječe neki komunist iz Sv. Tilha na Krasu in Pinko je takoj navezal stike z njim po zaslugi podpisanega, ki sem že dobro poznal tov. Lojzeta Pahorja. Pinko se je takoj vključil v delovanje Komunistične partije. Tam je spoznal, kako se uspešno organizira odpor. Saj on ni bil človek, ki bi čakal na rešitev z rokami v žepu, zato se je z vso vnemo oprijel organizacijskega dela. Z navdušenjem je sprejel od Pahorja nalogo, da gre na neki sestanek v Šempolaj. Tu je Pinko spoznal Budina, Rukina, Burgerja in Srečka Coljo. To je bilo leta 1933, tistega leta v marcu je Pinko dopolnil 18 let, bil poln življenja in energije. Budin je bil bolj mirnega značaja, niti ne preveč energičen, vseeno pa je močno vplival na Pinka. Močno sta se navezala drug na drugega, njuni stiki so bili vedno bolj pogosti in prijateljski in ostali taki skoro do smrti. Pozneje sta Tomažič in Budin organizirala sestanke po vsej Vipavski dolini vse do Gorice. Pri tem sta delala skupno s tov. Alojzom Besednjakom iz Rihemberka, s Kebrom iz Bukovice in Petrom Nardinom iz goriškega predmestja. Pri vseh teh sestankih je Pinko vneto sodeloval, bil je neutruden in sposoben ves dan kolesariti, ne da bi tožil o utrujenosti. V juniju 1934 je prišlo do novih aretacij, aretirani so bili: podpisani, Ferdo Rukin, Srečko Colja, Burger ter Peter Nardin; nekaj pa jih je še ostalo na svobodi, med temi tudi Alojzij Besednjak, Alojzij Budin ter nekateri tovariši na Goriškem, med njimi tudi bratje Keber. Zaradi amnestije so bili nekateri kmalu izpuščeni. Do amnestije je prišlo ob rojstvu hčerke princa Umberta. Tisti, ki bi morali biti kaznovani z enim do treh let ječe, sploh niso prišli pred sodišče v Rimu, ker so bili deležni dveletne pomilostitve, bili so pa že osem mesecev v ječi. Februarja leta 1935 so izpustili kar 60 ljudi, ostalih 105 pa je moralo iti v Rim pred Tribunale speciale. S tem je bilo za Tomažiča spet odprto življenjsko delo, za katero je živel.

Ko je izbruhnila vojna v Abesiniji, se je Pinko takoj odločil za pobeg v Jugoslavijo, prepričan, da smo na pragu svetovne vojne.

Delovanje v Jugoslaviji je bilo za Pinka šola praktičnega političnega delovanja med delavstvom. Deloval je tudi na kulturnem polju in sicer v mariborskem društvu »Nanos«. Pinko si je izbral Maribor, ker je bil tam proletariat zelo razgiban. Pripovedoval je, kako so delavci organizirali stavke ter se borili po mariborskih ulicah. Pinko je bil vedno v prvih vrstah v borbi za pravice delavcev. Močno se je navezal na Viktorja Batisto in z njim sodeloval na vseh področjih. Z Batistom, ki je bil rojen v Škrbini, sta se poznala že iz otroških let. V Mariboru sta se vedno bolj politično izpopolnjevala ter temeljito študirala marksistično teorijo. Poleg tega sta študirala tudi zgodovino narodov Sovjetske zveze, Jugoslavije in Italije. V društvu »Nanos« so organizirali literarne krožke, nakupovali so knjige socialne vsebine nadalje so vzgajali članstvo v proletarskem duhu. Na političnih konferencah je Pinko užival velik ugled in odločilno vplival na potek diskusije. Postal je trn v peti vodstvu tega društva, posebno zato, ker je članstvo nameravalo na naslednjem občnem zboru izvoliti za predsednika Tomažiča. Vendar do tega ni prišlo, ker sta bila Pinko in Batista zatožena policiji kot komunisti, kmalu zatem zaprta in pregnana v Avstrijo. Od tod sta skušala preiti v Francijo, da bi šla kot prostovoljca v Španijo. Avstrijska policija pa ju je nadzorovala, ju prijela in izročila italijanskim oblastem. Batista je ostal v Gorici, Pinko pa je bil pridržan v tržaških zaporih. Sicer za malo časa, ker sta bila obtožena le ileganega prehoda meje; ta prekršek pa je bil amnestiran v dobi, ko sta bila v Jugoslaviji. Potem je moral Pinko obleči vojaško suknjo italijanske vojske. Tu je navezal prijateljstva s Kraševci in Istrani, katere je po končani službi stalno obiskoval.

PINO TOMAŽIČ

Leta 1938 so zaprli vodilne ljudi iz KP Julijske krajine, in sicer Petra Margona, Rudija Uršiča in druge. Ko je po odsluženem vojaškem roku Pinko prišel domov, je bil Trst brez političnega vodstva. Z Budinom sta poiskala zvezo z vodstvom KPI, ki je bilo takrat v Parizu. Kmalu so jima od tam sporočili, da so poslali v Trst voditelja Negrija, s katerim sta se potem v rešnici našla in so tako ustanovili tričlansko vodstvo za to pokrajino. Leta 1940 so ju aretirali, vendar Negri ni bil zaprt, čeprav je bilo njegovo ime na policiji večkrat omenjeno.

Pinko je v tem kratkem času razgibal delovanje v vse smeri in sodeloval tudi z drugimi antifašističnimi skupinami, iz katerih se je že porajala OF. Moram povedati, da je medtem ko je Pinko služil vojaški rok, Batista umrl. V tem času je v zvezi z Dujcem organiziral precej dobro skupino odločnih tovarišev. Imel je postojanke tudi v Vipavski dolini. S pomočjo svoje zaročenke je dobil še nove stike in tudi s pomočjo njene sestre Pavle, ki se je kasneje med NOB tako izkazala da je postala narodni heroj. Njegova zaročenka, katero je spoznal skupaj s podpisanim v Vipavi pri kopanju pri Steskah, je bila bolj politična sodelavka kakor pa ljubica. Posebno prva leta, ker je Pinko dajal prednost političnim vprašanjem, vse drugo je bilo postranska stvar. V Nabrežini je navezal nove stike s pomočjo Rukina in Colje, ki sta pravkar prišla iz ječe. V tem času je imel več širših in ožjih sestankov; vedno je rad hodil med preproste ljudi, povsod je bil zelo znan, tudi zaradi svojega kolesa in hlač »a la zuava«.* V letih 1939 in 1940 je Pinko čutil, da se približuje druga svetovna vojna in začel zbirati in pripravljati orožje za prve akcije, da ne bo treba napadati sovražnika z golimi rokami. V okolici Divače si je pripravil skladišče za prvo silo. Mor da bi bilo bolje, da to ne bi bilo na Krasu in je sam

* Pumparice.

Pinko iskal, kje bi se dalo to organizirati v največji tajnosti. Ker je pa sodil, da bo Italija napadla Jugoslavijo, je vse hotel postaviti v centralno točko Primorske. Na spodnjem Krasu je pa ustanovil tiskarno ilegalnega glasila »Delo«. S Pinkom je sodeloval Budin in deloma podpisani.

Ne vem, kako je bilo, da se je vse delovanje začelo zelo ostro; zadnja številka »Dela« je prinesla že poziv za ostro borbo proti imperialistični vojni in proti fašizmu. Listič »Delo« je bil skromen, vendar zelo poučen, ker je bralce informiral o vsem, kar je fašizem počenjal v sami Italiji, posebno pa v Julijski krajini. »Delo« je imelo mnogo sodelavcev, zraven so bili Alojz Budin, podpisani, Vitko Vremec, Škamperle, Albin Dujc, Karlo Furlan in Stanič.

Bolj ko se je fašizem čutil močnega in nepremagljivega, bolj se je organizirala tudi borba proti njemu, sledili smo vsem manifestacijam za priključitev oziroma aneksijo Korzike, Nizze, Gibutija itd. Zaradi važnih trenutkov se je Pinku zdelo potrebno razširiti delovanje tudi cez mejo v Jugoslavijo, in sicer s pomočjo tovarišev v Mariboru, s katerimi je imel iste cilje. Imena teh tovarišev niso znana. Pinko je bil trdno prepričan v zmago in ni mnogo pazil na svojo varnost. Vedel je, da fašisti dobro poznajo njegove nazore, a da ne vejo kaj dela. Ni mu bilo mar, če so ga zasledovali. Vedno je trdil, da smo na pragu druge vojne ter da moramo biti pazljivi, rekel je da imamo tudi v naših vrstah dva tovariša, ki delujeta v policijskih fašističnih formacijah, ter da bomo v slučaju nevarnosti že pravočasno opozorjeni. Zgodilo pa se je precej drugače. Kasneje je Budin večkrat dejal, da je bil eden od njih namenoma poslan v naše vrste. Eden je bil gotovo Viko Bobek, za drugega pa nismo vedeli. Po izjavah Budina je bil tovariš, ki nam ga je poslalo vodstvo iz Pariza, saj ga niso zaprli kljub vsem Budinovim izjavam na policiji. Bobek se je sicer 5 let šolal v Rimu, da bi postal do-

ber agent režima, vendar je potem delal vestno za nas in za KP, kar je dokazal tudi proces leta 1941. in smrtna obsodba.

Prišli so dnevi aretacij. Postogna, Contabue in Bobek so bili zaprti že marca leta 1940; od 2. junija dalje so sledile druge aretacije. Pinko je bil aretiran v Škrbini na Krasu 2. junija na domu njegove stare matere. Ko je prišla policija v vas, se je javila pri vaškem delegatu. Čeprav je ta dokazoval, da je napreden človek, ni bil toliko spreten, da bi po hčerki vnaprej obvestil Pinka. To bi bil Anton Fakin lahko storil brez vsake nevarnosti, ker ima s svojega doma več izhodov. Ko je Pinko prišel v koronejske zapore, je tam dobil že lepo število tovarišev, ki so bili aretirani v isti noči: Riko Malalan, Alojzij Sosič, Alojzij Budin, Srečko Colja, podpisani in mnogo drugih. Aretacije so se nadaljevale po vsej Primorski, da so kmalu koronejski zapori postali premajhni in je zato policija začela premeščati aretirane v koprsko kaznilnico. Ko so koga nehali zasliševati so ga preselili v to kaznilnico. Pinko je ostal vedno v Trstu pod strogim nadzorstvom. Od vsega začetka smo bili v celicah sami ali pa skupaj z ljudmi, ki niso imeli nič skupnega z antifašističnim delovanjem. To je trajalo, dokler se ni Škamperle v celici obesil, (če ga niso policaji obesili?). V ulici XXX Ottobre se je kruto pretepanje nadaljevalo; Budin in Uršič sta ponorela, nekaj tovarišev je zbolelo na pljučih. Tovariši so bili na policijski postaji tedne in tedne, ne da bi kdo vedel, kje se nahajajo. Tudi Pinko si je iz obupa prerezal žile na rokah, saj je pomenila smrt kot rešitev pred mukami.

Ker je več tovarišev bilo poslanih v Rim v Regina Coeli, smo mislili, da bomo sojeni v Rimu. Zadnje dni septembra so bili poslani v Rim Lado Čermelj, Alojzij Budin, podpisani in drugi. Zadnje dni novembra so spet vse prepeljali v Trst. Vsem so poslali obvestila, da se morajo javiti na sodišču. V teh obvestilih je bilo napisano, česa je kdo obtožen. Več kot polovica šestdese-

tih obtožencev je tvegala smrtno kazen po členu 305. To je bilo deloma tako prikazano, da bi prestrašili ljudi; ko se je posebno sodišče premestilo v Trst, pa je bilo takoj vsem jasno, da bodo morali nekateri plačati z življenjem. Vendar naša morala je bila visoka in pesem »Nabrusimo kose« je odmevala po vsej ječi. V času procesa je bil Pinko v celici skupaj s Francem Tončičem. Čeprav nista bila prijatelja, sta se dobro pomenila, družil ju je antifašizem.

Proces je trajal od 2. do 14. decembra. V zadnjih dneh procesa in po govoru javnega tožilca je Pinko poslal sodišču memorial in v njem opisal, kaj je nameraval s svojo organizacijo. Med drugim je navedel, da je hotel v Julijski krajini ustanoviti sovjetsko republiko. Tako je bilo njegovo zadržanje, brez prošenj in brez klanjanja. Zadnje trenutke svojega življenja je bil prav miren in resen, pokazal je, da se ne boji smrti. Večkrat je rekel, da veliko naših tovarišev pada v borbi na raznih frontah, da smo mi komaj peščica, ki bomo pokazali našemu narodu, da je treba za doseg svobode žrtvovati tudi lastno življenje. Zato je tudi pozdravljal fašistične sodnike z zaprto pestjo. 14. decembra je sodišče izreklo obsodbo. Bilo je okrog 12. ure. Naši smo priložnost, da smo se med seboj nekoliko pogovorili. Pinko je nadaljeval svoje politično delo: zahteval je, da se ponovno sprejme v partijo Di Lenarda, ki je bil pred časom izključen; zahteval, da se izključi Budina radi njegovega malo korektnega zadržanja med preiskavo; odločil je, da bo njegovo delo vodil Srečko Colja. Potem se je poslovil od vseh in jih spodbujal k nadaljnemu delu. Smehljaj se je, ko je pozdravil svaka Stanka Vuka in rekel: »Tudi tebe bodo ustrelili, samo ti bodo prej blagoslovili krogle«. Rekel mu je tako, ker je bil Stanko Vuk krščanski socialc. Nekaj let pozneje se je tako tudi zgodilo z Vukom in ženo Danico, Pinkovo sestro.

Ostalo je že znano, ker je bilo objavljeno

»FATTI DI LUGLIO«

(Okoličanski bataljon — 1868)

V.

Preden se na kratko seznanimo s tedanjim nič dobrega obetajočim avstrijskim politično-finančnim položajem in volitvami, bi morali izvedeti še nekaj drugega, pa naj si bo samo površno. Omejili se bomo na majhno število okoliščin, posebno takih, ki zadevajo življenje našega kmeta; tako nam bo nazadnje vse jasnejše.

Kandler n. pr. piše, da je v 14. stoletju »imel človek z okrožja pravico do užitka v vaseh, ki so tvorile okrožje samo, po stanu je bil dedni kolon s stalno rento, bil je osebno prost in se je lahko izselil, a z zemljo je prešel k novemu gospodarju ker je zemlja bila lastnica kmeta in ne zemljiški lastnik. Tako so razločevali pravniki po Teodozijskem kodeksu.«

(»Il distrettuale era capace di dominio utile nelle ville che formavano il distretto, la sua condizione era quella di colono ereditario a censo fisso, era libero di persona e poteva emigrare, ma colla terra passava a nuovo direttore, perchè la terra era la padrona del villico non il proprietario della terra. Così distinguevano col codice Teodosiano i Giure-Consulti.«)

Nato pravi, da je to trajalo do »padca« občinskega sveta leta 1809. (42)

Zemljiški podložniki torej (Grundholde); vrsta tlačanov, ki so taki ostali med zadnjimi v Evropi, ker je v av-

strijskih deželah poslednje ostanke tlačanstva zatrlo leto 1848.

Potemtakem postane zgodbica, ki jo je napisal Sila v svoji zgodovinski sliki »Trst in okolica«, str. 125, povsem aktualna: »Predno so Francozi prišli v Trst, vsaj tako mi je pravil nek stari mož, smel je Tržičan v mesto došlega kmeta za vsako malenkost preteptsti s palico, katero je vedno saboj nosil, a Francozi so odpravili to grdo napako ter ostro prepovedali nositi palico in prostega človeka preteptsti.«

J. Kollmann pa se v sicer zanimivem vodniku iz leta 1807. (Kollmann je bil uradnik na Magistratu) zgraža čez vse ljudi v Trstu, če izvzamemo avstrijske patriote in kak krožek med izobraženimi prijatelji (»Zirkel von gebildeten Freunden«). Razpravlja tudi proti rokodelcem, kramarjem, ribičem in delavcem, češ da so pri močnem povpraševanju po njih delu postali nevljudni, kljubovalni, da površno delajo in da ne držijo besede.«

Bolj nas zanima, kar sledi; zadeva kmete :

»Zdaj pa k ljudem z dežele« pravi, »katerih moralna podivjanost dokazuje, kaj zmore v takem ljudstvu prostost (sic!) in obzirnost brez dobrodelnega učinka strogoosti in religije. Prostost od vojaščine (in okoličanski bataljon? J. M.) in davkov jim ne prinaša zadovoljstva, potemtakem tudi poboljšanja ne; in skrbnost vlade, ki jim v potrebi pomaga, jim ustanavlja šole, koplje vodnjake, popravlja ceste in v času pomanjkanja pošilja kruh v njih kočice, še ni mogla ublažiti čuta teh ljudi itd.« (43)

Drugačno govori in nam posreduje posameznosti Antonio Carpaccio (1805) (psevdonim: Carippo Megalense P. A.) (*), potomec znanih davnih slikarjev iz Kopra (Car-

(*) P.A. je Pastore (Poeta) Arcade: Pastir (poet) Arkadije, ki se je v Trstu imenovala »Accademia degli Arcadi Romano - Sonziaci«; akademija je bila ustanovljena v Gorici (Accademia degli Arcadi Sonziaci - 1782.) in, premeščena v Trst, je od leta 1796. tvorila s skoraj 5000 knjigami jedro današnje mestne knjižnice.

pathio), ki ga je Stancovich sprejel v svojo »Biografijo« (*).

Carpaccio opisuje, kako so si trgovci iz mesta kupovali majhna posestva: »takoimenovane Mandrje«, pravi.

»Majhna ubožna posestva, neobdelana, pokrita z drevesi ali bodičjem, so se naenkrat ponujala očem gledalca kot prijazni vrtovi; starinska kmečka bivališča, ki so že razpadala, pa so se spremenila v prijazne podeželske stavbe, kri katerih so se včasih bahali kipi in drevoredi med veselim zelenjem.«

Estetski okus marsikaterega teh trgovcev posredno ocenjuje baron Sartorio (sin), ko piše o kipih »grde kamnite lutke, nevredne, da jih imenujemo kipe« (»pessimi puppacci di pietra, non degni del nome di statue«). (**)

Med kupci, ki jih Carpaccio našteva, je tudi trgovec Sartorio (oče, J.M.)!

Nato nadaljuje: »Lokacija teh zgradb prinaša mestni okolici novo privlačnost. Ležijo na vrhu gričev, ki ob vznožju visokih gora obkrožajo to veliko mesto, in ustvarijo čudovit pogled. *Nedavno zgrajenih domov je toliko, da bi združeni (naj bo rečeno brez pretiravanja) lahko obsegali še eno mesto Trst.* (Podč. J. M.)

»Ko je te majhne posesti poplemenilo razkošje novih gospodarjev, je kultura prešla na kmetovalce same (Mandrjarje«, doda); »ti so opustili neudobno domačo obleko, znamenje njih starodavne revščine in robotosti, ter se danes pojavljajo postavni in sijajni ob strani ljubkih kmetičic, oblečenih v najfinejša platna, bela nič manj kot njih obličja« (44)

No, o domači obleki so okoličani imeli tudi druge nazore.

(*) Canonico Pietro Stancovich »Biografia degli uomini distinti dell'Istria«, Tomo II., Tip. Marenigh, 1829, str. 422, št. 259.

(**) Giov. Gugl. de Sartorio »Memorie biografiche«, Tip. Lloyd 1863, str. 90, št. 46.

Giuseppe Righetti nam prinaša leta 1865. nekoliko biografskih podatkov o Ivanu Nepomuku Semcu (Semetz) »ki je privatno študiral arhitekturo in zemljemersko risanje ter pri prof. Stadlerju matematiko; živel je kot geometer in stavbni izvedenec. Njegov zanos za take študije ter dolga praksa pri katastrskem uradu sta ga usposobila za tekmovanje s kolegi; dobil je precej hitro dekret za javnega zemljemerca in stavbnega izvedenca.

»Prirojena nadarjenost ni temu umetniku dopustila, da bi se bahal ali kaj dal za rafiniranost družbenih pravil; bil je zemljiški lastnik in je hotel ohraniti podedovano šego okoličanske obleke.« (Podč. J. M.)

Zal se njegova zgodba nesrečno konča.

»Leta 1828«, pravi Righetti, »je začel zidati tri precej velika poslopja v ulici Stare mitnice (Barriera vecchia) s tujim denarjem, a mu je leta 1831., sredi ene tržaških kriz, kapitalist ustavil kredit, tako da je civilno podlegel. Postal je otožen in zgubil pogum ter jasnost uma; končno je umrl od žalosti 1856. Bil mu je 64 let. Njegov značaj je bil verno pošten in ljubezniv — v sreči kakor v nesreči.« (45)

Zaman boste iskali v »novejši« literaturi o tržaški zgodovini tako preprostih in občutenih besed do Slovenca!

Leta 1865. je državno avstrijsko gozdarsko društvo držalo na Krasu in v mestu tridnevno zborovanje, na katerem so razpravljali o pogozdovanju Krasa. Prisotni so bili strokovnjaki iz skoraj vseh krajev Avstrije in tudi Ogrske.

Tržaško občino so predstavljali člani tukajšnje komisije za pogozdovanje: dr. de Tommasini, bar. de Pascotini, Raimondo Tominz, dr. B. Biasoletto in Vittorio de Rin.

Predsedoval je knez Colloredo-Mansfeld ob podpori treh podpredsednikov: navzočih je bilo 57 članov.

Ko so prepotovali v prejšnjih dneh zanimive predele Krasa, so tretjega dne zborovanja (6. septembra), po ogledu občinskega posestva na Kadinu (Chiadino) in gozda Ferdinando (Boschetto), imeli sejo »med zidovi gosto-

ljubne občine Trsta« (str. 23 poročila). Govoril je tudi deželni poslanec Cerne in rekel: »Menim, da ne smem govoriti o pogozdovanju Krasa, ne da bi imel pred očmi njegovih prebivalcev in njih položaj.

»Začenši torej pri njih, moram reči, da ne more biti govora o pogozdovanju in obdelovanju Krasa brez pomoči teh ljudi. *Prebivalci Krasa pa so med najubožnejšimi v celi monarhiji* (podč. J. M.). Predolgo bi bilo analizirati razloge za to; a z gotovostjo lahko trdim, da ljudstvo ne bo zaradi bede prispevalo ne pri saditvi in ne pri sejanju, ker mora zbirati vse svoje moči za lastni obstanek.

»Po tej uvodni opombi preidem k naravi kraških tal samih itd.« (46)

Kmečko ljudstvo je prinašalo med mestno zidovje tudi svoj materin jezik, ki se je razločeval od drugih oz. od jezika gospodarjev, ki pa slovenskega jezika niso marali.

In še nekaj: Jožef II. (1780 - 1790) je bil v početku svojega vladanja negotov, kateri jezik uporabljati v državi: nemškega, ki je predstavljal tradicijo dunajskega dvora, ali enega slovanskih, laže umevnih večini državljanov? (47)

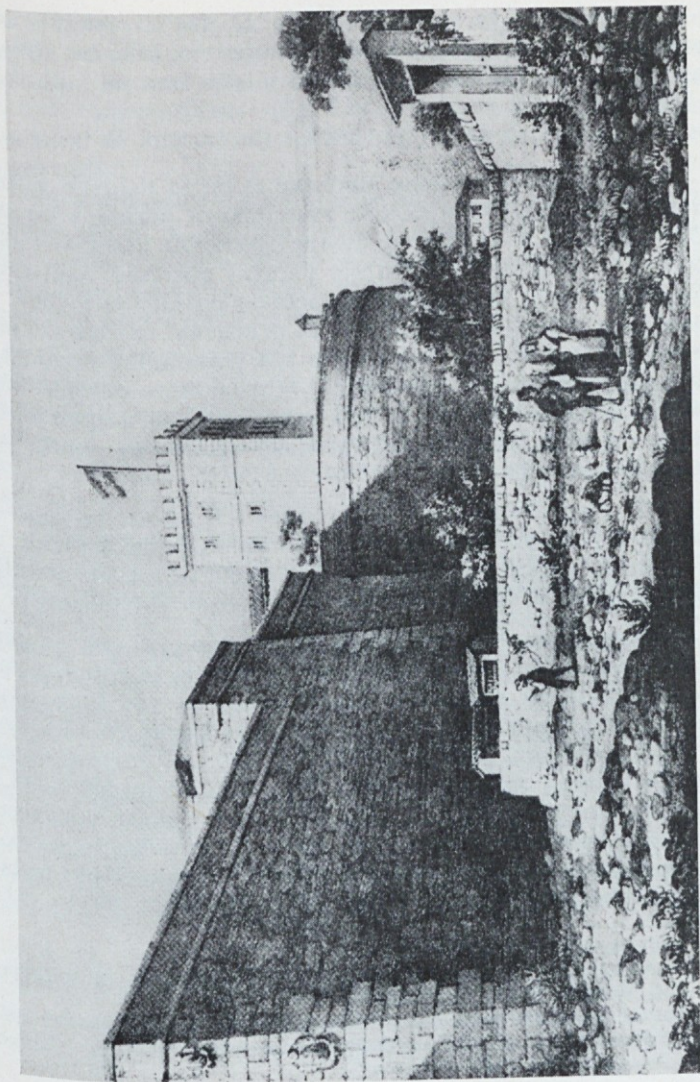
Obveljal je nemški. Tudi ta je bil jezik gospodarjev; in ti so pravili, da »se človek začenja pri baronu« (»Der Mensch fängt beim Baron an«)! (*)

Starodavna veriga, ki je tlačila slovenskega človeka in se je vlečala preko srednjega veka, je tekla v nedogled in prinašala vedno nove obročje, modernejša sredstva tlačenja.

(*) Tako je menil obstreljevalec Dunaja, knez Windischgraetz (gl. Angelo Vivante, »L'irredentismo adriatico«, Casa Editr. »Giulia«, 1945, str. 45).

Leta 1854 je ob gradu Sv. Justa slovenski kmet še pasel ovce in kramljal s »strinama«. Nekaj korakov na desno stoji danes vodnjak postavljen l. 1938 ob Mussolinijevem prihodu v Trst. Vodnjak je videti tudi s trga Goldoni.

Slovenci so jo vlačili s tegobo, ki jim je nenehno obteževala srce in ogrožala obstoj; v istem času so drugi, ki takih težav niso poznali, lahko mislili tudi na kulturo.

»Zaton absolutistične Bachove dobe in ustavne reforme v letih 1860-61, posledice avstrijskega poraza v vojski '59. odpirajo brez dvoma avstro-ogrskega cesarstvu obdobje, v katerem se začenjajo ustavni poizkusi, zdaj centralistični, zdaj federalistični, ki bodo dovedli leta 1867. k dualizmu. Preosnove leta 1860. in predvsem februarski patent iz leta 1861. so se pojavile kot pomemben dogodek; dunajski službeni list je pisal o februarjem potentu sledeče: Javni dokument, ki leži pred nami, je najpomembnejši od vseh, kar jih je avstrijska zgodovina dobila po pragmatični sankciji. (*)

»In v resnici je upravná ureditev teh reform trajala — četudi z raznimi spremembami — do razpada Avstrije, a je njih dejanska politična vsebina imela le kratek obstoj. Že leta 1865. je cesar ukazal njih odložitev (Sistierung).

»Katere so bile najtehtnejše reforme, ki jih je nakazal februarski patent? S prvim členom je ta zakon ustanovil centralno skupščino (Parlament) za vse Cesarstvo (in s tem spremenil uredbo prejšnjega patenta 20. oktobra 1860.); z drugim členom je bila potrjena vladarjeva volja 'vzpostavitve poprejšnjih ustav' (t.j. onih izpred leta 1848.) za dežele ogrske krone in za avstrijske province; s tretjim členom: 'razvijati, preosnovati, vzkladiti pravice in svobščine zvestih deželnih stanov s položaji in potrebami sedanjih časov ter koristmi celokupne monarhije'. (**)

(*) »Osservatore Triestino«, 28.2.1861.

(**) »A. Dudan, La Monarchia degli Asburgo. Origini, grandezza, decadenza. Roma, 1915, str. 67.

»Tekst februarskega patenta z njegovimi uredbami se nahaja v izvlečkih lista cesarskih zakonov za avstrijsko - ilirsko Primorje, leto 1861, III. zvezek.

»Razen državnega zbora (Reichsrat), katerega člani so bili odposlanci sedemnajstih zborov zgodovinskih provinc je bila vpeljana v vodstvo cesarstva višja zbornica ali senat (Herrenhaus) (*), z že po zakonu določenimi člani (membri di diritto) ali takimi, ki jih je neposredno imenoval cesar.

»S februarским patentom je bil izvršen izbor med različnimi silami, ki so tedaj vrele v cesarstvu. Od treh glavnih — piše Ernesto Sestan — liberalno-ustavni, proticentralistični in torej v bistvu federativni, ter nacionalni, je prva bila brez dvoma najbolj živa. (**)

»S takimi namerami in v okviru take politike je Schmerling — mož, ki je bil določen, da nadomesti Goluchowskega, navdihovalca diplome 20. oktobra 1860 (s katero se je končno začela avstrijska ustavna doba) — uvedel z začetkom svojega ministrstva tisti sistem, o bistvu katerega se je mnogo pisalo.

»Volilna pravica za razne deželne zборе je bila pridržana nekaterim slojem državljanov na podlagi njih rente. Vrh tega si niso bili enaki kot predstavništvo, ampak je to bilo ločeno v poedine 'skupnosti' (Interessen - Klassen - Kurien - Vertretung). Število mandatov v deželne zборе in tudi v državni svet potemtakem ni bilo sorazmerno s številom volivcev, ampak je bilo že vnaprej določeno po skupnostih in kurijah. Deželni statuti so na splošno določali štiri kurije, ki so spominjale na stare deželne stanove: te so bile kurija zemljiščnih veleposestnikov, kurija članov trgovskih zbornic, kurija meščanov in, zadnja, kurija, ki je združevala ljudi iz kmečkih občin. Od teh kurij *so bili izključeni vsi oni, ki niso plačevali določen minimum direktnih davkov.* (Podč. J. M.) *Tak sistem je imel v mislih*

(*) (odtod izrek »Herrenvolk« za avstrijske Nemce, J. M.)

(**) »E. Sestan, Le riforme costituzionali austriache del 1860-61, v 'La crisi dell'Impero austriaco dopo Villafranca', Trieste, 1959, str. 74.

svojega zasnovalca tudi namen, podpirati nekatere nacionalitete v škodo drugih. (Podč. J. M.) (*)

»Primer s številkami bo boljše pojasnil, kaj se je dogajalo v praksi: pri deželnih volitvah leta 1890 je prva kurija — zemljiščni veleposestniki — povprečno izvolila enega polsanca v državni svet s 63. glasovi, druga — člani trgovskih zbornic — s 27. glasovi, tretja kurija — meščani — z 2.918, in četrta — kmečke občine — z 11.600 glasovi. (**)

»Prvo spremembo, ki se pa ni dotaknila bistva, je sistem doživel leta 1873, ko so bile vpeljane neposredne volitve za državni svet (in ne več preko deželnih zborov); drugo je doživel 1896., ko je vlada pod pritiskom ljudskih organizacij, v prvi vrsti nemških dežel, uvedla glasovito peto kurijo s splošno volilno pravico in so vsi državljani brez razlike volili, tudi tisti, ki so že volili v drugih kurijah.

»V tak političen in upraven položaj se uvrščajo dogodki tržaškega deželnega sveta«. (48)

Prof. Reiter na str. 242 že omenjenega dela (***) razlaga, da »drugi narodi imajo malo simpatije do februarkega patenta in da proti temu protestirajo v prvi vrsti Ogrji. Franz Deak, Julius Andrassy, Josef Eötvös so sicer za spravo z Avstrijo, težijo pa po lastnem ogrskem Parlamentu in Ministrstvu ter personalno unijo. Tudi lojalna Hrvaška zavrača tako državnozbornsko uredbo,« dodaja Reiter.

»Zagrebski deželni zbor zahteva vzpostavitev Zvonimirskih dežel, h katerim se štejejo Hrvaška, Slovenija, Dalmacija, Kranjska in južna Štajerska. Vlada zagotovi Hrvaški lasten dvorni urad (Hofkanzlei), s katerim postane

(*) »Sestan, istotam, str. 77.

(**) »Glej G. Piemontese, *Il movimento operaio a Trieste*«, Udine 1961, str. 227. (Piemontese pravi tudi, da so si s tem sistemom Nemci zagotovili 220 mandatov, medtem ko so jih dobili Slovani 115 in Italijani 15. J. M.).

(***) Gl. ZALIV, št. 24-25/1971, str. 120.

ta dežela neodvisna od Ogrske. Čehi prisostvujejo le prve-
mu zasedanju in zahtevajo 'historične pravice česke Kro-
ne', katere sinovi so krvaveli pri Novari in Solferinu.

»O tem nemško-centralističnem sistemu tako sodi ogr-
ski govornik grof Julius Andrassy: 'Gospod pl. Bach in
Schmerling sta napravila ne samo eno politično, ampak
tudi aritmetično napako, ko sta postavila monarhijo na
oporišče, ki je za šest milijonov proti tridesetim: posta-
vila sta piramido na glavo'.«

Vsemu temu in le na kratko je še dodati, da po izgub-
ljeni vojski leta 1859. (Lombardija) je zadela Avstrijo še
težka finančna kriza in da se je pojavila cela vrsta škanda-
lov. Tako n.pr., da imenujem posledice le enega, je general-
ni intendant cesarske vojske v Veroni Feldmaršal von Ey-
natten napravil samomor. (gl. Stelio Crise, »L'Ida della
Mittleurcpa« v »Il Piccolo«, 14.10.1971, str. 3 — ocena de-
la Arduina Agnellija —).

Tudi ne smemo pozabiti na ponovno izgubljeno vojsko
leta 1866. (Benečija) itd.

Lombardi in Benečani, ki so bili lojalni ali naklonjeni
Avstriji, so morali iz svojih krajev v naglici »oditi« in so
se razpršili po monarhiji. Tisti, k so pršli v Trst, so našli
ugodna tla za politično razpredelitev »ad libitum«!

Ni težko uganiti, kakšna je ta bila po tolikih avstrijskih
porazih in zedinjenju Italije.

(nadaljevanje sledi)

BIBLIOGRAFIJA (V)

- Če ni omenjeno ime kraja tiskarne ali založništva, naj se
bere: Trst.
(42) KANDLER Pietro - Storia del Consiglio dei patrizi di Trieste -
Tip. Lloyd, 1858, str. 34.

Glej tudi:

- Raccolta Conti; Dispensa: I nobili, i cittadini, gl'incoli, i distrettuali, i forestieri - Tipogr. Lloyd, 1861-62, str. 4.
- (43) KOLLMANN J. - Triest und seine Umgebungen - In der Geistingerschen Buchhandlung; Agram, 1807, str. 191, 193, 195.
- (44) CARIPPO MEGALENSE P. A. (CARPACCIO Antonio) - Saggio sopra il commercio in generale con un prospetto storico dell'ingrandimento della città di Trieste - Stamperia Gaspero Weis, 1805, str. 64, 65, 66.
- (45) RIGHETTI Giuseppe - Cenni storici, biografici e critici degli artisti ed ingegneri di Trieste ecc. - L. Herrmanstorfer, Tip. - Editr., 1865, str. 122-123.
- (46) SOCIETA' FORESTALE AUSTRIACA DELLO STATO - Rapporto ufficiale sulla terza escursione e radunanza seguite addi 4, 5 e 6 settembre 1865 sul Carso ed in Trieste - Tip. Lloyd, 1866, str. (23), 46.
- (47) SCHIFFRER Carlo - Le origini dell'irredentismo triestino (1813-1860) - Ist. delle Ediz. Accadem., Udine, 1937, str. 20.
- (48) IACONO dott. Gianmarco - Gruppi politici e classi sociali nelle lotte elettorali per il Consiglio Comunale di Trieste dal 1861 al 1879 - Università degli Studi di Trieste, 1969 - 1970, še neobjavljeno, str. 1 - 4.

TRAGEDIJICA NA GROBLJAH

POGOVOR O KAOSU

»Zdi se mi,« je dahnila »da bo treba iskati v drugih sferah novo tovarištvo kot pojem. V drugih sferah bomo morali iskati celo ljubezen, gostoljubnost, dobroto. Vse bo treba iskati v drugih sferah.«

»Zakaj pa ti moje tovarištvo ni dovolj dobrodejno?«

»Ti ne moreš razumeti teh besedi. Razumela bi jih le, če bi kdaj prepešala moje poti podolgem in počez se sprehajala v nočeh, ko bi morala spati. Toliko zvijač sem preizkusila v dolgih temnih dneh, da bi ne bila lačna. Kako je to banalno! Temni dvomi vedno prasketajo v dno moje zavesti. Poznam tiste neizpete pesmi v krčmah. Tudi najin pogovor bo ostal nedokončan. Izkustvom resničnega prijateljstva se tako radi odpovedujemo. Vsekakor bi hotela priti v svetlejši svet.«

»Težko je življenjsko telebniti na tla. Razumem. Zdaj ti bom pomagala.«

Jadrnice v bližini so začele plahutati, staro pristaniško ogrodje je bobnelo in ko je sonce zahajalo, so se od daleč zasvetlikala zlata okna.

Mimica si je prizadevala razvozljati nemogoč voz. Anita je samo ždela ob ladjici, niti ni vzdihovala, ampak je obračala oči za valovjem, kot da se poslavlja od življenja.

»Zdi se mi, da si tokrat obšla paragrafe,« bi jo moralo zbuditi, pa je ni preveč.

»Za zavajanje mladoletnih so paragrafi, slišiš!«

»Da, slišim,« se je mehko prebudila Anita.

»Zato bo najbolje, da pozabiš na vsako stvar, ki ti je bila darovana in je ne bi smela vzeti.«

»Kako si moralna!«

»Lahko bi bila vse tako uredila, da ti vsaj tisti dolgolasi princ ne bi ušel. Bogve, kaj si mu tvezla.«

»Ti stvari ne moreš razumeti. Saj meni ni bilo do tega, da ostane, če ni imel več obstanka. Jaz sem bila vedno za to, da drugim puščam prosto odločitev, če jih zapuščam ali prosto odhajajo.«

»Sem ti že rekla, da je to avanturizem in ne ljubezen. Donhuanstvo in ne navezanost, kaj šele zaverovanost!«

»On ni lagal!«

»Soveda, saj ni imel zakaj lagati. Padla si mu v naročje kot jabolko z drevesa, pa te je obgrizel.«

»Imam občutek...«

»Spet imam občutek, čutim, slutim, obhaja me zavest, zdi se mi! Vražja negotovost. Kaj ti je življenje res osmišljeno z negotovostnimi izrazi? Človek bi si mislil, da si zasanjana. Pa si neumna! Prismojena. Samo ne reci mi, da te ne razumem. O, pa še kako!«

»Rekla bi, da me nočeš poslušati. Imam občutek, da je moj primer njega obgrizel, če je že treba uporabljati tvoje banalne prisposodbe. Če želiš poslušati moje skrbi, kakor sem morala jaz svoje, kot sem te jaz pobožno poslušala vse te dni, dovoli, da povem vsaj nekaj osnovnega o sebi.«

»Jutro je prišel k meni, ker mu je tvoj mož povedal, da stanuje tako in tako dekle. Toda v sebi je imel nekaj drugega, kot ti misliš. Mozgal je smisel bivanja. Bil je obžarjen od besed, ki jih mi še vedno uporabljamo, ne vem pa, kaj bo z njimi v petem pokolenju.«

»Od kdaj pa ti misliš na peto pokolenje! In če bi jaz uporabila nekaj zgodovine — kaj bi storil naš praded, če bi naju videl tukaj, kot dve mehkužni grofični, ki se pogovarjata o nesmislih, da prebijeta popoldne v brezdelju? Zato mi ne tvezi več o pokolenjih.«

»Ti si moralna, a nimaš srca. Nočeš slediti mojim mislim. Ni ga človega, ki bi mi stvar znal objasniti.«

»Da, zdaj pa ti bom navedla primere: primer rimske pomladi gospe Stone, primer Jeseninove Izidore, primer egipčanskih faraonk in še kakšno Kartažanko. Vzemi literaturo in se uči ob njihovem vzgledu. Mnogo sreče ti želim.«

»Tebi, ljuba moja, želim jaz vso srečo, toda ti je meni ne moreš več želeči. Svojo srečo sem doživela, ko ni bilo nikogar ob meni, razen tihih sten in Jutra. To srečo kvečjemu jaz tebi želim. Želim ti svojo mehkužno srečo, ko boš zalivala rožice v lončkih, si oblačila svetlikajoče in čipkaste srajčke. Tudi jaz bi bila kdaj to počela.«

»Še vedno imaš čas. Vse življenje je pred tabo.«

»Končno da govoriš o tem — o življenju. Recimo, da ti sprejemaš vse te milosti kavalirstva, nežnosti, ljubeznivosti vsak dan, kakor nam je bilo od pamtiveka sojeno in smo sprejeli kot nekaj takega — kot recimo žlico, s katero jemo.«

»Prakticizem. Veš, nerodno je, če ga človek polomi in si potem preganja mačka s filozofijo. Kot da hočeš z novim svetovnim nazorom opravičiti polom.«

»Prav tega nočeš slišati. Saj si Sokrat! To ni bila nobena polomiada.«

»Tovarišica, ie delajmo iz muhe slona!«

»Bom še bolj absurdna: ne maram opredeljevati, kaj naj bi to bilo. Jutro je rekel: danost sem, neznanka, ki se ji ne moreš izogniti.«

»Zakaj si hotela vnesti v to našo popolnoma drugačno okolje svoje kaprice? Je bilo potrebno iti na pot zato, da boš neki popolnoma tuj vedenjski koncept vnašala v naše sfere? Se ti ne zdi, da to ne spada v našo klimatiko niti v naš duhovni sestav in ni niti malo potrebno, da bi se kdo izmed nas podrejal ali prilagodil novim navadam in miselnosti?«

»Nikoli nisem pomislila na to.«

»Misliš, meniš, hočeš, želiš, potem pa dvomiš, premišliš, proračunaš, razmisliš, stvari se medtem sprožijo, se uravnajo v svojo bit, in kaj nastane? Mar poplava idej, razbistritev situacij? Se potem sploh kaj zgodi? Kolikokrat se je že v življenju ponovilo, da je nekdo nasilno vnašal svojo samovoljo v potek stvari? In veš, kaj se je zgodilo? Vse mu je spodletelo.«

»V resnici sem hotela biti navadna državljanka kot recimo, ti.«

»Spremenilo se ni edino toie — tvoja nestalnost. Bruhaš nemir. Iz tvojih ramen, kretenj, hoje, nasmeškov, pogovora, glasu. Zakaj?«

»Misteriozni zakaj. Kolikokrat se je ponovil v življenju. Od tu dalje me nič ne more presenetiti. Ugotoviti moram, zakaj je Jutro izginil. Tudi če bi morala tavati po zaporih. Tudi če bi morala odtavati na drugi konec planeta.«

»Ne bom ti dovolila! Preprečila bom vsakršen odhod. Dovolj je bilo tvojih sanjaških pohodov. Zdaj se boš ustalila. Poklicala bom na pomoč, tudi če bi morala Roka!«

»Ne bo se oglasil. Je zelo redkokrat doma. In nisem vedela, da je moja vzhičenost tako nalezljiva. Dolžna sem ti zahvalo za vse. Za hišo, za Jutro, za vožnjo z jahto, vse sem ti dolžna, a nimam s čim vračati. Stvari, ki ti jih lahko dam, že imaš. Hočeš kitaro? Ne, zate nima nobene vrednosti. Oprosti, oprosti. Malo bom šla naokrog, recimo k Stojanu. Nedolžen je kot jagnje, a ima včasih žensko intuicijo, kakršno imajo najnedolžnejši ljudje, ki so dobri, tako dobri, da njihova dobrotta prerase inteligenco in so zato v življenju falirani, toda brez njih bi bil svet pust in brez soli.«

»Humanost si v današnjih časih le redkokdo privošči. To je luksus.«

»Že dlje časa mi tiči v glavi meka beseda, o kateri sem mislila, da se nanaša name in je zato ne morem izreči. Misliš, da je po naše pravilno reči deplasiranka?«

»Mislim, da ni danes čas za reševanje rebusov, če si se odločila, da ugotoviš, kje je Jutro.«

»Torej, gaudemus!«

»Nič ne pomaga, ljuba moja. Si že taka, da imaš vedno kakšnega boga, s katerim opletaš in vedno imaš kakšne dolge lase, s katerimi razburjaš okolico. Taka si, in tu ni pomoči.«

POGOVOR O KOZMOSU

Ulice so jo presenetile. Bilo je zgodaj zjutraj, lasje so ji znova frfotali, pod očmi so se ji nabirali kolobarji. Ni jokala. Samo premišljevala je vso noč, prebiralala romane in pesmi. Obenem je mislila na tisto že grozno dogodivščino z Jutrom, ki je bila utrujajoča za oba. Morala je vso noč prestajati misli o čudovito okrašenih sobanah ali o eni sami sobi, kjer sta se bila enkrat srečala. Zjutraj si je oddahnila. Nočne lepote in popolnosti polne groznje so izginile v čistino neba. Začarano so se dvigale stavbe, okna v davno osivelih zidovih in oprani pločnik. Predmeti, ki jih je mimogrede vzljubila in so se ji dobrikali.

Prečute noči so madeži na naši duši, je pomislila. Prečute noči kot prepovedane pokrajine v naši vsakdanjosti. Modra sem postala. Stara.

Biser neskončnosti, jo je vabil novi val in brnenje letala, ki se je dvigalo za obzorjem. Jutro, huligan, je hotel razvozlati sfingo. Nikoli ne bi smela prenesti njegovega razočaranja. In vendar se je takrat, med njegovimi rokami, dvigal pogum, napadala jo je vročica, vzljubila je življenje. In pohlep, kakršnega v sebi nikoli ni slutila.

Prispela je do Stojanove domačije.

»Pozdravljena!« jo je z veseljem sprejela sostanovalka.

»Pozdravljena! Srečna sem, da je z vama tako!«

»Vetrovno je.«

»Da, vetrček.«

»Ti se nikoli ne prikažeš sem.«

»Dolgo me nikjer ni. Občutek imam, da sem prišla v mirno kamnito svetišče, kjer je šestdeset svečenic vse postavilo na svoj prostor. Stojan mora biti srečen. Vse je urejeno.«

»Ne smeš se počutiti kot na razstavi.«

»Ne. Rekla bi, da me vajin dom spominja na tempelj. Na novo sezidan, lep, osvežujoč nov tempelj.«

»Upam, da k nama nisi prišla k molitvi.«

»Ali na ogled k svečeniku? Po pomiritev? Ne. Prišla sem na obisk.«

»Prignala te je radovednost.«

»Morda.«

»Morda.«

»Pri teh letih radovednost ni zdrava.«

»Ne, privedla me je želja, da mi v nečem pomagata. Iščem svojega človeka. Rekel je, da se imenuje Jutro, a vse to je simbolično. Igral je kitaro in iskal koroške zgodbe. Študent, na videz huligan.«

»Življenje je neverjetna igra.«

»Ne ukvarjam se z ugibanjem.«

»Te preseneča. Povej, zakaj je izginil. In kar tako se menda tudi ne sprehajaš?«

»Ne bi se smela sprehajati v tri dni. Pri vas je, kot bi prišla v svoje spomine.«

»Vstopi, tu notri je nemara še živ spomin. Tu so knjige, revije. Saj lahko sedeš. Lahko tudi premišliš. Od nekod se bo pojavil Stojan.«

»Ne, prosim te, ne kliči ga. Bojim se ga srečati.«

»Po vsem tem? Se bojiš srečanja s Stojanom?«

»Seveda, ti ne moreš razumeti.«

Anite se je v resnici polaščal strah. Strah človeka, ki je s podivjanih ulic prišel v svetišče umirjenih ljudi, ki skrbno skrivajo svoje ideale in preprosto živijo. »Kako živiš?« Stojanove sestanovalke je zvenel kot navadno

vprašanje, toda mislila je, da mora nanj temeljiteje odgovoriti.

»Ne zbiram čenč. Se ne ukvarjam s političnimi spletkami. Živiva mirno.«

»S kom?«

»Z Jutrom.«

»Kako, če ga zdaj iščeš!«

»Da. To postaja komično. Rada bi bila zresnjena. Toliko dogodkov, ki nam jih nanesejo situacije. Rada bi ukrenila nekaj resnega.«

»Si zato tukaj? Pokličem Njega?«

»Ne kliči in ne moti ga. Sem prišla samo mimogrede. In mene je groza, da bi ga zdaj srečala.«

»Ti, o kateri govorijo, da obožuješ tveganja!«

»To utegne biti zame prehudo.«

»Saj bo tu. Vsak hip.«

»Ne, jaz...«

»Pozdravljena!«

»Kako je s tabo?«

»In s tabo?«

Obisk se je zmedeno končal z oprsti in na svidenje.

Ko je šla mimo pekarnice, si je kupila kruha, ki ga je potem jedla do mesta. Ni taka komunistka, da bi od njega zahtevala totalno razdelitev materialnih dobrin, ji je hotela povedati Stojanova ljubica.

DEKLE Z LESTVE

Preselila se je v čudovito abstraktno sobico s poškrabljenimi prtički in eksotičnimi vazami. Starka je bila nesposobna ustvariti stik s svetom in ji je postala ona kot nova stanovalka dnevna atrakcija. Anita pa ni spravila na papir niti navadnega pisma več. Očitala si je, da govori in se družijo z ljudmi, ki so ji tuji in so morda celo krivi, da je Jutro tako nenavadno izginil. Znanci so sočustvovali, čutila pa je, kako postaja vsem odveč in

bi morala preizkusiti vse, da ga najde. Toda kje? S starko je skušala biti prijazna, ker je čutila, da postaja groba in ohola, da jo moti v njeni žalosti za mladostjo.

Mesto je živelo z olimpijsko hitrostjo, medtem, ko je ona čakala, da minejo leta pozabljenja, mrzlično je pisala dokaj nečitljiva pisma, polna površnih podatkov o sebi, ker je vedela, da bodo romala iz roke v roko.

Kmalu je starkino stanovanje zapustila in se preselila v drugo mesto, ne da bi Mimici in znancem pustila kakšno izjavo ali svoj naslov.

Slutila je, da se mora izogniti preteklosti, začeti znova, znova, znova. Našla si je izredno zapuščeno podstrešno sobico v predmestni vili, v kateri ni bilo mnogo prostora in je hodila gor po lestvi. Pred njo je tam živel študent in ji pustil okvire, stare slikice. Na primitivni mizici je našla ogledalce, ki ga je verjetno kdo snel s stare petrolejke, v zabojih pa je bilo mnogo knjig. Nekega dne, je mislila, se bo pojavil prejšnji stanovalec in jih odnesel. Sešila je nove zavese, pokrila stene s svetlobarvnim papirjem, nakupila je petroleja in sveče, tako da se je sobica polagoma spremenila v imenitno srednjeveško pisarnico. Ker gospodinja ni bila preveč izobražena, niti se ni vsakomur zljubilo stikati po podstrešju, je lahko puščala papirje in slike v knjigah na mizi, nihče ni posebej bedel nad njenim časnikarskim delom. Stari tipkalni stroj, ki je prejšnjo starko peklenko motil v poznih večernih urah, je na podstrešju veselo odmeval kakor kljunač sredi gozda. Strešna lina je ostajala razsvetljena pozno v noč.

Bila je zadovoljna sama s seboj, poiskala si je vse mogoče zaposlitve, članki so bili tiskani v novih časopisih, besede so se kopičile manj izzivalno in kadar je bila zvečer utrujena, je skozi okno občudovala poletno noč.

Toda nekega večera je pod lestvijo zaslišala glasno govorjenje, lestev je zaškripala in prikazala se je glava

Mimičinega moža; bil je navdušen, kot bi pravkar naskočil indijansko trdnjavo.

»Zakaj se nisti nič oglasila? Čakamo in čakamo nate, ti pa se vdereš v zemljo. Nisi niti tako priljudna, da bi pustila svoj naslov: da čepiš v tej luknji, da se napolnjuješ z boleznimi. Zapuščáš stare prijatelje. Si ga našla? Jaz tega molka ne prenesem več! Ne prenesem več tvojega asketstva. Ne prenesem več nobenega svetništva! Kako si mogla zaiti v to plesnivo periferijo? Seveda! Mika te izolacija, tišina, ekstravaganca. Ampak — tvoje zdravje?«

Bilo ji je nerodno, ker jo je tikal in ji izkazal tople bratovske besede, da se je sama sebi zasmilila in se zavedla svojih čudnih okoliščin.

»Saj si vendar ženska! Nekoliko čuta za estetiko bi ti ne smelo manjkati!«

Ko je Mimičin mož zaključil svojo govoranco, se je na lestvici prikazal Stojan. Videti je bil prepaden nad zaprašenim nizkim prostorom, kjer sta jo našla.

»In ti tukaj stanuješ?«

»Da. Tu prebivam.«

»Ti si na slabšem kot jetniki. Tam je vsaj elektrika, angleško stranišče in voda. Ti pa... si se spet sprla s celim svetom? In uživaš, da te iščemo po podstrešjih?«

»Ne rogovilita! Sedita sem in poslušajta! Dokler ne ugotovim, kje je končal, bom živela tako siromašno in asketsko. Delala bom, iskala in čakala brez vas. Če pa ste se odločili, da mi boste pomagali, potem sem z vami. Pripravljena sem celo živeti, kakor se vam zdi, da se spodobi. Če pa hodim po lestvi v sobo, kjer lahko tipkam ne da bi mi kdo to očital in če gori moja lučka v noč, ne da bi se komu to zdelo omalovaževalno, če nisem zaradi svoje askeze nikomur dolžna nobenih podatkov o svojih poteh, kaj je tu sumljivega in obupnega? Nisem zadnja, ki to počenjam. Če s tem plačujem možnost svojega dela, ne vem, zakaj naj bi to bilo tako strahotna zanemarjenost v mojem življenju.«

»Nič ne pomaga, ljubi moj, tako je kot vedno. Vidiš, Stojan, taki so ljudje, ki imajo vedno kakšnega boga, s katerim opletajo in vedno kakšne dolge lase, s katerimi razburjajo okolico. Tu ni pomoči. Pridobiti si jo morava!«

»Pa ne na same besede!«

»Ne... Prva stvar, ki mi jo moraš povedati: kaj si našla?«

»Če je še živ, kot je to predvidevala Mimica, ne mara nobenih transmisij.«

»Je zbežal kam daleč?«

»Verjetno bi morala jaz prej pobegniti neznanu kam.«

»Toda ti se greš askezo!«

»Ponujate mi nekaj drugega!«

»Sodelovanje.«

»V čem?«

»Skupaj bi iskali. Zdaj bi bil že čas za to.«

»Lahko.«

»Tu ne moreš več ostati. Niti dneva ne smeš več živeti tukaj.«

»Za preselitev potrebujem samo nekaj kovčkov.«

Še istega večera je spravila vso ropotijo v avto Mimicinega moža in se odpeljala iz svoje samote. Ulice in pašniki so nasmejani brneli mimo. Pristali so v novi vili z napol zane-marjenim vrtom, toda široki, prijetni prostori in otroci, ki so se podili po njih, so jo na mah vzradostili.

»Tu je mnogo lepše.«

Nasmejala se je otrokom in planila k Mimici, ki jo je pričakovala z razprostrtimi rokami.

»Veš draga, zdaj ne loputam več z vrati in tudi prenapetih pogovorov ne bom uporabljala, samo da se stvar razjasni. Jaz moram vedeti, kaj je bilo z mističnim Jutrom.«

»Seveda, ljuba moja, seveda.«

»Vse bo še dobro.«

ZGODBA O LJUDEH PRIVIDIH

Razlegala se je luč, razlegala se je svetloba, toda šla je daleč. V svetu, kjer je zatavala Anita, je bilo morje strmin, oplojenih z vejami teme, ki se je pollaščala rodu. Nad temo pa je sijala svetloba v prečudovitih mavričnih barvah, prečudovitih svetlobnih učinkih, najneverjetnejših svetlikanjih. Pod težo teme je življenje izginevalo, zmešalo z vročino in mrazom, prebičano od neznanih žuželk. Pod ozemlji so se začele premikati plošče najrazličnejših oblik.

Ljudje so se bali, ker so slutili, da se bo iz tiste vlage in nenaravne teme začel razkrajati rod. Malokdo si je upal v svetlobo, ta pa se je razblinila nad ploščati oblaki.

Nihče več ni poznal prostranosti, svobode in odprtosti neba. Vlažnost se je bohotila vsepovsod in prodirala v najskrivnejše kotičke, v najskrivnejše prostore. Stene so se širile s plesnobo. Dnevi so bili izračunani in ljudje so hiteli k soncu, ker se je mrak stopnjeval in je gostota oblakov postajala mučnejša, nevarnejša, zajedljivejša.

Anita se je prebudila in stekla skozi temo, tekla je skozi tolmune, po bodičastih poteh, mižala je in strmela; na dnu poti pa je opazila pismo. Kratko in jedrnato:

»Pridem pote!«

Ni vedela, kam naj bi jo prišel poiskat, tudi si ni upala misliti, skozi katero zaraslo goščavo bi morala njemu naproti. Tekla je še kar naravnost, veje so obnjo udarjale vsevprek, temo so zgoščali neki topi, neznani predmeti, ki so obnjo udarjali in se jim ni mogla umakniti.

Z grozo je pomislila na Evridiko, na begunke, ujete v žice taborišč, mislila je na to, da ima še zdravo telo in da še lahko beži naravnost, tudi če bi ji zgoščevalni prostor trgal kožo s telesa.

Telo je bilo že razbičano, toda koraki so bili lahkotnejši, kot da je vse življenje trenirala za to pot.

»Jutro! Jutro!«

Kričanje preganjane človeške živali je omililo ime. V daljavi ga je videla, kako je izstopil iz helikopterja, nasmejan in samozavesten.

»Jutro, počakaj, Jutro!«

Jutro se je v daljavi obrnil proti klicem, naperil proti njej daljnogled, ga malomarno odstavil in se obrnil drugam, kot bi ne bila ona tista, po katero je prišel.

»Skrila se bom. Skriti se moram!«

Ni je smel videti take. Legla je na pot; od udarcev je modrela in krvavela. Oči so jo bolele, vse kar se okrog zgoščalo, je postajalo rdeče. Zaprla je oči, toda tema je bila rdeča in slišala ni ničesar več. Izgubljala je zavest z upanjem, da se bo znašla v bolnici med belimi haljami in se bo kdo smehljajal nad njenim vzglavjem.

»Jutro!« je hotela zakričati, toda glasilke niso izdale prav nobenega glasu.

»Umiram za zvezde,« je povzemał zadnji utrinek misli.

Na njenem telesu so semena mladih rož. Na njenem telesu so bremena človekovega življenja. Na njenem trupu so se krokarji napili še sveže krvi. Podgane so kmalu izsledile sladko meso. Iz neznanega razraslega divjega sveta, kamor je zašla, se je oglasila jata smejočih se hijen. Tema pa se je zgoščala, prihajala je kot lava in prepražila tudi njene kosti.

Pokrajina je počivala. Zbirala je semena in jih prekvašala z odpadki. Pokrajina je bila popolnoma mirna, tako negibna, da je od časa do časa še vedno odmevalo samo iz notranjosti.

KONEC

OPOMBA

Opozarjam in izjavljam, da osebe, dogodki, značaji, pokrajina in pogovori iz Tragedijice na grobljah niso nič drugega kot plod moje domišljije in nočejo nikomur škoditi ali se vrinjati v vsakdanje življenje še tako podobnega sveta. Zlasti bi želela opozoriti, da nisem pri oblikovanju značajev mislila na nikogar od svojih znancev ali prijateljev, znank in prijateljic, niti ne upodabljam kakšne peripetije iz svojega življenja. To velja tudi za moje pesmi.

Avtorica

PISMA BEVKU

44.

Lido, 30/VI - 27

Predragi!

Pa bi le bil ostal še par dni! Saj sva se komaj privadila — ko Te ni bilo več.

Hvala Ti za knjige. Pregledal sem obe. Prevod Dostojevskega (235) se mi zdi zvest, a jezik šepa in ni brez slovničnih pogreškov. Te platnice bi bil izbral za svojo knjigo: so okusnejše od »Kresne noči«. (236) Zbornik ima prelepo opremo (237), a razun Tvojega članka (238) in pa Slavčevega (239), preenostranski in suh. Če »Luč« (240) ne stori drugega, ko da natisne dobre knjige in da podrega nekoliko v goriški krog — je mnogo starila. Zakaj si pokopal Našo založbo? (241) Pustil bi jo pri življenju!

Ali si že predejal roman? (242) Kak naslov si mu izbral? Ne zabi dati *slov.* ozadja, to je, oris našega ljudstva! Ali ti je naslov »Črni jezdec« (243) všeč?

Če vidiš Kralja (244), reci mu, *naj se oglasi*. Te dni mu pošljem nakaznico Mesarja (245) za »Rožice«. Tudi na izvod Urbanaza (246) ne zabi. Pa »Eдинost« (247) mi pošlji, če je prinesla Tvojo oceno.

Prilagam Ti fotografije. Uspele niso preveč, a so lep spomin.

Vračam Ti pozdrave svoje žene in gospodične!

Tvoj
Lojze

Ali znaš za Ščekov naslov?

Naslov na kuverti: *Gospod / France Bevk / Gorizia / Via Rastello 19/III. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 12-13 / 1.VII./1927. Na hrbtni strani kuverte pa goriški: Gorizia centro / 1.7.27.21. Znamka za 60 stotink.*

(235) I. Dostojevski, Fedor Mihajlovič: »Tuja žena in mož pod posteljo. Iz ruščine prevedel C(iril) Cej. F. M. Dostojevski: Spisal France Bevk. Trst, Knjižna družina Luč 1927; 2. Poljudnoznanstveni zbornik Luč. I. Uredil Lavo Čermelj. Trst, 1927. Opremil Lojze Spazzapan. — (236) Težko je tu presoditi, kaj Res s temi besedami misli. Platnice — ovitek — Dostojevskega so skoraj popolnoma enake platnicam Kresne noči, le da so prve v modri barvi, druge pa v rahlorumeni. Ovitka se razlikujeta tudi po velikosti črk. Vse ostalo pa je docela enako. — (237) Opremil Lojze Spazzapan. — (238-239) Bevk je prispeval pregled »Slovenske knjižne izdaje v Italiji«, od 1918 do 1926, (str. 53-70), medtem ko je S. Slavec (psevdonim za Andreja Budala) napisal članek »Nekaj italijanskih glasov o Južnih Slovanih« (str. 53-70). Gotovo pa je Res v tej sodbi krivičen ostalima dvema prispevkoma: L. Čermelj, »Politično-upravna razdelitev Julijske krajine v razvojnem pregledu do 31. maja 1927« ter Čokovemu: »Korporativni red«. — (240) Književna družina »Luč« je bila ustanovljena na pobudo Tržačanov. S tem se je del založniške dejavnosti, s katero se je ponašala Gorica, prenesel tudi v Trst. Namen »Luči« je bil nuditi primorskim Slovencem čimveč čtiva. V načrtu sta bili po dve seriji knjig na leto, tri knjige spomladi, a tri v jeseni. Vsaka serija naj bi prinesla po eno izvirno povest, po en prevod, po možnosti iz slovanskih slovstev, in zbornik »Luč« s članki, ki naj bi obravnavali v prvi vrsti pereča vprašanja Julijske krajine. Izdajateljica in založnica je bila tiskarna »Edinost«. (Po Bevku.) — (241) Resove besede merijo na podatek v zborniku Luč I., str. 60. Toda že Resov način stavka: »...pustil bi jo...« kaže, da je bilo to resnica. Vendar jo je Res le hotel imeti na vsak način »živo«, saj je naslednje leto izdal Rožice pod njeno firmo! — (242) Glej opombo (228). — (243) Naslov, ki mu ga tu Res ponuja, je Bevk le rahlo spremenil: iz »črnih« jezdecev je napravil »krvave«. — (244) Toneta Kralja, ki je Rožice opremil in ilustriral. — (245) Težko je reči, kaj naj bi ta stavek pomenil. Morda gre tu za kak honorar ali plačilo, ki ga je nakazala Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, ki je knjigo sprejela v zalogo in katere predstavnik je bil Mesar. Primorjaj še pismo 71, ki govori za tako tolmačenje. Morda pa je to mišljeno kot naročilo. — (246) Umberto Urbanaz, kasneje Urbani (1888-1967), dalmatinski in kasneje tržaški slavist, ki se je veliko ukvarjal z jugoslovanskimi pesniki in pisatelji ter jih prevajal. Resovo opozorilo verjetno pomeni, naj ne bi Bevk pozabil dati

1 izvod Rožic Urbaniju v recenzijo. — (247) Bevkova recenzija je izšla v Edinosti.

45.

Lido, 4/VII.[1927]

Dragi France,

Prilagam Ti še nekaj odtisov fotografij. (248) Če jih rabiš še več, kar piši mi!

Ali si predelal svoje delo? (249) Pa mi piši, kako in kaj in tudid tobaka (250) mi pošlji — nimam več niti »pakelca«. (251)

Ali si še čutil ono slabost? Pazi se in se spočij!

Tvoj

Gigi

Naslov na kuverti: Gospod / France Bevk / Gorizia / Via Rastello, 19/III. Poštni žig: Venezia ferrovia / 16-17 / 4.VII/1927. Znamka za 60 stotink. Pečat (goriški) na hrbtni strani nečitljiv. Pismu so priložene 3 fotografije (2 x Bevk z Resom, enkrat Bevk sam), format 6,5 x 4,5.

(248) Ohranile so se fotografije Bevka in Resa v kopalnih hlačkah na beneški plaži. — (249) Glej opombo (206). — (250) Res je kadil tako imenovani »trinciato dolce«, boljši tobak, ki so ga prodajali do Vidma, niže pa ne. — (251) Zavitka.

46.

19/VIII - 27.

Predragi!

Iz letargije sem se sedaj zbudil, ko grem k Tratniku. (225) Več, ko se vrnem.

Tvoj

Gigi

Razglednica (115. Venezia. Museo Correr. Due cortigiane veneziane — Carpaccio). Naslov: Gospod / France Bevk / pri g. Bitežnik / Gorizia / Via Rastello 19/II. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 4-5 / 20.VIII/1927. Znamka za 30 stotink.

(252) Po vsej verjetnosti je bil Tratnik za kak čas v Benetkah. Tratnikovih obiskov, tako v Firencah kakor kasneje v Benetkah, se spominja tudi g. Dina Resova v zgoraj citiranih spominih.

47.

25/X - 27

Predragi!

Ali si prejel karto s pozdravom Giustija? (253) Ustavil se je pri meni dva dni in veliko sva se menila o Tebi.

Kdaj prideš? Čakam Te že nestrpno! Da si mi iskreno pozdravljen.

Tvoj Gigi

Prilagam sliko, kjer si Ti najbolj fejest!

Naslov na kuverti: Gospod / France Bevk / Gorizia / Via Rastello, 19. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 22-23 / 25.X/1927. Znamka za 50 stotink. Na hrbtni strani kuverte goriški pečat: Gorizia centro (2 B) / 26.10.27. —8.

(253) Wolfango Giusti roj. 1901, italijanski slavist. Prevedel je iz slovenščine med drugim Cankarja in tudi nekaj Bevkovih črtic, ki jih je objavil v reviji »I nostri quaderni«.

48.

Rir. 26/XII - 27

Dragi!

Na vse moje klice nisi odgovoril. Ali si mi poslal domov (254) tisto reč ali mi jo pošlješ *ekspresno* sèm? Ali si mari bolan? Vsaj odgovori mi!

Ali je za božič kaj izšlo? Sedi in napiši mi dolgo pismo! Tu dežuje neprestano in človek je obsojen med štiri zidove. Vrnem se 2. jan.

Blagoslovljeno Novo leto!

Tvoj

Res Alojzij

Razglednica (Firenze. Dintorni - La Certosa - Panorama del Convento). Naslov: Gospod / France Bevk / pri Bitežnik / Via Rastello, 19 / Gorizia. To besedilo je kasneje neka roka — Bitežnikovi? — prečrtala in pripisala: Fermo posta Trieste. Poštni žig: Firenze ferrovia / 15-16 / 26.XII/1927. Znamka za 30 stotink. Dodani sta — kasneje — 2 znamki kazni za 5 in 20 stotink, preko pa žig tržaške pošte Trieste centro. Tudi na sprednji strani je žig: Trieste / 29.XII.27.21.

(254) V Benetke. (255) Prozni tekst.

49.

Lido, 25/I — 1928

Dragi!

Prejel sem vse, kar si mi poslal. »Tujci« (225) so za moj namen dobri — skrajšal jih bom in nekoliko popravil. Pošlji mi čimprej nadaljevanje. A trud ne sme biti zastonj: priobči vse skupaj v »Edinosti« s psevdonomom; (256) za naše buržuje čisto tečna hrana. Zbornik »Luči« sem pregledal: Širokov (257) članek bi bil dober komaj za častnik, tako je slab in nesmiseln. Na Te sem se pa razjezil, ko si k »Rožicam« dodal čisto brezpotrebno: samozaložba. (258) Že lani si »Našo založbo«, tega najdražjega najinega otroka, ki je vsem napoti in vendar potreben, pokopal in zagrebel. Ali iz ljubezni do resnice in »znanstvene dognanosti«? (259) Potem bi moral povedati tudi o »Luči«, da je to samozaložba Wilfanova

(261) pod okriljem tiskarne, (262) ki »izdaja; zalaga in tiska«. Res sem Ti zameral to nepotrebno bevskanje po stvari, ki sva ji žrtvovala (in ne zaman) toliko ljubezni in časa in ki ni izginila, zakaj čim se razmere uredé, bo zopet delovala brez kopitarjev in ekonomov. Kaj Te je vruga napeljalo, da v tržaških publikacijah (ki bi brez Goričanov sploh ne bile mogoče) (263) drezaš po rani, ki naju obo boli?

Praviš, da je Kraigher (264) dovršil dramo, (265) ki bi jo cerkev morala dati na indeks. Mislim, da je to čast, ki jo Kraigher zlepa ne doseže. Ali naj pride na indeks radi erotike ali radi ideje kot take? (266) Ali je življenje človeka *samo* v spolu? Bojim se, da bo le dramatiziran Škrobar. (267)

Vesel sem, da si se lotil morskih (268) snovi. Nad morjem visiš, blizu ti je Sv. Križ — sezi v ribiško življenje in boš bogato razdajal! (269)

Če pomislim, da nismo bili zmožni (Slovenci) namreč napisati še knjige o Cankarju, (270) da za Župančičevo petdesetletnico (271) izdamo — album slik slovenskih književnikov, (272) me je sram. Ali se res vse širokoustno debatiranje zgubi v pesku brezplodnosti? Za Boga, če bi mogel in smel, bi vrgel svoj »J'accuse« vsem literatom in kritikom v obraz!

Ali prejemaš kake časopise? Jaz sem tu popolnoma odrezan. Če jih imaš, prosí svojo družico, naj jih shrani in mi jih Ti vsako toliko pošlješ kot tiskovino. Hvaležen Ti bom.

Oglasi se, napiši pismo (ne poročilo) in vedi, da sem vedno

Tvoj

Res Alojz

Naslov na kuverti: Gospod / France Bevk / Rozzol
- Via di Rozzol 696 / Trieste. Poštni žig: Venezia ferrovia / 22-33 / 25. I.1928. Znamka za 50 stotink.

(256) Ni bilo mogoče ugotoviti, ali je Bevk to objavil. — (257) Članek Alberta Široka: »Pri naših upodablajočih umetnikih« (»Luč, poljudno-znanstveni zbornik« II., 1928, str. 43-65.) — (258) Skoraj vsak zvezek Zbornika Luč je prinesel tudi bibliografijo publikacij, ki so izšle v določenem razdobju na Primorskem. V članku: Knjižne izdaje v letu 1927 je F(rance) B(evk), ki je vedel, da je firma Naša založba le fingirana, v resnici založba ni imela ekonomske podlage, da bi lahko delovala, marveč je le Resu in deloma Bevku tu in tam uspelo, da sta pod tem imenom poslala v svet nekaj knjig, napisal, da gre za »samozaložbo«. (Glej, »Luč, Poljudno-znanstveni zbornik« II, str. 100, medtem ko je v pravem bibliografskem opisu Bevk seveda točno popisal po predlogi: Naša založba. — (259) Bibliografske natančnosti. — (260) Podobno kot za Našo založbo bi veljalo tudi za Založbo Luč. Res je tu iz svete jeze, da je razkril ozadje njegovega duhovnega otroka, razkril drugo tako ali vsaj podobno stanje pri »drugem taboru«. — (261) Dr. Josip Wilfan (1878-1955), politik. — (262) Zadrufne tiskarne v Trstu (Tipografia Consorziale). — (263) V mislih ima publikacijo Založbe Luč, v katerih so sodelovali v veliki meri Goričani. — (264) Dr. Alojz Kraigher (1877-1959), pisatelj. — (265) Gre za dramo »Na fronti sestre Žive«, ki je izšla naslednje leto pri Tiskovni zadrugi. — (266) Dva izmed najpogostejših vzrokov, zaradi katerih je neko določeno delo katoliška cerkev prepovedala (dala na indeks prepovedanih knjig). — (267) Najvažnejše Kraigherjevo delo »Kontrolor Škrobar«, izšlo leta 1914 v dveh delih. V češčino je delo prevedel dr. Bohus Vybiral leta 1928. — (268) Ko se je Bevk preselil v Trst (stanoval je v Rocolu), je prišel bliže v stik z obmorskim svetom in tako mu je ustvarjalska fantazija začela plesti obmorsko motiviko. — (269) Tu je zarodek ribiške povesti »Vihar«. Knjiga je izšla 1928, v Izbranih spisih 1934 ter 1953, ponatis 1970 pri Lipi v Kopru, z uvodom Franceta Koblarja. V češčino (Boure, 1966) je delo prevedel Jan Severin (ps. za Jaroslava Svatona), v slovaščino (Vichrica, 1968) Anton Kmet'. — (270) Res misli na temeljite monografije. — (271) Ob Župančičevi 50-letnici je sicer izšel Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča, ki ga je uredil Fr. Albrecht, izdala pa Tiskovna zadruga. — (272) V približno istem razdobju pa je Tiskovna zadruga izdala Album slovenskih književnikov v uredništvu dr. Janka Šlebingerja.

50.

Benetke, 15/V - 28

Dragi moj France,

Še nikoli bi Ti ne bil moral takoj odgovoriti kakor na Tvoje zadnje pismo, ki mi je bilo najdražje, kar si

mi jih poslal še izza naših goriških dni. A borba za kruh me je vklenila na pusto delo, da sem bil pretruden, da bi Ti odpisal kakor se spodobi.

Ko sva z Dino zadnjič — na Cvetno nedeljo — bila pri Tebi in preživela v vajini družbi tako lep popoldne in večer, sem takoj opazil v Tebi globoko izpremembo. Čutil sem, da gori v Tebi nova luč, da se je izvršil v Tebi preokret, ki je segel v vse Tvoje duševno življenje, ga zasidral, mu dal jadra in veslo. Kar sem čutil, si mi v pismu potrdil in če bi bil tu, bi Te od veselja objel.

Vso Tvojo bridko grenkost sem videl in — bral. Ali se še spominjaš »Klica žene?« (273) Daleč je to, kakor mladostni sen v pomladnem jutru. Nato je žolč zalil obraz žene in več nisi videl lepote in rešitve v njej. Danes bi članka »Umetnik in ženska« (274) ne napisal tako, kot si ga napisal; in mojih besed nisi razumel, ker jih razumeti nisi mogel.

Odkar se poznavata (in poznavata se skoro dvajset let — ali čutiš, kako sva mlada, kot še nisva bila?) nisem Te nikdar sodil ne obsodil: življenje me je izučilo, da je vloga sodnika najogabnejša stvar na svetu. Ali ne bi Te rad imel in ne bil bi Ti prijatelj ob veseli in žalostni uri, če ne bi gorko želel, da bi kdaj objel bitje, ki si ga vreden ne samo kot mož, ampak še več — kot človek; bitje, ki je Tebe vredno, ker Ti je prineslo v dar na drobnih rokah vse bogastvo v bridkosti prerrojene ljubezni in umevanja — to je Davorina. (275) Le nikar se svoje ljubezni ne sramuj, visoko dvigni njen prapor, naj plapolata kot plamen sredi noči.

Težko je vajino stališče, a Bog, ki vse ve in vse vidi, sodi drugače kot ljudje. Ne brigajta se za niko-gar, storita v vsem vajino dolžnost, da bo vajina pot svetla in čista pred Njim, ki je rekel najlepše besede: »Kdor izmed vas je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo«, in ki je še rekel: »Če je kdo žejen, naj pride k meni in naj pije! Kdor v me veruje, bodo tekli, kakor pravi pismo, iz njegovega osrčja potoki žive vode«.

In ti potoki žive vode naj se razlijejo v vsa Tvoja dela in vse Tvoje nehanje. Živ dokument naj bodo Tvojega prerojenja, Tvojega pravega življenja, ki je začelo cvesti — sredi trnja in osata, nič ne dè — in mora obroditi najlepši sad.

Pa oglasi se še in Tvoja pisma naj bodo, kot zadnje, odmev vajine sreče, ki vama jo iz srca želi, kot jo more le želeti

vajin
Res Alojzij

Iskren pozdrav obema
Dina

Naslov na kuverti: Francè Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni žig: Venezia ferrovia / 12-13 / 15.V.28.VI°. Na hrbtni strani: Gorizia centro (2B) / 15.5.28.21. Znamka za 50 stotink.

(273) Črtica je iz zbirke Faraon, 1922. — (274) Članek je izšel v Ženskem svetu V/1927, str. 47-49. — (275) Bratuževa, Bevkova druga žena.

51.

3/VI-28

Predragi!

Ali si prejel moje zadnje pismo? Dolgo molčiš, zato sem v skrbeh zate. V torek grem na sejm in se vrnem sredi meseca. Morda Te potem še obiščem. Vem, da si preobložen z delom. Dobil sem kulturno zgodovino srednjega veka, ki človeka ves zapad: George Grupp: »Kulturgeschichte der Mittelalters« 6 zvezkov — 54 mk« Verlag F. Schöningh — Paderborn. — Piši! Tovj Gigi

Razglednica. Naslov: Gospod / Francè Bevk / Via Salcano 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 12-13 / 4.VI.28. VI°. Znamka za 30 stotink. Slika predstavlja: Venezia Isola S. Giorgio.

Predragi! (275a)

Bil sem že zopet doma, ko mi je došlo Tvoje pismo. Šel bi bil preko Gorice, da nisem privedel s seboj Tratnika, (276) ki je tako potreben da se je vsaj za par dni nadiha čistega morskega zraka. Bil sem tam skoro dva tedna, a že nisem mogel vzdržati več. V kulturnem življenju sem našel razdrapane razmere: iz odbora Narodne Galerije so izstopili Cankar, (277) Stelè, (278) Steska (279) in še nekaj drugih. Za Zormana (280) so glasovale — ženske in mu s tem zagotovile existenco. Narodni Galeriji pa zadale hud udarec. Mesesnel (281) tudi pojde in tako Bog ve, kam bo ta ustanova zajadrjala. Poleg te, za našo umetnost najvažnejše predstaviteljice, se je ustanovila »Umetniška Matica«, (282) katere prvo zamisel je imel Francè Kralj, (283) a sta jo nato organizirala in jo idejno utemeljila Tratnik (284) in Dobida. (285) Ko pa je bilo vse pripravljeno, so jo naskočili pri ustanovnem občnem zboru besedno ekstremni elementi, ne likovni umetniki, pač pa literatje: Cerkvenik (286) in Seliškar, (287) vrgli s pomočjo *glasov lastnih žen* (ki so na skrivnosten način postale članice) s trudom in ljubeznijo ustanovljeno odborovo listo in s tem »Umetniško Matico« že ob porodu zadušili. Bil sem pri tej farski navzoč in bridko mi je, če se nanjo spomnim. Tako so ženske »odločilno« posegle v razvoj slov. likovne umetnosti, ali bolje, v njeno udejstvovanje v narodnem življenju.

Sicer sem pa videl vse »glave«. Izidor Cankar si je uredil rodbinsko življenje in veliko dela. Postal je neka-ko mehkejši, ko da bi njegov intelekt rabil roso toplega čustva. Ima svoj krog prijateljev in z Glonarjem (288) sta cbudila »Slov. Matico«, (289) da lahko izdaja svoja dela. Mislim, da mu je hudo, ker se v Dom in svetu ne more več oglašati, Zvona pa ne mara. Ukvarja se z mislijo novega lista, (290) a bojim se, da se gospodarsko

to ne da uresničiti. Stelè je vedno ista plemenita duša, ki ti vsak dotik z njo dobro dé. Pregelj (291) pripravlja svoje zbrane spise, Lovrenčič (292) se je dodobra profiliril, Narte (293) je uradnik od nog do glave, Anton Vodnik (294) tolče mizerijo in je brez službe (kriv temu je »Križ na gori«) (295) in Koblarja (296) je bolezen njegove žene hudo skušala in je revež ves nervozen. Čargo (297) kolne kot fakir in slika razborite stvari po vežah in sobah novih vil. Otona Župančiča je petdesetletniško slavlje ožarilo z novo lučjo, »Jeralo« (298) bo končal, a ga neznosne razmere pri teatru vsega begajo, Novačan (299) je postal advokat, a je kot kandidat za »Pen« klub propadel. Oba Kralja (300) sta vedno zrelejša, Tone ima na beneški razstavi (301) sila močno reč in se v avgustu oženi s hčerjo Vide Jerajeve. (302) Oštarij je v Ljubljani vedno več, saj jim niti imena več ne vem: »operna« klet, »pri Mucu«, pri »Dalmatincu« in kar jih je še novih, kjer se vsak večer temeljito rešujejo umetnostni problemi, kjer so(!) globoke misli in še globokejši govori. Pri Finžgarju sem tudi bil, pri zlati duši, in Te lepo pozdravlja. Novih hiš je vedno več, zida se vsevprek, prahu je vedno dosti in Gruberja kanal je še vedno tak, kakor so ga rajni oge Tavčar (303) pustili: taka-le je prestolica, duhovno središče in žarišče vseh Slovencev, ki ga dobro poznaš in po katerem naj se Ti nikar ne toži.

Kakor je Tvoje pismo malo zasenčeno s skrbjo, me je vendar razveselilo. Reci Davorini naj bo močna, naj se ne briga za strup, ki ga »dobromisleči« brizgajo. Privij jo nase, vkleni jo v sebe in daj ji najlepše in najbolje, kar imaš. Ko boš mogel, pridita oba k nama na Lido, da se odpočijeta. Bodita nama od srca pozdravljena!

Tvoj Res Alojzij

Dina

Reci Urbanacu, naj mi pošlje »Nečisto kri« (304)

Naslov na kuvesti: Gospod / Francè Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni žig: Venezia ferrovia /12-13 / 26.VI/28. VI°. Na hrbtni strani: Gorizia centro (2 D) / 26.6.28.23. Znamka za 50 stotink.

(275a) Ob tem še: »Topel pozdrav Tratnika«. — (276) Iz Ljubljane, skupaj s Franom Tratnikom. — (277) Glej op. 7. — (278) France Stele, (roj. 1886), umetnostni zgodovinar — (279) Viktor Steska (1868 - 1946) — (280) Ivan Zorman, upravnik Narodne galerije, 1889-1969). — (281) France Mesesnel (1894-1945), umetnostni zgodovinar. — (282) Umetniška Matica. — (283) France Kralj (1859-1960). — (284) Franc Tratnik (1881 - 1957). — (285) Karel Dobida (1896-1964), umetnostni kritik. — (286) Angelo Cerkvenik (roj. 1894), pisatelj iz Istre. — (287) Tone Seliškar (1900-1968), pisatelj in pesnik. — (288) Joža Glonar (1885-1946), bibliotekar, prevavalec, kritik in urednik. — (289) Prim.: France Bernik: Sto let kuturnega poslanstva, v: Slovenska Matica 1864-1964, str. 27-28. — Izidorja Cankarja je izdala Slovenska Matica »Zgodovino likovne umetnosti v Zahodni Evropi« (več knjig) ter drugo izdajo »Uvoda v likovno umetnost«. — (290) Ivan Pregel. Gre tu za Izbrane (ne: Zbrane!) spise. Glej še op. 27. — (292) Joža Lavrenčič. Glej opombo 9. — (293) Glej opombo 8. — (294) Anton Vodnik (1905-65). — (295) »Križ na gori« od 1924-1927. — (296) France Koblar (roj. 1889), literarni in gledališki zgodovinar, urednik ter kritik. — (297) Ivan Čargo (1898-1958), slikar. — (298) Župančičeva pesnitev »Jerala« se je pojavljala v večjih časovnih razmakih 1908, 1911, 1915, 1927. — (299) Glej opombo 108. — (300) Brata Kralja, France in Tone. — (301) Na beneškem bienalu. — (302) Maro Jerajevo-Kralj, roj 1909 na Dunaju. — (303) Ivan Tavčar kot ljubljanski župan. — (304) U. Urbanaz-Urbani je prevedel v italijanščino roman Borisava Stankoviča »Nečista krv«, ki je kot »Sangue impuro« pojavil leta 1928 v izdaji založbe Libreria Internazionale Treves v Trstu. Prevedel pa je tudi in 1937 izdal Bevkovo »Kresno noč« (I fuochi di S. Giovanni) z lepim uvodom.

EVROPSKE PODOBE

Ko sem jo tistikrat slišal prvič, mi je zvenela ko pesem iz lepih sanj. V njeni pevnosti je odzvanjalo z mehko otožnostjo neskončne planjave, vznikala je in se sproti porazgubljala za že izpetimi zvoki, pričarala je daljavo oblakov in lepoto brezja v vetru in potokovo vijugo sredi travnatega zelenja. Bila je nežen vzdih in sproščen jok in opojno čustvo, ki je osamelo zaradi nedosegljive lepote.

Potem sem jo hotel zavzeto poslušati enkrat drugič. Ista pesen v istem prostoru, iz istih grl. Nič se ni bilo spremenilo, kar bi jo lahko vnaprej bilo zaznamovalo, jo potvorilo. In vendar — pesem mi je bila zdaj nekaj drugega. Bila je ko let prerijske ptice, ki jo goni stiska v sled za porušenim gnezdom v pokošeni travi, bila je beg zaradi samote in tesnoba v prsih, ki si ne upajo polno zajeti zraka, v katerem je slutiti nemir in v nemiru prežečo nevarnost. Njena melodika je vznemirjala.

1.

V bivanju Konstance je največ Bodanovega utripa. Tako kot diha Bodensko jezero, na ta način — se zdi — doživlja Konstanca svojo podobo. A veliki Bodan utripuje z neštetimi registri. Z meno dneva in noči. Bilo so mu letni časi. Njegov utrip se hrani s suhim južnim vetrom, za katerim se potlej v jezero zlije zoprn dež. Konstanca je zato tudi nekaj čisto drugega podnevi (ceste ji razganjajo turisti, in mesto leži na meji dveh razgibanih dežel) in povsem se ji utrip spremni z luninim svi-

tom (lunin svit je zelo internacionalno duhovit in povsod, tudi v Konstanci meče prek ulic, prek starinskih streh in prek modernih stolpnic istosmiselne lise svetlobe in sence). In zato tudi Konstancia ni prav nič prijazna, kadar prši z jezera tja v obalo meglena vlaga, zdi se pa prav družabna, kulturna in celo skupna če jo s svojih višin obravnava skupno, nepristransko sonce.

Šlo je v pozno popoldne —

— tega nisem povedal zaradi uvoda v program, diurnista, imam pa za gornjo izjavo tehten razlog. Moji nešteti znanci so me namreč prepričali, da ljudje po navadi drugače gibljejo svoj notranji svet, svoje drobovje in ostale žlahtne sokove popoldne kot pa, denimo zjutraj. Jutranje človekove misli so podaljšek minule noči; v njih se še sprehajajo romantični nočni napor, ali te gobe nadušnosti, morda tudi neprekinjene silnice trdega, zadovoljnega, zdravega spanja. Proti poldnevu zadiši skozi labirinte človekove duševnosti preprih ocvrtega, v sirasto mehkobo zmletega telečjega mesa, prelitega z renskimi sektom — misli postanejo pravzaprav šele tedaj, ob kulinaricnem zenitu svetovljanske. In ko gre v pozno popoldne, tedaj so misli dejanski gospodar sveta. Svet se v njih čisti; zgublja podobo opoldanskega predpekla in se dviguje k razumski popolnosti — posebno tedaj, če notranjost človekove podobe postaja mavzolej, oplakovan proti večeru ne več s sektom, temveč z riegelerskim pivom. Nekako tako kot trenutno to počenja prijatelj Walter — z njim sedimo na široki terasi kazina. Nekoliko je soparno. Najini sopotnici sta v teži brezvetrja žalostno onemeli, otopeli. Zanima ju le še kak moški, ki hlača ob obali. Spodaj v pritličju se pripravljajo k ruleti. Walter sili iz ene pивske runde v drugo. V tem mu kajpak mi trije nismo kos, kar pa nikakor ne kazi Walterjeve židane volje.

Obalo, ki ji je tule fiziognomijo že zdavnaj skazila škarpa, nadletavajo galebi. Neka ženska meče v vodo koščke vabe — najbrž krušno skorjo — in galebi se

stepo za vsako mrvico, tako kot se spodobi za predrzne ptiče.

Tile galebi — mi motovili po glavi — niso preveč podobni morskim. Manjši so. Glas jim je manj prodomen, a vendarle vreščav.

Walterjev mavzolej se je zanesljivo dvignil v izredne višine. Pozablja na okolje in pripoveduje stvari, ki ne sodijo v mojo galebjo romanco. Kristali — pravi — so zmožni vsega hudirja.

Da, da, kristali. Tista mrtva, prismuknjena mrtva tvarina, vcepiti se ji da življenje. Uglasiti se jih da na optične valovne dolžine — pravi; in potlej bomo sobe, diplomatske budoarje, zaporske samice enostavno prevlekli s kristalnimi tapetami. Vsrkavale bodo vse optične frekvence in jih oddajale nekam naprej. Bajno, kajne?

Rečni galebi — nekoč sem jih bil dolgo opazoval globoko doli ob Roni. Bila je zima, galebi so čepeli krog usidranih vlačilcev na gladini, ki je izpuhtevala meglo. Povsod vzdolž Rena sem jih videl. Brez večje redoljubnosti veslarijo prek švicarskih jezer in kmetavzarsko motijo eleganco labodov. Ne spomim se, da bi jih bil videl ob naših rekah, ob Savi, Dravi.

Zašli smo v dobo ukinitve človekove intimnosti. Z elektroniko, s telekomunikacijami — pravi Walter. Pomembna reč — pravi Walter. Že posrani tranzistorji — pravi Walter, lahko napravijo čudesa s koristno poanto. Povezali so na primer »praško pomlad« zaupno in zanesljivo semkaj na zapadno poloblo. Vse je le še vprašanje časa — pravi Walter. Čas, elektronika in smisel za primerno organizacijo. S Češko je torej stvar urejena — pravi Walter.

Izdatno se je zvečerilo in svet je dobil tisto značilno podobo, ki je petrolejke ali bakle nikakor ne bi mogle pričarati. Luči! Vse polno luči! Tam kjer leži jezero, plove zdajle ladja. Vsa v lučeh. Nekaj rumenkastega nemirnega odseva krog nje pove, da se ladja res giblje po vodi.

Noč je vzela moje galebe. Namesto njih so ostale luči. Ko oči. Ko negibni pogledi. Morda tudi ko nepravi biseri, nanizani v ogrlico. Svetlorumene, motne, bledikaste lise, pike, vejice, Snopi žarometne svetlobe, v katerih se zbirajo roji nočnega mrčesa.

Walterjeva sopotnica ima skrbi. Njen Fifi kaže, da namerava zboleti. Nič nima pravega apetita, a bi z njim morala k frizerju. Najavila ga je že bila v salonu za pudle, če pa bo **bolan...**

Walter si zaradi Fifija ne dela večjih preglavic. Pravzaprav nikakšnih. Fifija v njegovem glavnem registru ni. Fifi ni pariteta za bančno knjižnico, za bungalov, za jahto, za kobilo Doro, za Mercedes in za kratkoprogaški Austin. Fifi je anonimna stvar v pavšalni vsoti drobnih izdatkov. »Donnerwetter!« se hahlja. »Če gre Hanelore k frizerju, je to kakih petnajst mark. Ko pa gre Fifi, jih je takoj čez petindvajset, ha, ha!«

Hanelore je njegova sedanja sopotnica. Seveda — pri frizerju presedi na teden po tri ure. Fifija pa peljejo v salon za pudle dvakrat na leto.

Konstanca, ta stara gospa z novim in z najnovejšim nakitom, s spomini na krivoverca Husa, ta srednjeveški biser, poškopljjen z rokokojem, z gotiko, preprežen z gostim nitjem modernega časa, ta lepotica s kozmopolitskim vrvežem, z evropsko tradicijo in z nemškim srcem, mi je všeč.

In že spet Walter.

Tokrat se je usidral pri pivu ob pristanišču in jaz mu delam družbo. Molči. Globoko se je potopil vase, zdi se, da naporno razmišlja. Pogledam bliže — tedaj vidim, da dremlje. Noči so mu postale prekratke.

Kljub temu, da v ozračju močno diši jesen, je sobotno popoldne grozno živo. Turisti in spet turisti. In vmes tudi domačini. Jesen. Tokrat rumeni v najlepše barve leta v znamenju solidarnosti s Češko. Češko trobojnico zagledaš v izložbi, na nekaterih avtomobilih s katero koli registrsko tablico, prodajajo jo v kioskih.

Silam varšavskega pakta navkljub je postala češka trobojnica modni artikel.

2.

Moram reči — prikupno obla in napeta. Ko njena severnoameriška domovina. Oprsje je tolikšno, da bi Michelangelo prišel v zadreg, če bi ga moral ponarediti iz enega samega bloka marmorja. In ves njen masiv stoji na dveh dorskih stebrih, ki jima kapitlja pokriva mini iz pisanega blaga, ki naj bi po vzorcu spominjalo na alpske rožice.

Ona je gospa R. in slučajno se vzpenjamo v gondoli k vrhu dva in pol tisočaka, pokritega v kotanjah z nekaj večnega ledu.

Ko na vrhu izstopimo, smo v oblaku. Opredel je vrh v gosto meglo in misel na razgled je propadla. Zgnetemo se zato v zatohlo restavracijo. Ob oknu najdemo za silo nekaj prostora. Vprašanje prostora velja v glavnem za gospo R. Njena širina je zahtevna, meni pa se na slokosti pozna balkanski temperament in vrojena resignacija na vsako povpraševanje po prostoru.

Gospa R. se mi zdi mikavna tudi že zavoljo zgovornosti. In zavoljo kroglastega obrazka tudi, obrazek je k vsemu še posut na gosto s sončnimi pegami. Obrvi in lasje so rdečkasti, a pristni. Sploh vse, kar se da videti na gospej R., je pristno, je nepotvorjeno, v svoji naravni velikosti občudovanja potrebno. Že spričo družčine, ki zdajle polni škatlasto sobano. Vsi drugi imajo ali rjave ali temne lase ali pleše, se ne ukvarjajo s sončnimi pegami, imajo podolgovate ali skremžene obraze, in ali molčijo, ali se derejo s pretenzijo petja, ali se kako drugače vedejo močno dostojno. Dostojno celo tedaj, ko se z natakarnjem sporečejo zaradi nekaj fičnikov napitnice in ne gre jim odrekati, da znajo tudi to narediti vzvišeno, z gesto samozadovoljnega izobraženca, ki dà

svojim besedam ton in debelino nadčloveka in iz vsega izhaja potem poduk. Nekako takole: ljubček, napitnina ni prazen izraz neke naklonjenosti in priznanja za postrežbo (ha! — postrežba je bila zanikrna) ...napitnina, to je konkretnih deset fičnikov! ... to je, če obrnemo fičnike v konkretno robo, dve petini svežega kurjega jajca. In to pristnega domačega jajca, ne kakšnega uvoženega, tujega! ... da, da! ljubček, to gledate, kaj? ... In vi s tema dvema petinama jajca niste zadovoljni! ... vi hočete kajpak več! ... hočete še ostale tri petine jajca, kajne! ... dobro, v prihodnje bom nosil s sabo sveža domača jajca! ... za napitnino natakarmem, ki bi radi bili tako zahtevni kot ste vi ...

In tako naprej. Cel ep. Ep o petpetinskem jajcu.

Gospa R. je napeta poslušala. Tole nategovanje dveh in treh petin svežega domačega, ne morda uvoženega jajca se je namreč odigravalo pri sosedni mizi. Kajpak — tudi jaz sem vlekel na ušesa.

»Zamislite si,« je grozovito prizadeto rekla gospa R., »poglejte vendar, ali se vam ne zdi? ... tale natakarm — veste, da je tujec. Od nekod z juga. In zdaj takšna reč z njim!«

Iz njenih rožnato prosojnih oči je zrlo zgražanje. In tako kot sem si ga tisti hip razlagal, me je objel val nežnosti. Da ni bila civiliziranost Evropejca v meni kriva, da sem se — vsaj poskušal — vselej brzdati v mejah, ki so mi jih vcepili že moji osnovnošolski učitelji, bi bil pri priči pritegnil obseg gospe R. v svoje naročje. Kako zna ona, ta lepotička s severnjaško sončnimi pegami čustvovati z jugom! Tukajle, ko meni nikakor ne bi padle na pamet razlike v geografski širini, se ona solidarizira z geoklimatskimi distancami, kar bi bilo navsezadnje razumljivo, saj je tudi ona tujka v tehle krajih, na katere se pride z gondolo. Resno sem se zamislil v drugi aspekt jajčnega epa, v natakarmja — resnično! gospa R. utegne imeti prav. Majhen črnolasec ogljenih oči, iz katerih je prav zdajle hotela sijati predanost v

božjo usodo, brez velikih besedi; če katera, potem z značilno tujim naglasom.

Koval sem v duhu fronto solidarnosti, čvrsto verigo iz nezlomljivih členov: »jutranja poglobitev« je gotovo eden izmed njih, z njim že ob šesti zjutraj dobro naspani dušni pastirji preko radia spodbujajo vernike k medsebojni ljudski solidarnosti; tudi »beseda k dnevu Gospodovem« zre vsako soboto zvečer prepričljivo s televizijskega ekrana; no — in zdajle je fronto podkrepila gospa R.! Zdaj-zdaj bo stopila pred bar in na stolico in bo iz slučajno skup znešene pivske družbe naredila občinstvo za pridigo o dobrem Mihcu in porednem Janezku. Prav nič nisem dvomil, kdo bo Mihec in kdo Janezek. Gospa R. pa je dejala:

»S temi tujci je res križ!«

Čeprav nisem nameraval kakorkoli reči, mi je tedajci vzelo sapo.

»Ko sem bila doma na dopustu, sem videla, kakšni razbojniki so,« je ogorčeno nadaljevala. Ljudi, ki trenutno naseljujejo njeno ljubljeno, s tulipani okrašeno domovino, je razdelila na poštene trudbenike in na nočne cestne roparje, ti slednji so tuji delavci. Oni prvi, poštenjaki so njeni sonarodnjaki.

Tiho sem se vdal v usodo moralnega povoženca, čez solidarnost na podlagi usode tujega delavca sem hitro napravil križ. Gospa R. pa je naštevala: Grki, Španci, Turki. Kajpada ni šlo brez Italijanov. Nato so nastopili proti vsemu pričakovanju Marokanci, seveda brez sultana Hahana, in za Marokanci so prišli še — bože moj — Čehoslovaki, in za Čehoslovaki — — ne, potlej je bilo naštevanja konec.

Oddahil sem si. Jugoslovanov se je izognila. Ni mi bilo sicer povsem jasno zakaj, a v tujski legiji, ki po njenem mnenju skruni njeno domačijo, je Jugoslovan izpadel. Sumil sem, da je uganila, da sem ta. In neka povsem nepotrebna oportunistična priložnost ji je tedaj narekovala, da je Jugoslovanom prizanesla. Morda je iz mojega nekoliko grčaste-

ga in zapotegnjenega pročelja — spominja na trentarsko stran moje ožje domovine — morda je iz tega spoznala, v katero smer mora biti prizanesljiva — pa saj gospa R. ni nikoli videla naše lepe Trente! Da bi zaukala tja proti Polovniku sem od izvira Soče, odjeknilo bi prek planšarij! da bi si enkrat odmočila noge v Soči in dobila nahod, ki ne popusti tri mesece! — in bi pod Bovcem malo zajokala zaradi pokrajine, ki jo kanijo potopiti v nesmiselno akumulacijo vode — čez najpozneje dvajset let bodo evropske ulice osvetljevale atomske elektrarne (ali pa spet čisto navadne oljenke) —

— Ne, gospa R. ne pozna Trente. Njena dežela je ravna, beseda tam ne pozna odmeva, mišice ne vedo, kaj je vzpetina. Šele zdaj, ko gospa R. pomaga prodajati sir v podeželski štacuni, vidi prvič hribovje; nepremakljive navpičnjake granita, ki jim tisočletja ne vzamejo podobe; ki spregovorijo v odjeku; dihajo eletričnost svoda. No — pa še to gleda gospa R. iz gondole, v katero je vstopila previdno tipaje, ali se ne bo morda odtrgala.

Gospa R. je razpletla o tujcih obsežno dokumentacijo. Vmes je kazala zdaj proti vratom, potem proti zameglenemu oknu, nato je z barvastim robcem mahala proti sosedom, ki so bili izumili jajčni ep za natakarja in čas ji je očitvidno uspešno hitro mineval. Počutila se je kot nekje doma v gostilnici pod vetrnim mlinom. Za čuda dobro je njena narava, ki je zrasla v obmorski depresiji, prenašala razredčeno alpsko ozračje dveh in pol kilometrov višine v okrilju zadimljene pivnice.

Meni pa je začelo postajati vlažno pri ovratniku. Tudi pod pazduho sem čutil mokroto in temu zanesljivo nadmorska višina ni mogla biti kriva. Še pri Aljaževem stolpu me nikoli ni obhajala znojna vnema te vrste. Kako neki! Sem tako rekoč planinski domorodec, planine tu ali planine tam — a tukaj, zdajle, v centralnih alpskih masivih sem z mujo požiral specifiko mikroklima. Tale holandska ladja pa je plavala ko v najbolj ugodnem povettrju — na,

zdajle je z robcem mahala že proti drugemu omizju. Čula je, da tam govorijo angleško.

Ne bi mogel reči, kakšno slabost je moja holandska ladja imela za Angleže, a gospa R. je zanesljivo bila zdajle nad angleško bližino vzhičena. Ali vsaj nanjo pozorna. In sploh — kdo bi vedel, kaj vse zbližuje ljudi, jih povezuje z zelenjem nežne simpatije. Doma pri gospej R. imajo mlekarijo in zdaj je gospa tako rekoč v tej alpski deželi, v deželi moderno predelovanega in krščenega mleka na specializaciji. No — in — pravzaprav — ne bo napak, prodajati mlečne izdelke Angležem — prav te dni nekako gre v evropski gospodarski skupnosti za holandsko maslo Angležem.. ne, ne! Gre pravzaprav za novozelandsko maslo — pravzaprav, če hočemo biti čisto natančni...

Nikakor nisem mogel tisti hip podvomiti, da se gospa R. odlično razume na surovo maslo. Pa na sir verjetno tudi. Morda tudi na jajca, tudi jajca namreč sodijo v obrobje mlečnih prodajaln. In ko je zdajle pomahala Angležem, je v njeni kretnji govorila izredna širina evropskega človeka. Širina, v kateri je bilo obseženo vse. Od lesene kuhalnice, izdelane nekje v Švarcvaldu za holandske mlekarne, ki naj skrbijo, da angleške gospodinje ne bodo v zadregi zaradi jedilnika.

Alpska vzpenjača — holandske mlekarne — angleška megla. Seveda, ljudska solidarnost. Zaradi geografije bi se naj tale solidarnost enačila z obrežji kontinenta in njegovega otočja. In kdo ne bi bil ginjen — na dnu te solidarnosti je vgrajen tudi natak ar iz jajčnega epa. In ta ima brata. Zaposlili so ga nekje v Švarcvaldu. In njun mlajši brat je eden tistih nočnih roparjev sredi prizadevne dežele, ker so si domovinsko pravico osmislili tulipani in kjer se veter tepe z mlinskimi omeli.

Obremenjen s temi mislimi sem se slučajno nagnil h gospej R. in zinil:

»O, Evropa!«

Gospa R. se je široko zarežala in dovtipno rekla:

»Heisse Würste!«

Mislim, da mi je hotela reči, da se ne piše Evropa.

Ali je hotela naročiti tople klobase? K mizi je namreč pristopil natakár. Tisti iz jajčnega epa. Bil je Italijan.

(Prihodnjič naprej)

IZ BENEŠKEGA DNEVNIKA

Pod Bardan, 10. junija 1969

Pripovedovala mi je to z dramatično napetostjo, v kateri sem zaznal nekaj homerskega. Besede, sklopi besed so se zgoščali, eksplodirali. Premori med njimi so nabijali novo napetost.

Njeni pripovedi ne bom nič jemal, nič dodajal; le čara osebnega pripovedovanja ne morem posredovati in žar narečja moram zbrisati, da bo besedilo vsakomur razumljivo.

Poslušajte, povedala vam bom eno samo reč. Zakaj jaz sem bila mlada, sem morala hoditi za deklo in sem morala delati, da si lahko zaslužim kruh. In nisem imela denarja, da bi mogla iti za deklo, morala sem si striči lase, da si kupim kovček. Potem sem šla po svetu. Tedaj nisem niti vedela, kaj je vlak. Vzela sem na posodo denar za vlak, da grem, ker sem imela iti v Genovo. Potem sem odpotovala. Pridružila sem se skupini Viškoršanov, ker nisem vedela niti, kje je Čenta in kakšna je. Tedaj sem šla, Bog in sveta Marija, šla sem. Pa sem prišla tja v Genovo. Prišli so pome. Tam so mi potem dajali jesti. Pa sem jih vprašala, zakaj mi dajete toliko dobrega jesti, ker smo tu jedli le polento. In tam sem dejala gospe: »Delate morebiti to nalašč samo zato, ker sem prišla jaz od Pod Bardan? Ker sem prišla jaz od Pod Bardan — sem dejala — delate morebiti nalašč, da mi daste toliko reči jesti in piti?« in sem bila zelo vesela.

Sem si rekla: Mama, mama, ona tam nima niti kruha — sem si dejala — da bi ji mogla poslati vsaj košček kruha! Cele noči sem plakala in sem komaj čakala, da mine mesec, da ji pošljem malo denarja. Sem šla na pošto, izpolnila nakaznico, sama sem bila potrebna vsega, a sem zelo skrbela za mojo ranjko mamo. Uboga, ki je toliko molila, ki je bila tako pobožna in je vedno molila. In končno po petih letih sem jo šla gledat. Srečala sem jo, ki je nosila košič drv. Rekla sem ji: »Mama!« Dejala je: »Nisi morda ti?« Jaz sem dejala: »Sem prav jaz, mama.« »Pustite me... — je dejala — ne — je dejala — ti si prišla!« je dejala. »Toliko da te vidim!«

Potem, uboga, je toliko delala, je toliko molila, toliko delala in molila, da je končno šla tja in umrla tam v Trstu. In je toliko delala, uboga.

Njivica, 13. marca 1971

Pripeljal sem se sem s prijateljem Jakopinom, novim urednikom Jezika in slovstva, da mu pokažem Tersko dolino in ga soočim z ljudmi in njih narečjem. Radoveden sem bil, kako bo reagiral na prvi stik s Terjani. Slučaj je hotel, da smo najprej naleteli na temperamentno žensko, staro znanko, ki govori, kot da izkleše podobe iz kamna. Po nekaj stavkih je bil prijatelj že pri stvari: — Si slišal? — mi pravi — *obriésti, obriédla* kakor v starocerkvenoslovanščini! — in je pestoval ta arhaizem, ki ga danes slišiš le v Terski in Karnajski dolini ter v Černjeji.

Potem sva stopila v hišo k ljudem, ki so mi že večkrat pomagali pri zbiranju etnografskega in dialektološkega blaga. Tudi tu je pogovor hitro stekel, Jakopin je radovedno spraševal in poslušal odgovore, veselil se je lepote in pristnosti tega arhaičnega dialekta. Gospodinja je šla po sestrično, obe sta se zanimali za najino

delo, kakor sva se midva zanimala za njih življenje in besedo.

Ker mi je prijatelj prinesel nekaj separatov zadnje številke Jezika in slovstva, v kateri je izšel prvi del mojega seznama ljudskih oblik za terska krajevna imena in predlogov za knjižno rabo, sem jim poklonil en separat: naj vidita, kam končajo besede in oblike, ki si jih zapisujem.

Marija si je nataknila naočnike, Amalija ji je gledala čez rame v odprto tiskano stran. In Marija je začela počasi črkovati uvodne stavke, še nikoli ni brala — verjetno tudi videla ne — slovenske besede. Zatikala se je v sičnike in šumevce, z elkanjem poudarjala končni l. Črko za črko, besedo za besedo se je s spoštljivo radovednostjo prebila do domačih krajevnih imen.

Gledal sem jo: resen izraz stare kmetice, ki ji ni knjiga prav nič domača in bere z nekakšno nerodno slovesnostjo, se ji je pri prvem domačem imenu zmehčal v prijetno presenečenje, prvič je zagledala s črkami postavljeno domače ime domače vasi. Usta so se odprla v nasmeh, a vlaga v očeh je izdala, kako globoko jo je spoznanje prizadelo.

Z Jakopinom sva se spogledala: tako je moral l. 1551 vzeti v roke Trubarjev Katekizem slovenski kmet, ko je ugotovil, da je moč tudi preprosto, doslej zapostavljeno domačo besedo pisati in tiskati, da dobi drugačno veljavo.

Dolina Kôsice, 20 oktobra 1971

Na mostu sta trčila kamion in avto. Ni moč naprej. Ustaviti se moramo, stopim z voza. Incident je banalen, škoda na avtu majhna. Orožnike so klicali in vsi čakajo nanje. Sedem osem mož čaka in gleda. V sončnem jesenskem dnevu barve gorijo na bregeh. Pod mostom Kosica polzi počasi po plitvi strugi.

PODRATA PRI ČANEBOLI (foto Pavle Merku)

Bližam se gruči mož, ki tiho, leno, z redkimi besedami ugibajo, kdaj pridejo orožniki, kolikšna je škoda, šalijo se. Med njimi spoznam starega znanca, njegova hiša stoji za lučaj od mostu. Pristrčen pozdrav, kot vedno. Stopite v hišo na kozarec vina. Poizvedovanje o zdravju, o otrocih, o delu. Banalno, kot vsakikrat: toda s prisrčnostjo, s pristnostjo, ki jo ti ljudje premorejo. Ti moji prijatelji pod Matajurjem.

V soboto bo star sedemdeset. Povabil je k sebi vse otroke. Delavec, pevec v starem domačem zboru, pevec v novem domačem zboru. Z mano govori v izbrani knjižni slovenščini, z drugimi v družbi v pojočem narečju. Štiri otroke je vzredil sredi pomanjkanja in težav. Štiri odrasle otroke, doštudirane, s poklicem, je povabil k sebi za sedemdesetletnico. Trda je bila! pravi. Ste zadovoljni? vprašam. Nasmehne se.

Gledam z veseljem na njegovo veselje, na njegove žulje in štiri doštudirane otroke, na njegovo polstoletno skrb za domač zbor in njegovo lepo slovenščino.

Taras Kermavner — tako piše Boris Pahor v zadnji številki Zaliva, ki sem jo te dni prebral — Taras Kermavner pa je te moje ljudi odpisal, ker niso zavedni.

Medtem ko čakajo na crožnike, grem naprej peš, saj se mi bo prilegel sprehod med jesensko rumenino in rjavino, vas je blizu. Na asfaltu so čez cesto napisali z velikimi črkami VIA I PRETI. Nekaj desetih metrov naprej NON VOGLIAMO LA SCUOLA SLAVA in še NON VOGLIAMO LA MINORANZA SLOVENA. Kako se ne spominjati črnih časov v Trstu, ko sem obiskoval italijansko šolo, ker niso hoteli slovenske manjšine in slovenske šole? Ista črna volja se zdaj znaša nad dva duhovnika — eden je Slovenec, domačin, drugi Furlan — ker sta še vedno zvesta besedam, ki jih je videnski nadškof Casasola napisal k uvodu k Podrekovemu katekizmu l. 1869.

Taras Kermavner je te ljudi odpisal, ker niso zavedni.

Spet sem bil v praznem Cuffolovem župnišču v Lazah, ogledoval sem si slovenske knjige — ljubljanske, celovške, tržaške, goriške, videnske — ki jih je zbral v eno najbogatejših knjižnic, kar sem jih kdaj videl. Listal sem po njegovih zapisih (njegova pisava izdaja uravnovešenega, dobrega človeka, mehkega in velikosrčnega), bral njegovo lepo narečje, zaznal vso skrb in ljubezen, s katero je gojil našo besedo v službi ljudem, za katere je živel.

Taras Kermavner je to odpisal. Ker Benečani niso zavedni.

Ne bom polemiziral s človekom, ki ga ne poznam in mi je tuj, kakor da ne govoriva istega jezika. Moral bi polemizirati z vso Ljubljano, z vsem Trstom, z vsemi pač, ki mislijo kot Taras Kermavner.

Ne. Rajši bom odpisal Tarasa Kermavnerja.

POPRAVKI

V članku »K vprašanju slovenske biti ali ne-biti« vnesi sledeče popravke:

str. 158 beri v drugem odstavku zadnji stavek: »Kolikor do te sinteze iz tega ali onega razloga *ne* pride, potem še tako idealno zasnovane strukture propadejo, kakor nas uči zgodovina.«

str. 159 beri v drugem odstavku predzadnji stavek: »Kakor hitro se izločijo *oni*, družba nujno ohromi...«

str. 161 beri v tretjem odstavku drugi stavek: »Pot sodelovanju med marksisti in kristjani se vedno bolj odpira.«

str. 163 beri v četrtem odstavku predzadnji stavek: »Človek je sam sebi sovražnik, ker *se ne* zna ljubiti — v drugem.«

Na isti strani beri v naslednjem odstavku prvi stavek: »To je tisti naš skriti sovražnik, ki je pa *nevarnejši* od vidnega zunanjega....«

NEKAJ BESED O ŠVICI

Že 180 let je minilo, odkar je zadnji tuj vojak zapustil švicarsko ozemlje; osebni dohodek poprečnega švicarskega državljana je eden najvišjih na svetu, šele letos so ženske v tej državi dobile volilno pravico v zveznem merilu; na švicarskem ozemlju je baje več bančnih poslovalnic kot zobozdravnikov; Švica, nepristranska država, je vzpostavila diplomatske odnose s Sovjetsko zvezo šele leta 1946, to je skoraj trideset let po njeni ustanovitvi; švicarska ustava prepoveduje jezuitom vsakršno delovanje na njenem ozemlju; že med prvo svetovno vojno je morala Švica v zameno za svojo ozemeljsko nedotakljivost dopustiti, da so Nemci svobodno uporabljali njene železniške proge ...

Podobnih zanimivosti v zvezi s Švico je vse polno, vendar je največja zanimivost v tem, da Švicarska zveza traja že 700 let in to kljub temu, da nima ne skupnega jezika ne skupne veroizpovedi in da jo obkrožajo dežele, ki so v bližnji in daljnji preteklosti poizkušale razširjati svoje ozemlje in vpliv tja, kjer se je le dalo.

Te čase v naši matični državi govore o federalizmu, o novi ustavi in enakopravni zvezi jugoslovanskih narodov, tako da se nehote oziramo po drugih zgledih in med temi je mogoče prav Švica najbolj vabljiv primer. Neki švicarski univerzitetni predavatelj je izjavil, da švicarski federalizem ni »izvozno blago«, češ da se ga ne da posnemati, ker je nastal v določenem obdobju, in svojevrstnih okoliščinah, zato me tem bolj mika, da bi po svojih skromnih močeh skušala izluščiti iz švicarske zgodovine dejstva, ki so pripomogla k ohranitvi in neodvisnosti te federacije.

Zametek švicarske zvezne države je nastal leta 1291, ko so tri majhne, pretežno kmečke pokrajine, Uri, Schwytz in Unterwald sklenile pogodbo, s katero so se zavezale, da si bodo medsebojno pomagale, ako jih kdo napade, da ne bodo sprejemale na svojem ozemlju drugih sodnikov razen sorojakov in da bodo v primerih medsebojnega prepira sprejemale razsodbo tretjega, neprizadetega zaveznika.

Zveza je bila sklenjena predvsem v obrambo pred habsburškimi plemiči, katerih vpliv in moč sta vedno bolj naraščala in s tem v zvezi tudi njihove zahteve po gospodstvu nad omenjenimi ozemlji. Ko so se trije kantoni z orožjem v roki uspešno postavljali po robu tujcem in je tako njihov ugled naraščal, so se jim začela pridruževati še druga mesta in pokrajine. Novi zavezniki so pristopali večinoma kot polnopravni člani, vendar se je ozemlje Švicarske zveze širilo tudi s silo in odkupovanjem, predvsem ko je šlo za važne ozemeljske prehode, tako na primer za Gothard. Seveda so se vrstile skozi stoletja notranje in zunanje razprtije, a sta neodvisnost kantonov in strah pred večjim zlom — tujim, močnejšim gospodom — tvorila dovolj trdno vez, da so članice zvezne države težile za spravo in čim enotnejšim nastopanjem v odnosih do tujine.

Prvo in eno najvažnejših dejstev je torej skupna obramba ozemeljsko majhnih zaveznic, ki so se s **silo** in učinkovito branile pred večjimi gospodi v dobi, ko je po propadu rimsko-nemškega cesarstva ostala Evropa brez prevladujoče osrednje oblasti in so mali kantoni tako rekoč izrabili prilžnost, ko so se uglednejši sosedje med seboj prepirali za premoč.

Drugo važno dejstvo je to, da je švicarsko ozemlje revno, zaprto med hribi in jezeri, da ima Švica le 30 odst. obdelovalne površine in da je njeno edino naravno bogastvo vodna energija. V srednjem veku je bil poleg poljedelstva in živinoreje najvažnejši vir dohodkov najemništvo. Švicarski možje so odhajali v plačano vojaško službo k tujim kraljem in veljakom. V zameno za to so tujci puščali njihove domove na miru in kakor pravi Lasserre: »Švicarji so se odpo-

vedali vsakršni zavojevalni politiki proti svojim sosedom prav zato, ker je bilo vojaško najemništvo več stoletij njihova najvažnejša izvozna industrija.« Tako se je dogajalo celo, da so se najemniki večkrat znašli na bojnem polju v nasprotnih vrstah, z ozirom na to pač, kateri gospod jih je plačeval. Da bi se izognili takim nevšečnostim, so sklenili, da bodo služili le v obrambnih vojnah, v vrstah napadenih dežel. Najemniki so postali sčasoma tako odločujoča sila, da je ogrski kralj Matija Korvin Švicarje **plačal**, da se ne bodo vmešavali v njegove spore s Habsburžani, oziroma da ne bodo služili v vrstah njegovih sovražnikov. To naj bi bil nekak začetek švicarske nevtralnosti.

Najemništvo je moralno izpodjedalo prebivalstvo, zato so se začeli nekateri Švicarji boriti proti njemu. Posebno so se zavzemali za njegovo odpravo protestantje (Zwingsli), nedvomno iz moralnih razlogov, a mogoče ne nazadnje tudi zato, ker je bila papeška država glavni odjemalec švicarskih vojakov. V času verskih vojn so se vzdržali vsakega najemništva, ker bi sicer prišlo do usodne državljanske vojne v Švici sami, ker je bila versko prav tako razdvojena. Zvezna ureditev je prepuščala popolno svobodo kantonom pri urejanju notranjih zadev, tako je vsak kanton obdržal veroizpoved večine svojega prebivalstva. Seveda ni šlo vse gladko, tako so se morali na primer protestantje iz Tičina izseliti iz tega katoliškega kantona, vendar pa niso nesoglasja dosegla ostrine, ki so jo poznale nekatere druge evropske države. V 17. stol. je bilo v Švici več katoliških kot protestantskih kantonov (7 : 4), po številu prebivalcev pa so bili protestantski kantoni močnejši (300.000 : 700.000).

Zanimivo je, da je versko vprašanje povzročalo večje težave in razprtije kot jezikovno. Francosko govoreči kantoni so pristopili k zvezi kot enakopravni člani v začetku 19. stol. in takrat je bila neodvisnost kantonov tako rekoč še popolna. Vsi poizkusi, da bi strnili državno upravo v enem samem središču, so se izjalovili. Šele leta 1848 so uvedli skupen denar, mere, uteži, pošto itd. Tudi glavnega mesta ni bilo: večji kantoni so zapovrstjo sprejemali pred-

stavnike vse Švice, ko so ti skupno zasedali. Šolstvo, ki je v jezikovnem pogledu najvažnejša ustanova, je bilo v celoti pod kantonalno upravo. Še danes ima vsak kanton svoje učbenike, svoj šolski program, po svoje urejen šolski pouk in počitnice.

Danes švicarska ustava priznava štiri narodne (nemščina, francoščina, italijanščina in retoromančina) in tri uradne (nemščina, francoščina, italijanščina) jezike. Poslanci v zvezni vladi se poslužujejo poljubno enega od treh uradnih jezikov, »člane in namestnike Zveznega sodišča imenuje zvezna skupščina, ki mora skrbeti, da so vsi trije uradni jeziki švicarske zveze zastopani«. V vojski se vsaka enota — 200 mož — poslužuje svojega jezika ali celo dialekta (mimogrede bi veljalo omeniti, da Švica nima redne, pač pa brambovsko vojsko; odrasli moški morajo vsako leto za tri tedne na orožne vaje, obleko in orožje hrani vsak vojak doma). Retoromanščine — tvorita jo pravzaprav dva jezika: retoromanščina in ladinščina — ne uporabljajo v zveznem merilu, vendar pa imajo na primer prizadevi pravico pisati sodnijske listine v svojem jeziku in jih nato Zvezno sodišče na svoje stroške prevaja. Retoromanščini so ustavno in dejansko pravice zagotovljene, a si mora spričo svoje številčne omejenosti stalno prizadevati, da ne bi podlegla vplivu močnejše nemščine.

Na splošno Švicarji ne poznajo jezikovne nestrpnosti, nasprotno: znanje jezikov cenijo kot koristno obogatitev, poleg tega imajo vsi trije uradni jeziki »zaledje«, govore jih tudi drugod po svetu. Poštnim in železniškim uslužbencem priporočajo, naj se učijo treh ali pa vsaj dveh uradnih jezikov.

Važno je tudi to, da jezikovne meje ne sovpadajo z verskimi, kar bi sicer zaostrovalo trenja. Vaud, Neuchatel in Genève so protestantski, jezikovno mešana Friburg in Valais pa sta katoliška. Prav tako ne sovpadajo, in to je verjetno še tehtnejši razlog, gospodarske koristi romanske in nemške Švice. Dežela nima prvin, te mora v celoti uvažati, njena industrija je predelovalna in na srečo tako porazdeljena, da

si niso posamezni predeli v neposredni konkurenci: romanska Švica ima urarsko industrijo, nemška pa strojno, tekstilno in kemično.

V kulturnem pogledu se čuti francosko govoreča manjšina bližja francoskemu izročilu, čeprav se trudi, da ne bi pozabljala na kulturo svojih nemških sodržavljanov in da bi ostala zvesto privržena svoji državi. Lasserre skuša njeno stališče obrazložiti takole: »...Romanskemu človeku je švicarska domovina bolj neovržen sad premisleka in volje kot pa materialna in nagonska resničnost... z besedo — Švica — poimenuje predvsem švicarska osnovna načela, njene postavbe in ne toliko svojo zemljo oziroma zemljo, ki ga obdaja.«

Danes živi v Švici 69 odst. nemško, 19 odst. francosko, 10 odst. italijansko govorečih državljanov in približno 60.000 Romančev (njihov jezik je podoben furlanskemu). Švica ima približno 6.000.000 prebivalcev in sorazmerno gosto naseljenost (145 prebivalcev na kv. km). Izvršna oblast je strnjena v rokah sedmih zveznih svetovalcev in med temi jih je včasih celo več romanskega porekla, kot bi jih sicer moralo biti po ustrezajoči številčni moči. V primeru vojne ali vojne nevarnosti prevzame vso vojaško oblast general, ki ga imenujejo civilne oblasti. Od leta 1848 so imenovali štiri generale in od teh sta bila dva romanske Švice. Podrobnejši pregled zvezne ustave bi nam tudi dokazal, da so pravice manjšin zagotovljene, vendar pa zakon sam ni veliko vreden, ako ni ljudi oziroma oblasti in pripravljenosti večine prebivalstva, da ga ustrezno izvajajo.

Švicarji so premišljeni, večno težijo za kompromisom, njihova politika je politika »bistrovidnega oportunizma.«^{*})

* D. Lasserre piše na primer v svoji knjigi **Étapes du fédéralisme**: »...verska enakopravnost se ni uveljavila... leta 1712... kot logična posledica nekega abstraktnega načela. pobudo ji je dala pravilna presoja... ali z drugimi besedami jasnoviden oportunizem.« In francoski slovar Larousse tako razlaga besedo oportunizem: stališče tistih, ki rajši odlašajo, da bi z večjo zanesljivostjo dosegli cilj, izkoriščajoč ugodne okoliščine.

Kjer bi trmoglavo vztrajanje pri svojem (pa čeprav pravilnem) stališču nič ne pomagalo, je treba izbrati manjše zlo. V zadregi skušajo nasprotniku ravno toliko popustiti, da omilijo njegove zahteve in ostrino, nato pa se začne »posredovanje«, ki jih skoraj nikoli ne pusti praznih rok.

In nazadnje, kakor Švicarji sami radi priznavajo, je njihovemu današnjemu blagostanju botrovala tudi sreča. Evropske države so na dunajskem kongresu leta 1815 soglasno potrdile, »da je nevtralnost in nedotakljivost švicarskega ozemlja in njena neodvisnost od vsakršnega tujega vpliva resnično v prid vsej Evropi...« ali z drugimi besedami: švicarska politična osamljenost naj bi bila nekakšna vmesna pregrada med silami, tako da bi ena ali druga izmed njih čim teže dosegla nadvlado v Evropi. Podpisnice dunajske pogodbe so to obvezo bolj ali manj držale vse do danes, kar je bilo za razvoj te dežele neprecenljive važnosti, ker se je lahko nemoteno gospodarsko razvijala in trgovala s tujino. Danes je Švici izvoz neobhodno potreben, brez njega bi lahko preživljala le polovico svojega prebivalstva. Poleg tega njena dolgoletna notranja ustaljenost privablja tuje bančne in zavarovalne vloge, ki v dobršni meri krijejo državni računski primanjkljaj (tako je bila na primer leta 1957 polovica vseh zavarovalnih polic sklenjena s tujino).*) Turizem in podobni dohodki tudi pomagajo, da je državna blagajna nezadolžena kljub temu, da je švicarski vojaški proračun eden najvišjih na svetu.

Švicarsko zvezo sestavlja 22 kantonov in trije pol-kantoni, poleg tega se francoska manjšina v bernskem kantonu poteguje za odcepitev in samostojnost v okviru federacije. Kantoni so dalje porazdeljeni na približno 3000 občin. Državljeni plačujejo davek na osebni dohodek posebej občini in kantonu ter le delno v zvezno blagajno (odstotek je odvisen od višine osebnega dohodka), poslednji je v celoti namenjen narodni obrambi. Švicarji so delavni, urejeni in zmerni ljud-

*) Podatki so povzeti iz knjige H. Roha: **Fédéralisme politique et décentralisation économique et industrielle.**

je (kolikor je mogoče ves narod opredeliti s skupnimi lastnostmi). Dolgoletno sožitje jih je privadilo kompromisom in »zlati sredini«. Najbrž je tudi to eden izmed razlogov, da se je njihov federalizem obnesel. Predstavljajmo si dvakratno ozemlje Slovenije, porazdeljeno na 25 majhnih držav, od katerih ima vsaka svojo ustavo in upravo. Takšna razcepljenost na majhne upravne enote povzroča vse mogoče težave, ima pa tudi to neizpodbitno prednost, da se posameznik, kot član etnične skupnosti, le redko čuti zapostavljen in da ima obenem lažji vpogled v državne posle. Pri tem ostaja švicarsko uradovanje izjemno hitro in urejeno. **)

Odnos Švicarjev do tujine, do tuje delovne sile in njihovo stališče v meddržavnih odnosih bi se dalo le težko pojasniti v nekaj besedah. Vsako posploševanje bi zavedlo v zmotu, posamično obravnavanje pa bi preseгло okvir tega članka. Vsekakor pa je vsaj omembe vredno, da Švicarska zveza ni članica Združenih narodov, češ da kot popolnoma neodvisna država ne more sprejeti v celoti pravilnika te mednarodne organizacije. Uradni krogi so pred dnevi izjavili, da bi se moglo po sprejemu komunistične Kitajske v Združene narode tudi stališče Švice spremeniti.

Drug pojav, ki zadnja leta izstopa iz švicarske vsakdanjosti, je nastanek dveh gibanj, ki nastopata proti naseljevanju tuje delovne sile na švicarskem ozemlju. Na zadnjih volitvah je volilo za ti dve novi stranki približno 6 odst. vseh volilnih udeležencev; počakati bo treba še nekaj časa, da se bodo izkazali pravi vzroki, ki so pogojili to gibanje in kakšna je njegova moč.

Za zaključek še osebno mnenje. Kakor rdeča nit se vleče skozi švicarsko preteklost prednost dejanske zvezne ureditve. Na majhnem ozemlju žive štiri narodne skupine in dvoje verstev, ki imajo že stoletja pravico proglašati vsak

**) Švicarski državljani si na primer brez težav preskrbi v enem dopoldnevu rojstni list, potrdilo o poroki, potrdilo o stalnem bivališču, sodnijsko potrdilo o nekaznovanju in še kaj.

svojo resnico; možnost izkrivljanja dejstev je v takšnih okoliščinah majhna in tako so se Švicarji navadili spoprijemati z dejanskimi in vsakdanjimi težavami. Tako modrujejo: najprej je treba poskrbeti za življenje, šele za tem pride filozofija (ali ideologija *)). Temu je treba dodati še sorazmerno zelo svoboden način obveščanja. Radio in časopisje se trudita, da bi po možnosti vestno poročala o dogodkih doma in na tujem. Tako so dani pogoji za politiko, ki jo dandanes imenujejo »realistično«. Švicarji vodijo takšno politiko že stoletja, ne da bi jo posebej označevali ali poudarjali in ni dvoma, da jim je obrodila dokaj lepih sadov.

*) Zanimive so bile izjave predstavnika švicarske komunistične stranke pred zadnjimi volitvami; tako nekako je razlagal: Politike Sovjetske Zveze ne moremo sprejeti v celoti, napad na Češkoslovaško je bila napaka, vendar pa mlajši brat ne bo zatajil starejšega, ker se je ta enkrat ali nekajkrat pregrešil. Vedno bo ostal njegov brat. Naša prva skrb pa je blagostanje švicarskega delavca.

VAŽNEJŠI VIRI:

- Constitution fédérale de la Confédération Suisse.** Du 29 mai 1873
avec les modifications intervenues jusqu'au 1er janvier 1960.
GILLIARD CH. - Histoire de la Suisse.
GRANDJEAN H. — Histoire de la Suisse
SIEGFRIED ANDRE' — La Suisse - démocratie témoin.
BONJOUR EDGAR — La neutralité suisse.
LASSERRE DAVID - Etapes du fédéralisme.
L'AUTONOMIE COMMUNALE.
FREDERIC MARTIN - La langue romanche.
Članki iz dnevnika »**Journal de Genève**«.

Ne mogel bi reči, da sem v mladih letih kot dijak neslovenske šole imel kakega vzornika, dihal sem v prestrašenem ozračju slovenskega občestva in rasel tjavdan kakor seme plevela, ki ga je zasejal veter. Komaj kasneje, ko se je nekdo domislil, da bi zasajani, nesmotrni fant morebiti našel pravilno ostrino svoji duševni leči v zbranosti tihega zavoda, mi je zasijalo odkritje novih razsežnosti. Bila je to doba sončnega razpoloženja, ki je trajala samo nekaj let, a bil je vzgib pristinega razodetja kakor vsekdar, ko se človek preda scela. In tedaj se je mladostniku, pred katerim so pošastne megle razbojniškega režima začenjale izgubljati vrednost neubranljive dokončnosti, zarisala podoba prvinskega krščanstva, ki ga je utelešal mož klenega značaja, plemenitih potez in nepreračunanega temperamenta. To, da je bil cerkveni dostojanstvenik, je še stopnjevalo svetlo razburjenje, saj se je večina Gospodovih maziljencev vdala pragmatizmu tega sveta, politična gosposka pa je bila vredna prej prezira kakor odklona. Zato sem se mlad neofit, kakor Mark Avrelij v Kornelija Fronto, zagledal v prijatelja Judov in socialistov, ki je ob praznikih napolnil avto z zavoji in darili, poslanimi od tržaških občudovalcev vseh slojev in nazorov, ter dal zapeljati med brezdomce na Kolonkovec. In v svoji zavzetosti sem mu pošiljal epistole, kakršnih ni dobival dosti, kakor je sam priznal, kar pa ni bilo nič posebnega, ko pa so prihajale izpod peresa mladeniča, katerega rod je kljub vsemu hotel verjeti v pravico in dobroto. Zato je bila tudi prva črtica, ki sem se je, kot samouk v Trubarjevem jeziku, lotil, odsev etične podobe škofa Alojzija, njegovega »Rdečega plašča« sredi sivine družbenih izvržkov, A ta prehod v književno snovanje obsojenega narodnega življa je pomenil tudi začetek novega iskanja,

v katerem je krščanski nazor izgubljal svojo odrešitveno vlogo. Da nas je takrat nemalo krenilo stran od resnic, ki so bile sestavni del naših mladostnih vzgibov, je bil sad razmišljanj in filozofskih dognanj, ne pa posledica ilotske vloge cerkvene oblasti v tedanjem političnem sistemu. Vendar je ravnanje Vatikana s škofom Alojzijem prililo olja na ogenj naših razpaljenih duš. In čeprav smo z mislijo že hoteli za drugačnimi spremembami, je naš upor rasel tudi iz zavesti, da bo moral poštene in pokončni bojevnik za pravico vse svoje dni plesniti kot zavržen upokojenec v senci vatikanskega zidu. Potem nas je življenje zaneslo s svojim nesmiselnim vrtincem, a ko se je neurje poglelo in je pred rojstnim pragom človeku spet zaplival sinji pozdrav domačega morja, se je z obledelih podob preteklosti počasi odvlekel tudi mrč prestane hudobije. In tedaj se je pred mano spet prikazala postava moža, ki je rajši bil z ljudmi kakor z gospodarji tega sveta, moža, ki ni znal biti diplomat, ker je bil na strani poguma in hrepenenj človeškega srca, moža, ki je imel listnico zmeraj suho, a ga je zato zmeraj spremljal klic množice, ki jo je uročil s svojim smehljajem. Da, in tako sem ga priklical, da se je sprehodil po spominih mojih študentskih let in zaživel v knjigi o našem ponižanju, ki pa je bilo pravzaprav že priprava na vstajenje. In dobro mi je delo, ko je duhovni mož na Štajerskem, nekoč begunec s Ščedne pa Meškov in Prežihov prijatelj, poslal mojo knjigo škofu Alojziju v njegovo rimsko konfinacijo.

Iz skromnih, njemu posvečenih strani je tako lahko razbral, da ga tudi tisti med nami, ki ne sprejemamo nauka o odpovedi, imamo za svojega človeka, za predstavnika tistega humanizma, brez katerega ne bo nobene nove Evrope, saj bo to mogoče zgraditi samo na človeški in narodni resnici.

b.p.

TUDI ČE BOM

OB ŠKOFOVSKO PALICO

Za tega je zares škoda, da je škof zdaj, roditi bi se moral za časa svetega Ambroža, kateremu je po značaju podoben, in ne v času, ko se je cerkvena hierarhija pobratila s črnosrajčniško diktaturo. Tak mož (in to mož ne samo po visoki, kljeni postavi in po odločilnih in obenem plemenitih potezah, ampak po jednokleni odločnosti značaja), tak mož, ki je v tržaški stolnici treskal s škofovsko palico ob marmorne plošče, da so se kresale iskre, in kričal, da zaman govorijo o rdeči nevarnosti, dokler so vsi koti polni beračev, tak mož ne spada v to stoletje. Cerkvenci knez, ki ima prijatelje med prevratniki in med Judi in ki zagovarja v bogoslužju jezikovne pravice pol milijona Slovencev in Hrvatov, ki so vključeni v italijansko državo, je v ti državi anahronističen pojav. Zato so bila edinstvena doživetja tista ob sprejemih, ki jih je bil deležen od množic po govoru v tržaški katedrali ali med procesijo ali kjerkoli že se je pojavil. Bilo je, kakor da ljudje vidijo v njem svoj upor, ki se je posebil v zvravnano in plemenito moško postavo; ker trezen človek (in tržaški ljudje so trezni) ne ceni nič bolj kot dostojanstvo, ki je zgrajeno na izbranih človeških prvinah in ki ne išče, da bi skrilo pomanjkanje osebnosti, maziljeno masko svetosti. Prav tako navdušeno je bilo seve tudi koprsko ljudstvo, ki je enkrat na leto, na dan svetega Nazarija, mestnega patrona, imelo čast, da je imelo škofa v svoji sredi. Tedaj se je zdolž ozkih callov in andròn vila procesija, ki ima v ribiških naseljih poseben čar, ker so majhni tržiči z beneškimi loki nenavadna prizorišča prastarih in zmeraj novih misterijev, dokler se pojoča množica ne izvije iz ožin in se paramenti in zlato

in srebro ne iskrijo pred sinjim morskim anfiteatrom.

Seve, vse to je bilo tako izrednega pomena ne samo zavoljo iskrenega verskega čustva, zastav in psalmov, kolikor zaradi pričujočnosti njegove močne osebnosti, ki je vdahnila vsi ti ljudski plimi zavest človeškega dostojanstva. Versko čustvo je bilo samo katalizator, ob katerem so se za trenutek zedinili in se otresli cenenih paròl in samodržčevih puhlic. Zato ga je množica pričakovala pred stolnico in se gnetla ob gotskih portalih, da bi mu lahko pela hozano in, če mogoče, ga nosila na ramah. In zato so tudi mestni poglavarji stiskali pesti, ker mu niso mogli postreči z ricinusovim oljem in z manganeli, kakor bi zaslužil. Obkrožili so ga s stražo (da bi ga varovala pred nepridipravi, so rekli), da bi ga držala oddaljenega od ljudi, a ker so se meščani, kakor v posmeh, še bolj zgnetli in je trg pred stolnico odmeval od ploskanja in vzklikov, so poskušali, da bi ga poučili na stari podli način fašističnih zahrbtnih napadov. A se je na srečo našel nekdo, ki ga je pravočasno obvestil, tako da se je rešil v majhno stavbo, kjer je prebival. In bilo je nekako tako, kakor če bi se zatekel z dežja pod kap. Zakaj čeprav je bil tukaj nekako v svoji hiši, saj je bil na območju škofijske imovine, je bil ujet v krog monsignorja in njegovih podrejenih, ki so kazali spoštljive in vdane obraze pred svojim pastirjem, a katerih sutane so po ozkih hodnikih zarotniško šuštele. Ne, ne moglo bi se seveda reči, da so bili povezani s politično oblastjo, a s svojimi čustvi so bili na njeni strani. Ta resnica je prišla do izraza šele kasneje, ker takrat je škof Alojzij kakor zmeraj šel premočrtno in udarno po poti pravice; tako da je kakor močan gorski piš zanesel monsignorja, njegove oprode, pa vse gojence in nune. Zakaj cerkveni knez je dal zbrati skupaj vse, kar se je gibalo in migalo, in z odločnostjo, ki je prihajala

tako zelo do izraza, ker jo je stapnjevala razjarjenost, je zbrani družčini razložil evangelijske resnice o bratstvu in ljubezni, o enakopravnosti vseh jezikov in o naravnih pravicah. In bilo je, kakor da je široko morje zavladalo nad zverženostjo in tesnobo srednjeveškega pebivališča, kakor da so se stene okrogle kapele razpočile in diha z Marezig in Šmarij čist istrski zrak. Ker cerkveni knez je tedaj skoraj kričal, da ne bo dopustil rasti poganskega plevela na svoji njivi in da se bo bojeval proti temu do kraja, pa čeprav bi ga to moralo stati mitro in škofovsko palico. **Anche a costo di perdere la mitra e il pastorale**, kakor je dobesedno rekel.

Boris Pahor

Parnik trobi nji

ODREZANI JEZIKI

(II)

Jezikoslovni predsodek

prevaja *Marija Kacin*

Drugi, in sicer najbolj izumetničeni mit zadeva razlikovanje med jezikom in narečjem. Izhaja iz tveganega razmišljanja na fronti kulturnega obveščanja. Upošteva na primer dejstvo, da romanska narečja niso pokvarjeni jeziki, temveč vzporedni razvoji prejšnjih jezikovnih stanj in plasti. Jeziki so narečja, ki so prevladala nad sorodnimi narečji po zgodovinskem procesu določenega razvoja civilizacije in kulture (in nad drugimi mnogo manj sorodnimi narečji po zavojevalnem pravu). Na jezikovni ravni so samo narečja; med temi pa so nekatera zaradi omenjenega zgodovinsko-političnega razvoja tesno povezana s kakim kulturnim (ali »državnim«) jezikom, ki je v začetku tudi bil narečje; druge pa lahko zaradi neke sorodnosti zgolj iz klasifikacijske udobnosti lahko združimo v višje jezikovne enote, ki so bile (kot jezik d'oc) ali ki lahko postanejo »nacionalni« jeziki, to se pravi v našem primeru, »uradni« jeziki kake države. V Italiji pa je prepad med kulturnim jezikom in jezikom, ki ga govori ljudstvo (torej med narečjem), bil in je ena najznačilnejših sestavin nacionalnega okvira. Zanikovalci vprašanja jezikovnih manjšin v italijanski državi modrujejo torej tako: Ker obstajajo »in natura« samo narečja in ker se večina italijanskih državljanov še vedno izraža v narečjih, je brezplodno izgubljati se v bizantinskem razpravljanju o tem, da se uradno priznajo tako imenovani manjšinski jeziki in da bi se jim prištela nekatera posebna narečja. Resnični pro-

blem je v tem, da vsi državljani, ne glede na to, kam jih jezikoslovci prištevajo, dejansko obvladajo državni jezik. Mnenje jezikoslovcev v kakem primeru še dolgo ne bo splošno sprejeto. Nekateri jezikoslovci (na srečo maloštevilni in z redkimi somišljeniki) trdijo, da so ladinski govori del italijanskega sistema narečij. Priznanje ladinskega jezika je torej tudi po tej poti nesmiselno; bojijo se namreč, da bi morali priznati tudi piemontsko in sicilijansko ali celo monferatsko in trapansko narečje. Saj so vsa narečja. In še dostavljajo: Italija se iz kake jezikoslovne muhe ne more zavestno spremeniti v babilonski stolp, ko pa svet koraka proti poenotenju in ne proti drobljenju jezikov. Zdi se nam, da je odgovor lahek: ako svet koraka proti poenotenju jezikov (esperantisti naj mi oprostijo, če rečem: proti angleščini), potem ne razumemo, zakaj naj človek, ki govori v narečju, izgublja čas in naj se nauči najprej »kulturni« jezik države, v kateri je državljan (če uradni jezik te države ni angleščina). To bi bilo malikovalsko oboževanje države. In potem: jeziki in narečja niso samo zgolj sistem znakov in glasov (kak *seznam*), ampak tudi *pojmovanje sveta*, zaklad kulturnih vrednot, nakopičenih v teku časa, mnogovrstna dediščina čustvenih in drugih dušeslovskih stanj, neizčrpen poseben vir jezikovne in »literarne« ustvarjalnosti. Sicer pa je Noam Chomsky priznal, da se »globinske strukture«, to se pravi splošni jezikovni zakoni razlikujejo od jezika do jezika. Posebna jezikovna struktura vedno predpostavlja strukturo posebnega sveta. Glasovne in oblikovne sorodnosti, katere so ugotovili jezikoslovci, so, če niso očitno slučajne, merilo za »kulturno skupnost«, ki je nastala v času in prostoru; končno jo bomo imenovali »etnično«. V etnični dimenziji najdejo po našem mnenju nekatere narečne različice svojo enotnost. Moderni in zavestni pojem »etniže« nadomešča pravzaprav pojem »genij ljudstev«, ki je gotovo neprimeren in vsekakor nenatančna kategorija; je pa plodovita v rezultatih; uporabljali so jo jamreč v številnih primerih kulturne zgodovine. Rekli bomo torej, da je jezik vidni

znak globinske etnične dimenzije človeka in ljudstev.(4) Toda vrnimo se k naši nacionalni hipotezi. Nobeden izmed tistih, ki trdijo, da je furlanščina italijansko narečje, ne dvomi, da v Aquaviva Collecroce govorijo neko hrvaško narečje. Dobro se torej pazijo, da ne zanikajo obstoja manjšin, ki govorijo kako germansko, slovansko narečje, grški ali albanski jezik in narečja. O njih samo ugotavljajo, da njihovi govori izumirajo, da se bo torej to vprašanje rešilo samo. Zadostuje, da znamo počakati še nekaj let. Napadajo pa romanske manjšine, vdirajo v jezikovne prostore, katerih narečja so najbolj sorodna italijanskim narečjem, ki so okoli njih. Najbolj priljubljene žrtve tega krutega stališča so dolomitski in furlanski Ladinci. Skoraj vsi jezikoslovci danes priznavajo, da obstaja retoromanski ali ladinski jezik kot samostojna družina; to se bere tudi v priročnikih in učbenikih v Italiji. Sicer so pa dokazi jezikoslovcev politike prepričali. Retoromansčena je namreč eden izmed štirih državnih jezikov v Švicarski zvezi, eden izmed treh uradnih jezikov v švicarskem kantonu Grigioni, eden izmed treh »deželnih« jezikov italijanske pokrajine Bocen. Dolomitska ladinščina v Val di Fassa (pokrajina Trident) je z nekaterih vidikov gotovo »sorodnejša« ladinščini v *Fontana del Rhein anteriur* ali govoru na Goriškem (da ne rečemo govorom v dolinah Gardena in Badia) kot pa neposredno sosednemu tridentinskemu narečju. Treba se je samo sporazumeti glede teh vidikov. Znano je, da jezikoslovci govorijo tudi o beneško-ladinskih in bolj na splošno tudi o obširnih vmesnih jezikovnih prostorih, v katerih en narečni tip prehaja v drugega brez prekinitev in nasilnih prelomov. Za nas bi se vprašanje omejilo (in se dejansko omejuje) na korektno uporabo statističnega kriterija, s katerim bi ločili zadnji beneški narečni pas, ki ima največ ladinizmov, od prvega ladinskega narečnega pasu, ki vsebuje največ sledov beneščine. Noben jezikoslovec namreč ne prišteva prostoru, na katerem prevladuje ladinščina, Val di Fiemme, Val di Cembra in Val di Sole ter Val di Non, ki so »bledo napol ladinske«, »pretež-

no tridentinske«, ali krajev kjer govorijo »različne ladin-
skim podobne govore zapadnega Tridentskega«. (5) To
hočemo bolje pojasniti: ko jezikoslovec določa pripadnost
raznih narečij višji jezikovni enoti (to delo je vedno »kul-
turno« in se gotovo ne tiče »naravnih« okvirov), se poslu-
žuje določenih kriterijev glasovne in oblikovne sorodnosti,
katere je ugotovil in nato izbral kot značilne. S tem upo-
rablja na znanstveno pravilen način nekatere aksiome, ki
seveda ostajajo aksiomi. Uporablja torej zelo verjetne, to-
da popolnoma konvencionalne kriterije. Sovražniki Ladin-
cev (zakrinkani kot nasprotniki porekla ladinskih govo-
rov) to konvencionalnost poudarjajo. Če bi imeli prav, bi
manjkali *eksaktni* znanstveni kriteriji. Ako pa teh ni, je
popolnoma zakonito, če izbereš druge kriterije, ki so z
italijanskega vidika nedvomno udobnejši. Ali bolje: vpra-
šanje pripadnosti, ki vedno povzroča zadrege, pustiti nere-
šeno. Takoj pa je treba reči, da je mit znanstvene natanč-
nosti, če jo razumemo tako, zares mit.

(Prihodnjič naprej)

- (4) V tem pogledu glej Guy Héraud, *Popoli e lingue d'Europa*.
Ferro, Milano, 1966; zlasti strani 41-123.
- (5) Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine* - Patron,
Bologna, 1964, str. 323.

**PROGRAMSKI PRESKUS
DVOSTRANKARSKE KVALIFICIRANE
DEMOKRACIJE
V NACIONALNEM PROSTORU**

(nadaljevanje)

V areni mednacionalne konfrontacije blestijo zgodovinski heroizmi in moč in velikost in kulturniška pomembnost. Kar je v asortmanu nacionalnih vrednot okrasja, tega si navadno nacije pripisujejo vsaka sama sebi. Iz konfrontacije seveda izpuhneva tu in tam kaj manj žlahtnega. Nežlahtne lastnosti so kajpak tiste, ki jih ena nacija prisoja drugi. Tako na primer niso nesebični Angleži zamudili povedati svetu, da so Škoti skopuhi brez primere. Plemenski arijci so znali isto in še več pripovedovati o Židih. Andaluzijci — goljufi v očeh drugih španskih populacij — Gaskonjce rišejo kot prebrisane lažnivce. Črnogorce bi naj krasila mladostna ljubezen do penzije... Mednacionalna konfrontacija pač ne more skozi prostor, ne da bi se v njej izrazila še stopnja splošne plemenitosti, poprečje srčne kulture, smisel za bruno v tujem očesu.

Kot precej izjemen fenomen pa izpade, če hoče kdo lastno nacijo konfrontirati s svetom prek nekih njenih lastnosti, ki so v očeh tistega evropskega poprečneža, ki ga ne tarejo prehude puritanske nadloge že kar hudo problematične. Slovence — menijo slovenski nekaterniki — bi naj krasila neka slovenoidna lastnost: nagnjenje k anarhiji in antiinstitucionalnosti, in potlej bi naj Slovenci predstavljali še populacijsko inkarnacijo podedovanega klerikalizma.

Bilo bi krivično, šteti takšna mnenja za abotno neumnost. Kdo ve, če niso plod v zgodnjem otroštvu okrutno zatrtega nagnjenja k dovtipnosti. Ali pa prihaja v teh mnenjih zdaj na plano v podzavest potisnjen teror družbenega kurza, usmerjenega ves čas k pepelnični sredi posameznika?

Morda pa je vse vkup le stvar gledanja in okusa: zakaj ne bi Slovenci bili notorično antiinstitucionalni, če zdaj brez

večjih pridržkov ostvarjajo aktualno verzijo »samoupravljanja«? Odnosno drugače — zakaj ne bi Slovenci (tudi zdaj) bili klerikalno predani ?

Brez skrbi — glede klerikalizma in anarhije. Kar je slovenskih klerikalcev, so danes v državni stranki, so torej konstruktivni. In kar je anarhistov — oni so danes materialno tako daleč preskrbljeni, da se za situacijo v prostoru pod njimi niti ne zanimajo več. Brez skrbi torej.

Na predstraži fevdalne Evrope si je Slovenstvo skrhalo svojo moč. Biološko silo populacije, socialne potenciale. Funkcija predstraže, ki ji moralno sicer ni kaj reči, se je izkazala za docelo nerentabilno, za čisti nacionalni bankrot. Tako daleč bankrot, da se niti o moralni glorioli nobenemu ne ljubi nič več govoriti. Evropska zgodovina sploh in slovenska zgodovina tudi absolvirata »tisto« obdobje skozi znamenje stoodstotne krutosti Turkov; krutost in divjost Turkov sta bili tolikšni, da je odpor Slovencev bil sam po sebi nujen. Nikomur za čuda ne pade na um, da bi vprašal, čemu prav Slovencev. Čemu niso tega storili že — denimo — Hercegovci, ki so bili Turkom geografsko bližji. Oziroma — kako bi bilo, da so Slovenci takrat prepustili glorio predstraže severnm sosedom.

Slovinci smo danes rudiment nekdanjega nacionalnega potenciala. Še ta rudiment se — kot nobena druga evropska nacija — konfrontira z ostalim svetom s ŠTIRIH okrnjenih pozicij: s področja federalne republike, s tržaškega, s koroškega in s porabskega področja. Federalno-republiško področje se rado postavlja v vlogi matice. A v okviru ozkih idejno-etastičnih interesov je docela odpovedalo pri formulaciji celovitega slovenskega nacionalnega vprašanja.

V tem so današnji upravljavci slovenske »matice« dosledni nadaljevalci nekdanje-dosedanje politike. V uradnih žargonih je vselej hotelo slovensko nacionalno vprašanje izzveneti kot načelno rešeno zdaj z državotvornostjo izpeljano do možnega vrhunca in celo z notranjo ureditvijo socialno konsolidirano. Takšnim oficialnim stališčem ni kaj dodati. So tolikanj enostranska, da se jih ne da več krpiti ali dopolnjevati. O slovenskem vprašanju je treba razmišljati mimo njih. Danes, ko civilizacijski procesi z ostrino potrjujejo nacionalne konfrontacije, je treba Slovenstvo otrebiti oportunističnih špekulacij; političantskim kompromisom je možno podrediti naključne politične produkte, stranke in frakcije ter oficialne institucije, a ne naroda. Ni parcialnih nacionalnih rešitev. Te delujejo genocidno.

Rustikalni nacionalni fenotip je bil pri Slovencih inzrazit. Trden dovolj, da je vzdržal Hune, Madžare in Turke in evropske fevdalce, je bil tista nosilna konstrukcija nacije, ki je na-

rod ohranila do prihoda lastnega meščanstva. In še tedaj je dolgo slovensko narodno vprašanje ostajalo v glavnem »kmečko« vprašanje, ljudski politiki, ki so nacionalno vprašanje formulirali kot »kmečko« niso s tem grešili, čeprav so se opirali na »konservativne« ljudske sloje. Nasplotno, protrahirani kmetičko-nacionalni politični aspekt je na neki način kompenziral zamudno porajanje novega fenotipa.

Zgodnjemeščanski nacionalni fenotip nastaja pod neugodnimi pogoji. Zametki slovenskega meščanstva se srečujejo na lastnem prostoru z ekonomsko močnejšim tujim, konfrontacija krni zametke meščanstva in jih poriva v poseben položaj. Ekvivalent slovenskega meščanstva nastaja v okviru slovenskih trgov; trška gospodar se poraja v zaledju kmetstva. V tem položaju niha med močjo tujega, dominantnega kapitala in med politično avtarkičnimi kmeti. Slovensko trško meščanstvo zato težko najde lastno pot. Išče jo zdaj v konfrontaciji, potem v identificiranju z enim ali drugim. Nastajajoče slovenske meščanske stranke se odlikujejo po notranji nestabilnosti in po menjavanju zunanjega kurza tako kot se samo meščanstvo težko prebija v politično vodstveni položaj. Meščanski nacionalni fenotip se torej na Slovenskem oblikuje počasi, z zamudo in kot zmes notranjih nasprotij kot sicer pri drugih evropskih nacijah. Ko prihaja meščanstvo končno na vodstvene pozicije v nacionalnem prostoru, je še vedno relativno šibko in v vseh smereh nestabilno. Deloma se gre konfrontacijo z balkansko metropolo in išče zaveznika v kmetskem zaledju. Slovensko narodno vprašanje bi naj tedaj bilo gibanje z bolj ali manj ozkosrčno separatistično vsebino. A že statični zaveznik-kmet izključuje resnejše učinke separatističnih političnih stremljenj. Del meščanstva se identificira z jugoslovansko metropolo, slovensko nacionalno vprašanje bi se naj bilo razreševalo tedaj v obliki integralnega jugoslovanskega patriotizma. A tudi ta politična stremljenja so zadevala navznoter v slovenskem nacionalnem prostoru na statično opozicijo kmeta, predstavljala so bolj politiko socialne izolacije kot gibanja za jugoslovansko integracijo. Kar je bilo jugoslovanskih integracijskih poskusov, so se v glavnem skrhalo na kmečkem prebivalstvu.

Slovensko meščanstvo ie z dokaj slabosti nasploh iskalo lastno pozicijo v notranji nacionalni strukturi. Šibkost ni le v oportunističnem odnosu do kmetov, ki bi naj postali zavezniki za povsem meščanska gibanja takrat, ko se že razslojuje, ali ki bi naj bili socialna opozicija nekemu širšemu integracijskemu programu. V procesu socialnega razslojevanja se meščanstvo ni znalo podrediti katerikoli orientaciji. Deloma se je poskušalo »upreti« nujnosti razslojevanja s tem, da se je v zaostreni obliki konfrontiralo z nižjimi socialnimi plastmi, zao-

strovalo je na ta način socialna vprašanja na nivoju dnevnih konfliktnih situacij. Ker so se na tem načelu shajale tiste meščanske plasti, ki so v glavnem predstavljale hkrati še politiko jugoslovanske integracije in protikmečko stihijo, so prav iz teh plasti izhajali tisti politični manevri, ki so gnali razvoj v razredna nasprotja, ustvarjali bolj ali manj zavestno jedro »meščanskega« razreda in občasno preraščali tudi v nacionalistične in celo fašistične jugoslovanske frakcije. Na Slovenskem niso te politične strukture imele samo po sebi nobenih upanj zaradi izolacije od socialnega razslojevanja.

Del meščanstva (zlasti intelektualni sloji s perspektivo »proletarizacije«) išče pot v identifikaciji z nastajajočimi socialnimi plastmi, poskuša se identificirati zlasti z delavskim razredom in z njegovo razredno ideologijo; tudi socialna demokracija je našla na Slovenskem svoje mesto. A v oblikovanju meščanskega nacionalnega fenotipa ne zavzema vidnejše vloge; ni vodilna stranka, niti ni glavna stranka permanentne opozicije nima, niti odtenkov razredne vsebine.

Slovenski meščansko-nacionalni fenotip je tako z muko šel skozi obdobja velikih svetovnih pretresov in v njih dozorel do približno takšne stopnje: objel je vse nacionalne pozicije in šel v kapitalsko graditev prostora v neprestanem boju s tujo odvisnostjo, ki se je ni nikoli povsem otresel. Čeprav ni razvil lastne državotvornosti, je z največjo možno preciznostjo izdiferenciral nacionalni prostor na metropolo in na provinco.

V diferenciaciji metropola-provinca, značilni nasploh za zelo zgodnjemeščanski nacionalni fenotip, je slovenski nacionalni prostor prišel do možnih skrajnosti. Ljubljanska metropola vztrajno čuva mnoge centralistične koncepte, z močjo zavestne konservativnosti jih ne pusti »demontirati«. Ne glede na to, da so iz oblikovanja skupnega literarnega jezika permanentno izključeni največji kompleksi nacionalnega prostora, ne glede na ekonomsko-administrativne strukture celotnega prostora, ne glede na odnos do zamejskih slovenskih »provinc« — tu so pozicije ljubljanskih institucij: »osrednja« znanost, »osrednja« kultura, »osrednje« visoko šolstvo, »osrednja« tehnologija itd. Poskusi, ostvariti na primer visoko šolstvo tudi za severovzhodni del nacionalnega prostora, so bili od »osrednjih« ljudi politično izmanevrirani in izigrani. Ker je razvijanje vse gostejše mreže (visokega) šolstva pravzaprav najmanjši poseg v sklopu modernizacije nacionalnega prostora pri prehajanju z metropolskega na sodoben način upravljanja prostora, je miniranje mariborskega visokega šolstva razumljivo le kot nezgodovinska omejenost odločujočih ljudi, ki nimajo nobene zveze z modernim aspektom družbe.

Nadalje je slovenskemu meščanskemu fenotipu uspelo razviti socialna nasprotja v tistem poprečnem formatu, ki je dopuščal zametke razredne ideologije. A meščanstvo, šibko kot je bilo, je sicer razvilo njemu lastno politično prilagodljivost, manjka pa mu impulzivnost misli in akcije. Na čelu gibanj se zato pojavljajo posamezni dobri retoriki, a kratkovalovni misleci. Tudi razrednemu gibanju je slovensko meščanstvo lahko ponudilo predvsem nekaj konspirativnih avantgardistov, a nikoli družbeno utemeljenih osebnosti. (Družbena potrditev je prišla naknadno; s pomočjo policije, vojske in množice aktivistov.)

7.

Ni nacionalnega prostora, kjer bi se na tako ozkem področju, kakor je slovensko, teplo toliko nesinhroniziranih dejstev. Najbolj udarjajoča je nesinhronost upravne metropolske organizacije prostora (zgodnje meščanski fenotip) in razvijanje konsumstrukture (sodoben meščansko-nacionalni fenotip). Ekonomski razvoj bi ustrezal obdobju začetkov kapitalске koncentracije (obdobje je docela deformirano zaradi nerentabilnega načrtovanja, nastali so neki politično dirigirani industrijski giganti, v ekonomskem vakuumu se je učvrstil privatni obrtniški podjetnik). In zdaj naj bi ekonomski spaček razvil konsumstrukturo, katere osnovni pogoj je iz kapitalске rentabilnosti nastajajoča tehnologija dela s SPONTANO močjo neprestane notranje diferenciacije. Preskok preko cele tiste ekonomske faze, katera je za razvoj konsumstrukture odločilna! Da se konsumstruktura kljub temu razvija, je najti razlago v zunanjih posojilih. Zunanji finanserji in sedanji upniki so z veseljem priskočili na pomoč »socialistični« družbi, katera tako junaško niha med individualnim in totalnim-integralnim. Z njihovo pomočjo je v krilu družbe na razpotju začelo gospodarjenje teči po tirnicah tržnega gospodarstva, potem je bilo potrebno, prigrasiti se (kot »kupec«) na zunanjem tržišču — iz vsega se je postopoma stkal preedinstven vzorec gospodarjenja na kredit, ki je izredno hitro in evolucijsko normalno dal samo eno: zavednega in zahtevnega potrošnika.

Slovenski potrošnik je svojevrsten zgodovinski junak. Njegove potrebe so realne, po mentaliteti postaja apolitični Evropejec ki najde v konsumu ekvivalent za politično razmišljanje, v konsumu je realno pričujoč in konkurenčen (tam kompenzira depersonifikacijo v delovnem procesu) — a ekonomski okvir, v katerem je nastal, je nerealen; je zmes idejne utvare in dolgov. A temu potrošnik ni kriv. Zanj je povsem normalno, da

obstaja konsum, kjer lahko on, potrošnik postaja še bolj konkurenčen, seveda z več denarja. Denar je postal spet blago, s katerim, potrošnik na drobno »participira« na kapitalu; socialistična firma kot oblika lastništva slovenskega potrošnika potem niti ne moti več.

Na ta način prislužena apolitična stabilnost sistema je kajpak političnim strukturam zelo všeč — skratka, vsi so zelo »zadovoljni«. In vsi se delajo, kot da so prepričani, kako je ekonomika slovenskega nacionalnega prostora, v katero se je vtkala anarhija sredobežne tekme s (pičlim) kapitalom in nevidna moč importirane tehnologije, in kjer je vztrajno prisotna totalitarna nota fetišiziranega kolektiva in protiosebnostne politične ureditve, kako je takšna nacionalna ekonomika nekaj najboljšega na tem svetu. Čeprav vsi dobro vedo, da si družbe s slabšo zgodovinsko perspektivo ni moč zamisliti. Nič čudnega torej, če slovenski potrošnik potihoma le ne razmišlja, kako bi popravil do kraja izpahnjeno in shizofreno sedanjost.

Slovenski narod ima nekaj dragocenih izkušenj iz demokracij in totalitarizmov, prednost, ki je nima zlepa vsak narod. Vsaka izkušnja lahko pove, kaj je treba odvreči in kaj dalje razvijati, v vsaki izkušnji je lahko nekaj pretiranega mita in nekaj utopične prihodnosti. Treba je na primer znati ceniti izkušnje iz bivšega ljudskofrontaškega gibanja in ubraniti se utvar. Ljudska fronta, tako kot se je izrazila v predvojni Franciji, je verjetno za evropski bazen nasploh preteklost. Tudi za Slovence. Bila je občasna, izključno politična platforma razrednih strank; razredne strukture, samo po sebi prešibke za uspešen boj proti nacizmu, so v skrajni zgodovinski nuji ustvarile takšno platformo, s katero so se lahko identificirale tudi mnoge meščanske stranke; ljudska fronta pomeni torej umik z izključno razrednih pozicij zaradi specifično antifašistične obrambne nujnosti. V tej specifiki ni nikakšnega elementa, ki bi mogel podaljševati vrednost ljudskofrontaških gibanj v smeri organizacije tehnostrukture dela. Ni slučaj, da nimajo ljudskofrontaška gibanja in njih potomci nikjer v evropskem bazenu nikakega življenjskega pomena več. Sodobna družbena organizacija je lahko samo tista, ki razvija na sodoben način tehnologijo dela v okviru nacionalnega prostora. Okvir in motiv organizacije, oboje je izredno jasno zastavljeno. Razvijati je treba takšne organizacijske strukture ki moderno tehnologijo stimilirajo, ne pa dušijo.

Konsumstruktura se je razvila v okrilju parlamentarnih demokracij. V tem je »zasluga« teh družbenih sistemov. A istočasno te družbene ureditve niso bile kos družbeni vlogi tehnologije — v tem je njihova izrazita slabost. Sistem zahodnih demokracij se je izkazal, da je v določenem pogledu hrom;

učinkovanje je podvrženo inertnosti najraznolikejših faktorjev, ki so kot tradicija, kot nepremagan ljudski predsodek, kot kompliciran glasovalni mehanizem prisotni v prostoru nacije. Odločitve so največkrat možne ob prav luksuzni porabi energije za mobilizacijo globalnih plasti populacije — učinek je potem lahko tudi povsem minimalen, nebistven. V prostoru vlada stihija, ki dovoljuje pravo razhajkovanje razvoja tehnologije dela, katere pa v ničemer ne duši. Zato v bistvu tehnostrukturo prostora razvija.

Totalitarni sistemi nasploh navadno hromijo razvoj tehnostrukture prostora. Temu niti ni v prvi vrsti vzrok nasilni odnos institucij do posameznika, temveč popolnoma nenaraven način sprejemanja odločitev, odločanje mora biti v skladu z nečim apriornim in totalno odločujočim. Totalitarizmi se zato odlikujejo po zahajanju v zmoti, v delovne napake. Tehnologija pa ne prenese niza zmot in napak, ne da bi se to poznalo na njenem razvoju. Totalitarni sistemi sicer deloma imponirajo kot »učinkoviti«, nevezani na zamudni postopek parlamentarnih demokracij. Stališča in odločitve v reševanju tehnoloških prijemov se sprejemajo včasih dokaj naglo, celo presenetljivo hitro. Potem pa mora praksa obelodaniti svetu, v čem je odločitev bila napačna. Zato so praviloma potrebna leta. In potlej mora miniti mnogo časa, da se »merodajni« odločijo na kakšen način napake priznati (po navadi ustvarijo grešnega kozla). Nato mora v pogon znova mehanizem za sprejemanje stališč in za odločanje, seveda iz pozicije »nič« — in tako drči totalitarni voz praviloma bolj navzdol kot po neki znosni horizontali.

Problemi modernega razvoja tehnostrukture se zastavljajo dokaj jasno. Če problematike ne oblikuje ideološka sila (katera vselej že pred zastavitvijo problema ve za njegovo ideološko rešitev), oziroma če ni razvoj prepuščen stihiji, potem se vsebina problema izriše hitro in nedvosmiselno.

Praksa nakazuje, da se v pogojih nevezanega, neideološkega oblikovanja stališč do nekega problema pojavi sprva sicer več mnenj. Čim bolj pa je problem tehnološko jasen, tem bolj se odgovori usmerjajo na dvoje, nasprotnih si predlogov. Tudi mnogi volilni sistemi parlamentarnih demokracij nakazujejo izrazito težnjo do oblikovanja v glavnem dveh množičnih kontrapartnerjev v politični igri nacije, odločitve v zakonodajnem telesu so potem izraz prvotne polarizacije znotraj volilnega sistema.

Proces polarizacije mnenj, se zdi, je dokaj naraven, potrjen tako v sodobni politiki, kakor je dejansko izšel iz starogrške dialektike. Utrl si je pot v družbe, kjer sicer apriori veljajo

sredobežne ekonomske in politične sile stihije. Ne povsod. A tam, kjer vendarle, se zdi, da deluje z močjo moderatorja, da je zato tehnološki razvoj pospešen, čeprav proces polarizacije ni namenjen njemu neposredno, temveč nekemu širšemu »političnemu« globalu. Možnost polarizacije mnenj in stališč očitno na poseben način deluje v prostoru; na kontrapartnerje vpliva do neke meje centripetalno. Nasprotja, zaostrena sprva v ekstreme, se v procesu polariziranja uglašujejo, umikajo se manj ekstremnim možnostim, tako da vse skupaj omogoča trezno, neafektivno presojo in pelje v realne odločitve. Prav nasprotno pa sleherna nasilnost totalitarizacije ustvarja najprej ilegalno opozicijo in o sili v kontraakcije, in te zopet peljejo v represalije s strani totalitarnega režima, totalitarizacija družbe deluje sama po sebi torej izrazito centrifugalno, nekonstruktivno. Še bolj nekonstruktivno kot nepolarizirane parlamentarne demokracije.

V Veliki Britaniji je v letu 1970 bilo registriranih preko šeststo tisoč brezposelnih. Kljub naraščanju brezposelnosti se je izkazalo, da brezposelni niso doslej potencial za ekstremistične politične stranke in ne za »razredna« gibanja. Vzrok je treba iskati predvsem v mentaliteti občana-volivca, kakršna se oblikuje v okviru parlamentarne demokracije, katera se v Veliki Britaniji znatno polarizira na konservativno in laburistično stranko.

Vprašanja vsebinske kvalifikacije stališč doslej družbene ureditve niso zastavljale s sistemsko ostrino. Stališča so se oblikovala na najrazličnejše načine, po najrazličnejših poteh. Oblikovali so jih romantiki in pustolovci, strokovnjaki in misleci, posamezno ali skupinsko, v kroških in konspirativnih garniturah, v gremijih strank. Oblikovali so jih tam in tako, kakor je nanoslo, da se je znotraj meščanskega nacionalnega fenotipa utegnila »politika« izdvajati iz neposredne družbene tehnologije v posebno nadstavbo. Vseeno, ali je zdaj ta nadstavba v rokah totalitarnih sil ali je okvir parlamentarne demokracije. Politične odločitve so se morale potem prenesti v parlament, in se tam inkarnirati v moč zakonodaje. Vsebinska »kvalifikacija« stališč je tedaj stvar političnega stališča, je stvar ideološkega gledanja. In ko doživi na tej osnovi sprejeta odločitev neuspeh v praksi, je spet vprašanje politične ali ideološke korekture, da se zadeva popravi.

V parlamentarnih demokracijah pade vlada, zmaga na volitvah opozicija, spremeni se odnos v procesu polarizacije sil znotraj volilnega sistema. V totalitarizmu se navadno izmenjajo »garniture« vodstvenih gremijev, z muko, ob skrajnih trenjih in pri za-

pleteni igri političnega zakulisja. V »garniturizmu« ostajajo posamezniki »izven«, pojavljajo se potem dostikrat v garnituri in v protigarnituri — ti ljudje so zmeraj v moralnem in družbenem pogledu lahko sumljivi. V jugoslovanski praksi ni nobenega izrazitega garniturizma, v bistvu ista garnitura ljudi menjuje lastne politične odločitve, često tudi na kar vratolomen način. »Sumljivi« so potem tisti, ki ne sledijo političnemu spreminjanju.

Vse kaže, da sili moderna tehnostuktura nacionalnega prostora v postopno demontiranje tovrstnega »političnega« učinkovanja. Tehnološko razvejevanje vnaša med ljudi vse več kvalificiranega dela in jih zato tudi drugega drugemu vse bolj odtujuje, metodika dirigiranja razvoja »od zunaj« postaja nesmisel. Sprejemane odločitve in razvijanje tehnostrukture postaja vse bolj en sam proces, zmorejo ga predvsem kvalificirani ljudje, ki delujejo znotraj tehnostrukture.

Učinkovita je lahko predvsem takšna organizacija nacionalnega prostora, če izdelava mehanizme zakonodajne oblasti, ki po kar se da neposredni poti kvalificiranih mnenj, sprejema odločitve.

Iz »politične« prakse Zahodne Nemčije: parlamentarna demokracija kaže izrazito polarizacijo na SPD in CDU/CSU. Danes dobiva polarizacija dopolnilno vsebino: vedno bolj se v njej uveljavlja konkretna problematika, tako kot jo oblikuje življenjska praksa. Problemi so jasno postavljeni: dvig davčne osnove ali ne? brezkatégorno zdravstvo ali kategorizirano zdravstvo? sprememba cen potrošnim artiklom ali nespremenjene cene? itd. Oba parlamentarna pola mobilizirata kvalificirane ljudi za izdelavo stališč, se kot strukturi polarizirane demokracije tudi v prostoru utrujeta, nekdanje politične fanfare se postopoma spreminjajo bolj v zabavno delujoče parade kisingerskih, brandtovskih, strausovskih manir, ki pa niso več osrednje politične borbe. Konkretno, odločujočo moč vse bolj dobivajo strokovnjaki, brez njihovih kvalificiranih stališč bi oba kontrapartnerja bila danes v nemškem nacionalnem prostoru nemogoča.

Kvalifikacija v demokraciji nima nobene zveze s tako imenovanim samoupravljanjem, dokler je samoupravljanje najmanjši možni okvir za totalitarno metodiko dirigiranja družbe. Samoupravljanje v kvalificirani demokraciji pa je instrument istovetnega tehnostrukture z virom zakonodajne moči družbe, je torej tista oblika organizacije nacionalnega prostora, ki negira obenem zastareli sistem metropola-provinca.

Kvalificirana, dvostransko polarizirana demokracija bi bržčas imela šanse, da organizira tehnostrukture prostora v smeri

objektivnih potreb. Kako daleč je potem do socializma? — Bržčas mnogo bližje kot doslej tam, kjer »socializirajo« DRUŽBO s podrejanjem idejnemu načrtu ali z dvigom na raven konsumenta. V evropskem bazenu bo socializem bržčas zrasel, ko se bodo podrle absurdne kulise konsumstrukture in bodo ostale le pozitivne sile visoko razvite tehnologije, ki bodo morale biti tolikšne da bo z njimi socializirano DELO, kapital, vse ustvarjene ljudske vrednote. Nobena ideologija ni znala doslej socializma dekretirati. Socializem pride, ne glede na to, ali s socialistično značko v gumbnici ali brez nje.

(Konec prihodnjič)

Ko je bila številka že zaključena, se je številnim padlim za svobodo pridružil tudi tovariš bazoviških žrtev

VEKOSLAV ŠPANGER

Dolga leta se je njegov organizem upiral zlu, ki ga je prinesel iz zaporov. Zdaj je nazadnje moral podleči, nam pa je naložil dolžnost, da se ravnamo po njegovem zgledu.

Spomnili se ga bomo, kakor zasluži, v prihodnji številki.

**PRIKAZ SOCIALNO-KULTURNEGA
POLOŽAJA
LADINSKO-FURLANSKEGA LJUDSTVA**

prevedla ELVINA MIKLAVEC

Mislim, da je nesporno, da se narod le toliko čuti gospodar svoje kulture in jezika, ki sta najznačilnejši odraz njegove bitnosti, kolikor je lahko politično in ekonomsko neodvisen v razmerju do svojih sosedov. Furlanski narod pa je kulturno zatiran, ker je ekonomsko in politično nerazvit. Ta pojav sicer lahko zasledimo pri vseh narodnih manjšinah, kjer imamo pojav manjše zaposlenosti, ker je kapital osredotočen v središčih zunaj območja manj razvitih področij. Dejstvo, da zgublja furlanski narod zavest etnične svojskosti in da dopušča, da ga ubija psevdokulturna dialektika, ki mu jo nudijo italijanska komunikacijska in izobraževalna sredstva, je torej posledica centralistične ekonomsko-birokratske politike. Ob teh trditvah se mi zdi, da je vredno pregledati, kako se uresničuje kulturno zatiranje Furlanov; pri tem pa bom poudarjal predvsem aktualna sredstva in okoliščine tega zatiranja, zaradi nujne sinteze pa bom opustil zgodovinsko vzročnost. To naj bi bil vzorec, ki ga bomo lahko uporabljali pri analizi podobnih situacij, kajti primer takega nasilja se v bistvu vedno ponavlja.

Nekateri podatki o furlanskih družbeno-političnih razmerah bodo osvetlili bistvo zadeve in nam prikazali precej jasno, pa čeprav nepopolno, sliko o tem, kaj pomeni pri nas »ekonomska nerazvitost«. 50 odst. furlanskega ozemlja je podvrženo vojaškim služnostim, to se pravi, da je polovica Furlanije ekonomsko neproduktivna; poprečni dohodki Fur-

lanov znašajo komaj polovico nacionalnega poprečja, a državne takse niso tu nižje kot na industrializiranih področjih severne Italije. Sezonsko izseljevanje zajema 10 odst. prebivalstva: ta rana skeli Furlane že stoletja in ne kaže, da se bo zacelila. Furlani nimajo univerze, saj tržaške ne smemo in ne moremo upoštevati, ker nima s Furlanijo nobene skupne ekonomsko socialne zveze, da ne govorim o fakulteti za jezike, ki je pravi izrodek, saj ima v Vidmu le svoj nominalni sedež, drugače pa je popolnoma odvisna od Trsta. Furlanija je bila zmerom žrtev nenaklonjene politike. imela je nehvaležno nalogo, da preskrbi delovno silo za emigracijo in vojaške postojanke za nepotrebne vojne.

Furlanske težnje po avtonomiji, ki so dozorevale med »osvobodilnim bojem« na karnijskih gorah, se niso uresničili, in Furlani niso dočakali ustanovitve Furlanske dežele, čeprav je furlanska kri tekla za svobodo, niti niso dosegli, da bi s primerno šolsko politiko bile zaščitene pravice furlanskega jezika in kulture. Toda na podlagi centralističnih državnih načrtov je bilo potrebno, da se ustvari neko nadzodstvo nad slovensko in furlansko manjšino na ozemlju republike. Postavili so za čuvaja mesto Trst, ki je obsojeno, da postane parazit Furlanije in slovenskega proletariata, ki je sestavni del njegovega prebivalstva. Uspeh je porazen, tako za furlansko ekonomijo kot za njeno etnično svojskost, saj je večji del investicij namenjen Julijski krajini, ki jo sestavlja po obsegu majhna tržaška pokrajina; istočasno pa tržaško narečje razširja proti Gorici in izpodriva rodno furlanščino: to pa je jasno znamenje prikritih in vztrajnih imperialističnih teženj.

Ni pa politike, ki bi ščitila furlansko kulturo, saj odklanjajo ustanovitev univerze v Vidmu (naj omenim študentske manifestacije v letih 1965, '66, '67 za doseg medicinske fakultete v Vidmu, ki so jo seveda ustanovili v Trstu); nočejo uvesti pouka furlanščine v šoli, nihče se ne zanima za zgodovinske, umetnostne in zemljepisne vrednote, ki bi jih pouk furlanščine rešil, da ne govorim o preziru do toponomastike, ki je popolnoma poitalijančena in nepristna. Po vsem

tem si upam trditi, da se že dolgo skuša načrtno uničiti zavest narodne zavesti Furlanov, zato da bi jih privedli do potrebe po tuji kulturi in tujem jeziku. Dejstvo pa je, da kdor prosi, je vedno na slabšem, in da z njim lahko ravnaš kot s capinom. Posledice tega narodnega zatiranja so očitne: furlanska mesta so popolnoma poitalijančena, pa čeprav vsi meščani razumejo furlanski jezik; v bolj konservativnih krogih na podeželju dobra polovica mater uči svoje otroke italijanščine, ali bolje tega, kar si mislijo, da je italijanščina. Furlanščina se umika italijanščini, ker tare Furlane čut manjvrednosti, saj govorijo jezik, ki je javno zaničevan. Za tistega Furlana pa, ki se je vključil v italijansko družbo, pomeni raba italijanskega jezika družbeno zmago.

Značilno je, da v nekaterih mestih, kot na primer v Vidmu, zasledimo zelo vidna znamenja beneške nadvlade, saj v določenih krogih visoke videmske buržoazije uporabljajo nemogočo govorico, ki ni ne furlanščina ne beneška, ki pa je rezultat sporazuma med močnejšimi in tistim delom Furlanov, ki so se okoristili s tujo nadvlado ter pri tem izdali lastni narod. Mirne duše lahko trdimo, da je še pred nekaj leti črta ločnica med furlanskim in italijanskim jezikom ustrezala socialni diferenciaciji, na škodo furlanščine seveda. Danes se to ne dogaja več: danes pobiramo tudi med proletariatom sadove popolnega etničnega raznarodovalnega procesa in naša tisočletna kultura hira.

Avtonomna dežela Furlanija-Juljska krajina nima nobene namena dopuščati prave in resnične kulturno-politične samobitnosti in to zaradi političnih dejavnikov, o katerih smo govorili. Prav zaradi tega je leta 1966 nastalo politično gibanje »Movimento Friuli«, kateremu je uspelo, da je poslalo v pokrajinski svet tri svetovalce, ki kljub svoji malostevilnosti vztrajajo pri novi zamisli o avtonomiji in zaščiti furlanskih interesov. Na njihovo pobudo so decembra 1970 izdali predloge, ki sicer niso še dokončni in ki ne bodo mogli rešiti furlanske kulture, so pa le pomembna izhodiščna točka.

Vzporedno z vztrajnim in čedalje globljim nazadovanjem furlanščine je opaziti močnejše in zavednejše delova-

nje maloštevilnih, a odločnih kulturnih delavcev. Zadnja leta se je furlanska kultura razcvela: omenimo naj samo prevod Evangelija, ki je delo Checa Placereana, Apostolskih del, ki jih je prevedel Pieri Londar, ter Misal. Za konkordata med Vatikanom in fašistično oblastjo so uvedli italijanski jezik za pridige in šele danes smo na pobudo nekaterih zavednih duhovnikov dosegli, da se mašuje v furlanščini: mogoče nas bo Bog bolje razumel v materinem jeziku.

Mislimo pa, da ni obnovitev naše kulture važna samo za ponovno uveljavitev etnične bitnosti, ampak tudi zato, da znova oživijo vrednote pristne ljudske kulture, ki je vedno morala kloniti pred malomeščansko, s katero so nas pitali v šoli, zato da bi pozabili na svojo in se odtujili lastnemu narodu. Kako žalostno je, da poznamo do potankosti vlačuge, o katerih govori Foscolo, ne vemo pa ničesar o spisih Catherine Percude.

Zavedati se moramo, da se prijateljstvo med narodi ne da uresničiti z raznarodovanjem etničnih manjšin, ki naj ga uresničijo večji, politično močnejši narodi: to je kvečjemu prvi pogoj za sovraštvo in vojne. Bratstvo pomeni medsebojno spoštovanje posameznih narodnih svojskosti

Furlani seveda ne pričakujejo razumevanja s strani Italijanov, saj jih je končno privedel do tega spoznanja ves zgodovinski proces, vendar pa ne morejo mimo njih, ker so državljani iste republike. Ko bo napočil čas za pogajanja, se bodo Furlani morali jasno zavedati svojega položaja in jim bo pri tem v veliko pomoč bratstvo s slovensko manjšino, ki živi na italijanskih tleh v istih podložniških pogojih, zlasti v okolici Vidma, kjer Slovenci nimajo nobene jezikovne zaščite.

Za Furlane pa je prijateljstvo in sodelovanje s sosednimi narodi življenjske važnosti: to pa je, po mojem mnenju, evropeistično poslanstvo.

FURLANSKI PESNIK O FURLANSKEM JEZIKU

(Napisano za ZALIV)

Večkrat slišimo pesimistične pripombe na račun ohranitve tako imenovanih manjšinskih jezikov in dialektov. Te pripombe so posledica zatiralnega nagona vlad, ki skušajo spraviti vse pod svoje nadzorstvo. A naj bo vlada še tako gluha, slepa in kratkovidna, se prav v tem trenutku za manjšinske skupnosti, ki so bile cela stoletja potisnjene ob rob »nacionalnega« življenja večinskega naroda, začena doba, ki nas navdaja z velikim optimizmom.

Kot tehtno utemeljitev te svoje trditve naj navedem primer Furlanije.

Kultura te zemlje kljubuje že tisočletja različnim nadvladam.

Danes se pritožujemo, češ da ljuštvo, zlasti v večjih središčih, pozablja na materin jezik; to je sicer res, tu gre le za razvojni proces, ki je sad socialnega napredka. V resnici je furlanska kulturna in jezikovna dediščina prešla od nižjih slojev prebivalstva na tiste, ki so na višji kulturni stopnji.

Vsem je gotovo jasno, da smo pred socialno evolucijo, ki prinaša s seboj težke probleme alienacije ali celo razčlovečenja, kar je vse posledica negativnih faktorjev tehnološkega napredka. To seveda ne velja samo za Furlane, ampak lahko služi kot prikaz nekega paralelizma.

Razmerje furlanskega jezika do italijanskega je podobno razmerju italijanščine do angleščine, saj je slednja najbolj razširjen jezik na svetu in bo kmalu dosegla mesto,

ki bi po načrtih njegovih zagovornikov moralo pripasti esperantu.

Poudariti pa je treba, da uporabljamo ta jezik iz znanstvenih, tehničnih, trgovskih in sploh praktičnih razlogov, ki zadevajo ČLOVEKOVO VEGETATIVNO ŽIVLJENJE, ne pa ČLOVEKA kot takega.

Iz tega sledi potreba po dragocenem jezikovnem in kulturnem zakladu, ki naj ustreza človekovi resnici, saj je človek čudovito bitje samo, če mu je omogočeno, da se ustvarjalno izživlja iz sebe ter pri tem zajema iz pristnih prvin domačega ambienta, ki so primarna hrana za njegovo osebnost.

Zato bodo nekoč furlanski jezik vpeljali v šole: to bo izredno važna in neizpodbitna kulturna zmaga.

MOJ BRAT

JANKO-VOJKO

Po podkrajsem mrazu in puščobi mi je bilo tako lepo biti spet doma. Malo me je preganjal občutek poraza, ker sem jo s svojo učiteljsko malho tako neslavno pobrisala domov. A kaj, tam bi le malo koristila: pouk je bil zaradi vojaškega delovanja slabo obiskovan, ljudje so bili taki, kot sem že opisala, zato sem mislila, da je najbolje, če se vrnem domov v dolino. Okrožnemu šolskemu nadzorniku sem takoj sporočila, da sem spet v Šembidu in da se zaradi skrajno neugodnih razmer, ne nameravam vrniti na Podkraj. Vse je bilo lepo, le mraz je bil pasji v naši vili »na prepihu.« Če sem se hotela ogreti in razgibati premrle ude, sem šla v klet in cepila drva. Tu v kleti sem se spoprijemala z grčami, da sem se čudovito spotila in na glas sem se smejala, ko sem se spomnila pripovedi nanoških tesačev. Vsako leto so tesali hlode mojemu očetu in vedno so imeli v zalogi kup veselih zgodbic. Eno so še prav posebno radi pripovedovali, ki pa je nisem mogla razumeti: od življenja se je poslavljaj njihov ded, star izkušen tesar, in na smrtni postelji je slovesno odpustil vsem, ki so mu kdajkoli kaj hudega storili. Vsem je odpustil, le grči ne, njo je še s poslednjim dihom preklel. Zares, zdaj sem razumela nanoško resnično zgodnico, zdaj, ko sem z vseh strani z ostro sekiro obdelovala grčo in hodila v kuhinjo meriti, kdaj bo dovolj obtesana da jo bomo lahko potisnili v žrelo štedilnika.

Domači so se pripravljali da bi čim boljše obdelali zemljo, ker samo od tega je bila odvisna naša prehrana.

Z živežem, ki smo ga dobili od kmetov, ki so obdelovali našo zemljo prejšnje leto, smo skrajno skromno pretolkli do pomladi. In da smo se pretolkli, gre velika zasluga moji materi, ki je bila glede načrtovanja pravi, nekompromisni strokovnjak. Ko je štela krompirčke, je imela navado reči, da je pač jutri še en dan. Disciplina in strogost, to je bila skrivnost njenega uspeha. Vse smo pojedli, kar nam je skuhala, le eno so naši želodci odklonili. V Vipavi so materi ponudili škatlo kuhanega žaltavega masla. Njegov neznosni smrad nam je že pred jedjo obračal želodce in enodušno smo izjavili, da jemo raje krompir v oblicah. No, s tisto žaltavo kremo je potem oče namazal vsa kolesa, žage in tečaje vrat, vse, kar je pač pri hiši potrebovalo kolomaza.

O pa še nekaj ali bolje nekdo nam je pomagal, da smo izvozili v kritičnem obdobju od jeseni 1944. leta do pomladi 1945. Eivši Dolencev gradič v Podbrjah je kupil Podračan Jovo in njegova žena Olga je bila za nas pravi čudež dobrote in tovariške pomoči. Prav z vsem nam je pomagala in dokler jim niso Nenci izropali hlev do zadnjega repa, smo imeli tudi mi mleka več kot dovolj, da je moja mati neštetokrat razglašala: »Le kako bi vas prehranila, če ne bi bilo Olge.« Tudi mamin bratranec, stric Vladimir z Razdrtega se je pripeljal s polnim vozom dobrot, ko je zvedel za vrnitev mojih staršev. Med drugim nam je poklonil tudi ponosen par: mlado kokoš in petelina. Ta kokoš se je tako dobro zavedala svoje dolžnosti, da smo vsi ravnali z njo z dobrohotnostjo in spoštovanjem. A lepega dne se ti kura spajdaši in moja mati ni in ni mogla ugotoviti, kam je hodila odlagati jajca. Da bi jo zaprla v klet, to je bilo izključeno, ker si je morala kokoš sama poiskati hrano po travnikih okrog hiše. A kakšno je bilo naše presenečenje in veselje, ko je kura čez nekaj tednov pripeljala domov trop čivkajočih piščancev.

Ko sem bila za božične praznike doma, sem malo pred svojo vrnitvijo na Podkraj srečala v vasi gospo Beltram, vdovo in trgovko doma iz Vrhpolja. Ne da bi kaj ovinkarila, mi je takoj povedala, da ona ve, s kom si dopisujem, in da zato moram pomagati njeni hčerki Marjanci, ki so jo partizani 5. decembra 1944 aretirali v Vrhpolju. Tam je njena hčerka namreč poučevala in bila obdolžena, da ne poučuje v pravem duhu. Obdolžili so jo tudi, da hodi s svojo teto na nemško komando v Vipavi. Teto so čez nekaj dni izpustili, a Marjanco pridržali. Čeprav mi je bila ta ženska že od nekdanj zoprna, sem se to pot premagala in neprizadeto sem jo spraševala o hčerini aretaciji, kajti preveč me je skrbelo, kako je gopa prišla do mojih pisem. A ko sem to hotela odkriti, se je izmikala, češ prepričana bodi, da vem, kaj in komu pišeš. In bilo je na dlani, da je zares vedela. Res, že dober mesec sem si dopisovala z mladim pravnikom, ki sem ga spoznala poleti na nekem mitingu in s katerim sva imela po končani zabavi zanimiv razgovor. Pozneje sva se še enkrat srečala, ko sem poučevala na Podkraju in obema je bilo vseč pismeno nadaljevati dialog. Decembra je bil dodeljen nekemu pokrajinskemu sodnemu forumu, a kolikor sem vedela, niso v naši bližnji in daljni okolici ujeli nobenega kurirja. Kurirska steza je šla (vse dokler niso prišli Nemci in četniki v Šembid) mimo Kodretove vile, kjer smo stanovali. Včasih, če sem bila doma približno ob uri, ko je šel kurir mimo, sem ga počakala in mu izročila pismo, a ko to ni bilo mogoče, sem nesla pismo v vas h kurirki tovarišici Vidi.

Seveda sem po razgovoru z gospo Beltram šla takoj v Podrago k glavni kurirki tovarišici Nadji in ji povedala o sumljivih zadevi. Tudi tovarišico Nadjo je zaskrbelo, kako je mogoče, da je Beltramka obveščena o partizanski pošti, ki jo izročamo šembiški kurirki, in obljubila je, da bo stvar čimprej razčistila. (In res, nekaj tednov po končani vojni je prišla tovarišica Nadja k nam in mi povedala, da je strogo zaslišala šembiško kurirko. Ta je sprva vse

tajila, naposled je med solzami priznala, da so se pri nji zbirale njene prijateljice Danica in Marija in morda še katera druga, in da so hotele vedeti kaj pišem, pa so odprle moja pisma. Drugega mi tovarišica Nadja ni znala ali hotela povedati, rekla pa je, da lahko zahtevam, da kurirko kaznujejo. Po vseh tragičnih dogodkih, ki so se odigrali na našem domu konec aprila in v začetku maja leta 1945, je bila ta zadeva tako nepomembna in tako daleč, da sem samo skomignila z rameni in ji rekla, da naj jo samo posvarijo, da bo v bodoče vedela, kaj je odgovornost.)

Vendar sem že v prvi polovici januarja pisala svojemu znancu tja gor na pokrajinski odbor, in to čeprav je nenehno nadlegovanje gospe Beltram dišalo po izsiljevanju. A ne glede na to, sta bila njena materina skrb in obup zaradi neprilik, ki so zadele aretirano hčerko, pristna. Prava ironija pa je bila, da sem poizvedovala po usodi učiteljice prav iz Vrhpolja, katere šolski otroci so me tako svojevrstno pozdravili, ko sem šla prvič skozi Vrhpolje na svoje službeno mesto v Podkraj, in mi pripravili prav hudo hajko tja gor do varnega Sanabora. Teh šmentanih Vrhpolj sem se že nekaj mesecev počeno otepala, saj sem šla vedno s strahom skozi to vas. In neko grozo so mi Vrhpolje zbujele tudi zaradi tega, ker je v tej vasi Janko prvič napadel dva domača ovaduha. Vsakokrat ko sem hitela po prašni cesti skozi vas, sem se spraševala, kje je Janko prežal, kam se je umikal po uspeli akciji, kako mu je bilo pri srcu.

No, čez dva tedna mi je moj pravnik že odgovoril. Pisal mi je, da je videl Marjanco, da je njeno zdravstveno stanje dobro in da ni bila obsojena, ampak zaradi varnostnega preventivnega ukrepa dodeljena delavskemu bataljonu, kjer šiva in plete puloverje za našo vojsko. Prosi pa mater, da bi ji od časa do časa poslala paket z obleko in kak priboljšek. Sporočil mi je tudi njen naslov in tako sem šla k gospe Beltram; videti je bilo, da mi je hvaležna za vse, kar sem storila zanjo in njeno hčer.

Kdaj se je Marjanca vrnila domov, ne vem, a ko sem prve dni maja 1945. leta iskala sestro Boženo, ki so jo četniki odpeljali, ko so se umikali iz Šembida, sem v četniškem taborišču Visco v Furlaniji videla tudi njo, njeno mater in sestro Heleno, kajti vse tri so se s četniki umaknile pred partizani v Italijo.

Po moji vrnitvi s Podkrajja sem nameravala ostati doma in pomagati staršem pri obdelovanju zemlje, a z mojim kmetovanjem ni bilo nič, ker sem že v začetku februarja 1945. leta dobila nalog za novo službeno mesto. Tokrat je bilo okrožno šolsko nadzorništvo nadvse milostno: poučevala naj bi na Lozicah, vasici oddaljeni od Šembida le tri kilometre, prav na koncu Vipavske doline v ozkem žlebu med Nanosom na severu in Kraško planoto na jugu. Tudi za prehrano je bilo preskrbljeno pri teti Pavli, očetovi sestri, ki je bila poročena na Lozicah. Kaj sem še hotela lepšega in boljšega po tistih podkrajskih suhih kravah? Povrhu vsega sem še naše gospodinjstvo razbremenila za ena usta, in to je bilo tedaj tudi nekaj vredno.

Na svojem tretjem službenem mestu sem se počutila sproščeno kot star veteran: znebila sem se strahu pred zborom kritičnih oči in nekako sem bila gospodar položaja. Da, samo nekako, odvisno je bilo od tega, za kakšen predmet je pač šlo: pri slovenščini, deklamiranju, zgodovini ali zemljepisu in petju je šlo vse lepo gladko, a ko je bilo na vrsti računstvo, tedaj sem postala nestrpna in nepotrpežljiva s tistimi, ki jim je ta predmet delal težave. Belila sem si glavo, kako bi jim čimbolj nazorno prikazala to snov, a ko ni vse skupaj nič zaleglo, bi bila najraje kot snop stresla počasnega učenca in ga prisilila k spoznavanju umetnosti števil. A če sem pri računstvu pogrešala strokovno izobrazbo, sem na to svojo pomanjkljivost v polni meri pozabljala pri petju. Lozičani so rojeni pevci (dva moja

nekdanja učenca danes pojeta v ljubljanski operi), no, in tako sem samo na tablo narisala note in z dolgo palico sem sledila napevu pesmice. Imenitno je šlo: še preden sem se dobro zavedela, so obvladali napev. Če pa je pesem bila bolj zahtevna, smo tekli v »stacuno« k teti Anici, očetovi sestri, tudi poročeni na Lozicah. Teta Anica je izreden glasbeni samouk: sedla je k harmoniju in v pičli uri tako izgladila pesem, da, ko smo se vračali v šolsko poslopje, so jo že vrabci na strehah čivkali. Na Lozicah sem uvedla tudi telovadbo, ker nam je dala teta Pavla na razpolago travnik za šolskim poslopjem. Bilo je imenitno! Pomlad je bila v zraku, vsi smo upali, do bo proklete vojne kmalu konec, zato smo skakali in se lovili, se valjali po travi in bili vsi, z mano vred, prešerno razpoloženi. Trudna, a prav zadovoljna sem bila, ko sem se po popoldanskem pouku in pripravi za naslednji dan že v trdem mraku vračala domov. Moji okovani gojzarji so odmevali od kamnite ceste in spremljal me je pasji lajež z Loke, Škrl in Hribovca. Me je bilo strah na samotni poti? Oh, včasih prav pošteno, pa sem si ga preganjala z žvižganjem. Saj bi si lahko vse to prihranila in ostala na Lozicah, a tako lepo je bilo hiteti domov, se prepričati, da je v vsakodnevni vojni negotovosti še vse na svojem mestu, spati v sobi poleg sestre in pod isto streho s starši.

Dokler niso četniki in njihove družine preplavili naše doline marca in aprila 1945. leta, smo se učiteljice iz zgornjega kota Vipavske doline od časa do časa zbirale v Šembiški šoli. Razpravljale smo in proučevale razne okrožnice okrožnega šolskega nadzorništva. Bila so to navodila, priporočila, ukazi za pouk na partizanskih šolah. Neverjetno dosti je bilo tega pisanja, saj je bila navsezadnje vsa teža vsakdanjih praktičnih problemov na naših ramenih, na naši iznajdljivosti in na naši odgovornosti. Na naši odgovornosti, da, in to v zadnji vojni ni bilo kar tako. A kar me je pri teh okrožnicah motilo in vznemirjalo, je bil njihov vsakokratni zaključek, kjer so nas pozivali, naj nemudoma javimo vse žrtve okupatorja izmed naših, to je

učiteljskih vrst. Zdelo se mi je, kot bi se bali, da bomo zaradi površnosti ali zaradi ne vem česa, morda zato, ker je pač samoumevno, da v vojni ljudi pobivajo, pozabile o kakih izgubi poročati. Včasih sem povedala materi o tej posebni skrbi našega šolskega vodstva in ona se je vselej razburila. Pa sem jo tolažila, da naj se ne vznemirja (žal mi je bilo, da sem o tem spregovorila, saj žalosti in skrbi je imela tako in tako že dovolj), da bomo že same pazile, da ne bi prišlo do najhujšega. Vem, da sem na nekem sestanku z učiteljicami rekla dekletom, da imam neprijetni občutek, kot da bi bile našemu vodstvu žrtve neobhodno potrebne, ali bolje, kot da bi potrebovali žrtev. In toplo sem jim priporočala, da naj bodo čimbolj previdne, saj se bliža konec vojne in strašno bi bilo, če bi katera od nas bila ubita.

Da, bližala se je pomlad in ženske ne bi bile ženske, če ne bi ob menjavi letnih časov, pa naj je vojna ali ne, mislile tudi na svojo garderobo. Sicer je v vojnem času ta problem še bolj pereč, posebno če so ti požgali hišo, podjetne osebe pa izropale in prekrojile tvoje obleke. No, jaz sem že vrsto let zelo rada hodila v Vipavo k svoji šivilji Milki R., saj je bila pravi mojster, a zdaj, v stiski vojnega časa je znala iz najbolj skromne cunje pričarati kar se da lepo obleko, Nemci, domobranci? Ah, prava reč, saj k šivilji vendar moram, sicer kaj naj oblečem! In tako sem v drugi polovici marca 1945. leta skočila na kolo in hitela v Vipavo, uredila pri šivilji in hotela spet domov, a sem se znašla v mišnici: vsi dohodi in izhodi iz Trga so bili zaprti in močno zastraženi. Vrnila sem se k šivilji in nekaj ur potrpežljivo čakala. Potem sem pa spet in spet poskušala z blokom, a vsakikrat so me stražarji zavrnil. Zaradi nekega partizanskega napada so bili Nemci in domobranci še posebno nataktnjeni in začelo me je skrbeti, kdaj se bom lahko vrnila. Sonce je že zahajalo in postajala sem nestrpna.

S prezirom sem opazovala domobrance v sivo-zelenih uniformah, a oni mi zares niso vračali pomirjujočih pogledov, pa sem kljub temu sklenila, da grem v grad, kjer so verjetno imeli komando, da se pošteno skregam z njimi, saj sem imela vendar pravico, da se vrnem domov. Tako sem še zadnjič poskusila z blokom, a tudi to pot so me neprijazno zavrnil. Šla sem nazaj proti središču Vipave in ko sem prišla na trg pred Lantierijev grad, sta mi ravno prihajala naproti dva domobranca. Tisti manjši se je z vsem spoštovanjem obračal k onemu vitkemu in visokemu, in mislila sem si, kar vanj se obregnem. S prav nič prijaznim »dober dan« sem se postavila pred njiju in se sprožila kot nabit top. Najprvo sem jima očitala, da že od jutra zamačkam, da bi se vrnila domov v Šembid, ker me straža na bloku ne pusti iz Vipave. Z vso jezo, ki se mi je nabrala v teku dneva, sem se togotila, da kdo jih je neki poklical na Vipavsko, mar bi bili ostali tam na Štajerskem in Dolenjskem v svojih gradovih; da so slabši od Italijanov, ki smo se jih končno po 25 letih rešili, slabši, da, ker domobranci so Slovenci, pa sodelujejo z Italijani in Nemci. Očitala sem jim, da sejejo razdor in sovraštvo med naše ljudi, in da mora človek, odkar so oni v dolini, dobro premisliti, preden komu zaupa. (Toliko se je v partizanskem tisku pisalo, toliko se je na sestankih govorilo o diferenciaciji prebivalstva, da je človek že zehal od dolgočasja. Meni se je zdelo, da se aktivisti tako brez potrebe ženejo zaradi te diferenciacije. A nekaj je le bilo na tem: po prihodu domobrancev in pozneje četnikov so res nekateri prišli na dan s svojo pravo barvo in ne da bi govorila z ljudmi, sem občutila spremembo v naglasu, v obotavljajočem odzdravljanju, v izrazu oči, v zraku, ki me je obkrožal v domači vasi.) Med vsem tem neurjem jeznih in ogorčenih besed sem nenehno opazovala oba. Prvi, visoki, me je gledal začudeno in pazljivo poslušal, a na dnu njegovih modrih oči je bila neka trpka samozavest in rahel nasmeh, kot da ga s svojo jezo tudi zabavam. Oni drugi, manjši pa je svojega predstojnika razburjeno, a spoštljivo opozarjal: »Gospod, go-

spod, mar ne vidite, da je nevarna? Ta je rdeča, primite jo, primite jo!» Tako smešno je bilo, kot bi bila nadležna muha ali osa, in šlo mi je na smeh, a se nisem utegnila smejati. A ta njegov »gospod« se ni prav nič razburjal, samo z lahno kretnjo roke je miril preplašenega vojaka. Do tedaj mi je samo prizadeto rekel, da nima gradov na Dolenjskem, samo stara mati nekje čaka nanj. Končno je vojak zaskrbljeno odhitel v grad (mar po pomoč?) in tedaj me je »gospod« hitro vprašal, naj mu povem svoje ime. »In kaj si boste na boljšem, če vam ga povem? Če pa želite,« sem rekla, »vam lahko dam vse svoje anagrafske podatke.« In sem ironično zdrdrala: »Radoslava Premrl, uradno Franciška ker nam fašistična Italija ni dovolila slovenskih imen, rojena v Šembidu, hišna številka 59, od katere so pa ostale samo štiri glavne stene, ker so nam Italijani že leta 1942 požgali hišo. Zdaj stanujeno izven vasi, v bivši občinski hiši.« Malo sem počakala, da bi videla, kaj bo rekel, a on me je samo resno gledal. In ker me je jezil njegov trdovratni mir in bi ga rada omajala, sem premišljevala, kaj bi mu še lahko naštela. »Ah ja, morda vam bo to, kaj več povedalo: moj brat je narodni heroj Janko Premrl-Vojko.« Tedaj je res presenečeno vprašal: »Ni mogoče, vi ste njegova sestra? Potem pa kar hitro, na svojo odgovornost vas bom peljal čez blok, ker nočem, da bi se danes zvečer v Vipavi veselili, češ kakšno veliko ribo smo ujeli.« »V tem se pa motite,« me je začelo zabavati, »nisem velika, še majhna riba nisem, čisto navadna učiteljica sem.« »Ne, ne,« je vztrajal pri svojem, »vi ste velika riba, kar hitro pojdiva.« Mišnica se je odpirala, a nekam nerada sem mu sledila, saj me je ta nepričakovana velikodušnost pošteno izigrala. Da bi se malo maščevala, sem se mu spotoma posmehovala, da se razume na velike ribe kot zajec na boben. A ta moj sinjeoki vitez, se je samo prizanesljivo in dobrohotno smehljaj in mirno čakal, kaj mu bom še povedala. Na bloku je na kratko opravil s stražarjem in spoštljivo so naju pustili mimo. Ko sva šla naprej, mimo italijanskih vojašnic, sem hotela vedeti, če veliko tvega, ker nerada bi,

da bi imel zaradi mene sitnosti. Ne, nič naj me ne skrbi, rekli da mu bodo, da pač simpatizira s partizani. »No, meni pa ne bodo rekli nič.« sem se rogala fanatizmu in nerazsodni gorečnosti, ki uspeva menda povsod, »ker kaže, da si ob meni naši poročevalci radi brusijo jezike. Odkar sem se vrnila iz internacije, me imajo naši aktivisti na piki.« Stala sva ob »Vili Ani«, to je ob zadnji vipavski hiši na cesti proti Šembidu, in jaz sem zaskrbljeno pogledovala proti Vipavi, kajti lahko bi se zgodilo, da bi oni gorečnež pripeljal pomoč, mene pa ni prav nič mikalo, da bi se morala vrniti v Vipavo. Zato sva se poslovila, a še prej sem mu morala obljubiti, da se ne bom več prikazala v Vipavi. O, brez skrbi, ne bo me več, a tudi on mi mora nekaj obljubiti, sem se smehljala in se usedla na kolo: da ne bo rabil orožja, ko ga bo zaneslo v naše gore. In nič nisem čakala na njegov odgovor, marveč hitro pognala kolo in hitela proti Šembidu. Moja jeza je splahnela, a vsako toliko me je pogrelo, češ prav jaz sem morala naleteti na tako zanimivega človeka, ki pa je bil, na žalost, v domobranski uniformi. A mislila sem tudi na njegove globoke modre oči, v katerih se je človeška toplina kosala z dobrohotnim posmehovanjem, in bila sem zadovoljna, da sem srečala človeka, ki ni privoščil domobranskim skrajnežem, da bi se veselili ujema »velike ribe«. Zadovoljno sem se smehljala, ko sem pomislila na njegov neizpodbiten humor od prvega do zadnjega trenutka najinega srečanja. Ko sem ga pred slovesom vprašala, če mi ne šteje v prehudo zlo moje jeze in pikrosti, je z lahno ironijo odgovoril, da je kar zadovoljen, ker jih je pravzaprav še malo slišal in jo je tako rekoč poceni odnesel, saj je videl, da sem ves čas premišljevala, kaj bi mu še rekla, da bi ga malo zbolda. In prepričana sem bila, da bi me ta človek, ki je, tako se mi je zdelo, kljub nečloveški vojni ostal človek, gotovo peljal mimo straže, tudi če ne bi bila Jankova-Vojkova sestra. Zašepetala sem si: Da, dragi Janko, vseeno mi je lepo pri duši, da tvoje magično ime spoštujejo tudi ljudje, ki so v nasprotnem taboru.

Domače je seveda skrbelo, zakaj me ni bilo toliko čar-
sa domov, in povedala sem jim, kaj se mi je pripetilo in da
sem imela srečo, ker sem se znašala prav nad človekom,
ki še zdaleč ni fanatik, kot jih je bilo nekaj v Vipavi. »Mar
bi lepo mirno počakala,« je zaskrbelo mamó. Že res, a
prav tega nisem zmogla, povrhu vsega pa bi še doma
skrbeli, zakaj me ni zvečer domov, saj so vendar vedeli,
da sem šla samo k šivilji,

Seveda me je naslednje dni skrbelo, če se ni mar mo-
jemu »vitezu« iz sovražnikovih vrst zaradi mene kaj neprí-
jetnega pripetilo. Tudi sem z naklonjenostjo pomislila na
njegove tako človeško porogljive oči, a rekla sem si, daj,
deklica, pozabi, saj ga tako ne boš nikoli več videla. A
kmalu zatem se je nekega dne znašel na pragu naše kuhi-
nje. Mirno se je smehljaj in mi povedal, da mi prinaša po-
zdrave mojega nekdanjega znanca zdravnika S.V., ki pa da
je ostal v vasi. Rekel je tudi, da je Vipava še vedno nevar-
na zame in da naj se je tudi v bodoče izogibam. Pozdravil
je in odšel. Zdravnik S.V. mi torej pošilja pozdrave. Prijat-
elji visokošolci so mi ga pred vojno predstavili in zadnjič
sem ga slučajno videla aprila l. 1941, ko sem v Gorici iska-
la aretirane starše in brata Cirila. Srečala sem ga v Car-
duccijevi ulici, ko sem hitela v zavod uršulink k sestri Bo-
ženi. Spremil me je košček poti in potem zavil proti gori-
škemu getu. Njega je skrbela služba, ker so mu vzeli fa-
šistično izkaznico, brez katere ne zdravnik ne kdo drugi
ni mogel dobiti dela. No, mene so pa skrbeli moji domači
in bilo je očitno, da si nimava kaj več povedati.

Kmalu potem, ko mi je poslal pozdrave, se je oglasil
pri nas. Bil je domobranski zdravnik v Ajdovščini in želel
je informacije o gospej Elčki Hribovi, ki je bila z nami in-
ternirana in ki so jo domobranci v Vipavi zaprli in jo stepli,
da je morala v bolnišnico v Ajdovščino. »Veš,« mi je rekel,
in se v zadregi smehljaj. »takih klobas nisem še svoj živ
dan videl.« S prezirom sem ga gledala in si predstavljala
pretepeno in podpluto telo gospe Elčke in mislila sem si
tudi, kako bi šele meni ustrojili kožo, če bi tisti dan v Vi-

pavi naletela na pravega. Peljala sem ga v kuhinjo in povedala mami, po kaj je prišel. Mama se je zgražala nad divjaškim ravnanjem domobrancev in hotela vedeti, kaj je takega gospa Elčka naredila. Ne morem se natanko spomniti, kaj je odgovoril, a menda je rekel, da je rada nekoliko preveč govorila. No, meni je bila zelo všeč zaradi svoje odkritosrčnosti, pa čeprav je znala tako imenitno uščipniti človeka prav tam, kjer je bila njegova šibka točka. Radovedna sem bila, če je prišel sam, in tako sem ga spremila do poreške kapelice na glavni cesti, oddaljene približno en kilometer od našega doma. Tam je skočil na bicikel in odhitel proti Vipavi. Pa si le upa, sem si mislila, da ti pride takole sam in še v domobranski uniformi.

Prekleta vojna, sem premišljala, ko sem se vračala proti domu. Tukaj moram poslušati o domobranskem divjaštvu, ko sem bila pred dobrim letom za nekaj dni v Ljubljani pri stricu Stanku, pa je malo manjkalo, da se nisem stopla s teto Kati, ženo očetovega daljnega sorodnika, ker me je sredi ulice napadla zaradi grozodejstev, ki da so jih počenjali partizani na Dolenjskem, v njeni ožji domovini. Tako je kričala, zmerjala mene in pokojnega brata Janka, kot bi bila midva odgovorna za vse zločine, ki naj bi jih zakrivali partizani. Seveda sem branila partizane, saj sem tedaj mislila, da so vsi partizani podobni mojemu bratu Janku. Tako sva bili glasni, da se je okrog naju začela zbirati gruča ljudi, ki me je preteče gledala. In čeprav je bil stričev dom v Zarnikovi ulici topel in udoben, sem se raje vrnila na Vipavsko, kjer nisem imela udobnosti, a sem se dobro počutila.

No, a tudi moj vipavski »vitez« si je mnogo upal in neki spomladanski popoldan je potrkal na vrata mojega razreda na Lozicah prav v trenutku, ko so se otroci odpravljali domov. Rekel mi je, da se je oglasil pri nas doma, a mu je mama povedala, da sem še na šoli. Ni bil sam, spremljal ga je kolega iz vipavske edinice, ki pa je samo pozdravil

in takoj odšel. Rekla sem mu, da me spravlja njun prihod na šolo v neprijeten položaj, a odgovoril mi je, da je moral priti zaradi skrajno slabih poročil, ki jih dobivajo domobranci o meni. Rad bi me posvaril, naj nikar ne sejem sovraštva v mlada srca svojih otrok, saj je sovraštva že drugod dovolj in preveč. Zares nisem mogla drugače, kot se nasmijati, saj je bilo že od sile, da sem bila tarča poročevalcev v našem taboru, zdaj pa za nameček romajo slaba poročila tudi k nasprotniku. Tu je vsekakor nekaj narobe, se mu ne zdi? Kar se pa netenja sovraštva tiče, sem mu povedala, da sem se rodila in zrasla sredi fašističnega nasilja, in kar se mene osebno tiče, sanjam o pravi demokraciji, kjer bo dosti prostora za ljudi z različnim mišljenjem. In o demokraciji tudi govorim otrokom. A če jim pravim, da so domobranci in četniki naši sovražniki, jim povem tudi, da so naši sovražniki samo zato, ker so nemški in italijanski zavezniki. Resno me je poslušal, in priznam, da me je prizadel njegov trpki odgovor: »Da, to je res, in to je naša tragedija.« »Zdaj pa pojdiva hitro,« sem mu rekla, »danes vas bom jaz spremlila ven iz Lozic, ker nerada bi, da bi se vam kaj zgodilo.« »Vidite,« sem dodala, ko sva bila že pred šolo, »v tem žlebu je otročje lahko spraviti s sveta človeka, kot na dlani sva tukaj sredi ceste.« A on se je samo mirno smehljal, jaz pa sem si mislila, da morda nevarnost le ni tako velika, saj to so vendar partizanske Lozice in ne neki zanikrni Šembid, kjer pri večini ljudi nikoli ne veš, kolika je ura, in kjer lahko vsak trenutek kdo mimogrede iz zasede sproži rafal na sovražno kolono. Ne, partizanske Lozice, kakor partizanska Podraga ali »mali Stalingrad«, kakor so ji vsi pravili, sta se izogibali incidentov, zato da so lahko nemoteno in uspešno delovali za partizane. Hitela sva po cesti skozi razvlečene Lozice vse do mostu pod Loko. Tam sva se ustavila in molčala, a kadarkoli mi je pogled zdrknil na strojno puško, ki mu je ležala čez prsi, vselej sem se sama sebi porogljivo nasmehnila. O čem bi se le človek lahko pogovarjal, dokler je tisto orožje vmes? Da bi le prišel dan, ko bi mu ga lahko snela in zalučala med kroprive in trnje, da bi tam zarjavelo

in bilo neuporabno za vse večne čase. Morda mi je pogled na orožje ali pa na domače hribe priklical v spomin Janka? In tako sem mu pravila, da ko sem zadnjič videla brata na velikonočno soboto 1. 1942, je bil tudi oborožen in da sem se norčevala iz bomb, ki so mu visele ob pasu, a bratu se je mudilo in ni mu bilo do mojih šal. Povedala sem mu, da me vsaka ped Nanoškega pogorja in Čavna spominja na brata, in spet sem izrekla željo, da naj nikar ne rabi orožja, ko bo hodil po naših gorah. A zdaj naj vendar gre in srečno pot; in že je s kolesom izginil za prvim ovinkom.

Ko so prišli marca ali aprila 1945 četniki v Šembid, so stanovali skoraj v vseh šembiških hišah. K nam jih ni bilo, ker k nam, v Kodretovo vilo, so prišli Nemci, ki so gradili utrdbe in kopali jarke za obrambo proti prodirajoči vzhodni fronti. Ni nam bilo prijetno imeti hišo polno nemške vojske in mati se je čudila, da so prišli ravno k nam, ko pa lahko vidijo, da smo si le za silo uredili stanovanje, da nimamo ne sena ne slame za ležišča vojakov, ampak samo kup praznih prostorov s polomljenimi okni. A rekli so, da so prostori kot nalašč zanje, ker da so lahko vsi skupaj v eni zgradbi. Videti je bilo, da so prišli Nemci k nam prav v prepričanju, da hiše, kjer stanujejo Vojkovi sorodniki, partizani ne bodo napadli. Res ni bilo potrebno izrednega posluha, da si razumel, da imajo točne podatke o nas vseh. Mama jim je razkazovala stanovanje, in razjelo jo je, ker so ji s tako opreznostjo sledili v kletne prostore. Da se ne bi morda tam skrivali partizani? »Če vam pravim, da jih ni, pomeni da jih ni!« je pribila mama. »Samo, če se splaši kokoš, ki čepi na gnezdu, prosim, nikdar ne streljajte.« In z orožjem pripravljenim na strel so ji sledili. In tako so zasedli kletne prostore, ker so se tam počutili bolj varne; le njihov poveljnik, neki Oberleutnant, kateremu smo dali ime 'Kartofelpufa', je stanoval z nami v stanovanju, v sobi zraven sestrine in moje, kjer je spal Ciril pred odho-

dom v partizane. Za kopanje jarkov so Nemci mobilizirali dekleta in med njimi jih je bilo nekaj iz Podrage. Nekoč sem slučajno videla, kako so zjutraj dekleta iz Podrage pridno jemale v roke lopate in krampe s kupa pred kletjo in šle na delo. Človek bi si mislil, da podraška dekleta, iz »Mallega Stalingrada«, ne bodo ubogale Nemcev in da bodo ostale lepo doma, a ne, niso se uprla, in nasmehnila sem se sama pri sebi, kajti prav dobro sem jih razumela. Partizanska Podraga si ni privoščila nepomembnih, nesmiselnih uporov, kajti morala je ostati izven sovražnih represalij. Ko je bil Janko še živ, so hotele partizanske oblasti izvesti neko akcijo ali napad, zaradi katerega bi bilo stoodstotno gotovo, da bi se italijanske oblasti maščevale nad Podrago. Stari, modri aktivist mi je pravil, koliko truda je bilo potrebno, da so prepričali partizane, naj pustijo Podrago na miru, če hočejo, da jim bo tudi v bodoče zatočišče in v vsestransko pomoč. In kadarkoli so šli v to vas Nemci ali četniki, so se potem bahali, češ podraške kuharice, te pa nam zares dobro postrežejo. Pravilna taktika so se muzali ljudje.

Nemškenu častniku smo dali vzdevek »Kartofelpufa«, ker je rad pogledal, kaj se kuha v naših loncih, in zmeraj, ko mu je mama povedala, da bo krompir v kozici ali kakorkoli že, razočarano vzdihoval o neki njihovi specialiteti Kartofelpufa imenovani. Razlagal in razlagal je mami, kako se to jed pripravi, a ona se mu je hladno smehljala, češ mi smo zadovoljni s krompirjem na naš način. Po kosilu, ko je bila moja mati sama v kuhinji, je prosil, če si lahko skuha črno kavo. Bil je hrupen Nемеc in mislil je, da se nam bo prikupil, če se bo vedel z nami po domače. Pa je žel prav nasprotni učinek in to mu ni šlo v račun, tako da se je nekje pritožil, da je moja mati inteligentna žena, pa vsereno ne razume, kako rad bi bil prijazen z njo. Ko je odhajal s svojo četo na pohode proti partizanom, nam je hotel še prav posebno pokazati svojo naklonjenost. Prišel je pozdravit v kuhinjo, ki je bila delovna soba nas vseh, saj smo samo tam kurili, in vselej vprašal mater, naj mu vendar pove, pri kateri edinici je Ciril, ker da ga bo skušal najti in ji ga

bo pripeljal domov. Moja mati mu je odgovorila, da ne ve za sinov naslov, se mu zahvalila in zaskrbljeno nadaljevala z delom. Enako smo odgovorili vsi drugi. Če je moja mati kdaj koga mrzila, potem je tega Nemca, ko je odhajal pobijati sinove slovenskih mater in se hotel odkupiti na dvomljiv način. Ko ni bil na pohodih, nisem mogla zjutraj niti enkrat smukniti iz hiše, ne da bi se mi pridružil. Čutila sem, da se boji tistega samotnega koščka poti od Kodretove vile pa do vasi, in če bi ga bili partizani napadli, bi mu bila jaz za ščit. Kako so se drugod vedli Nemci tisto zadnjo vojno pomlad, ne vem, a pri nas sem imela vtis, da se dobro zavedajo, kako slaba jim prede na frontah in da si na vse načine prizadevajo, da bi se prikupili ljudem.

Ko sem se nekoč ob sončnem zahodu vrnila domov in strumno korakala v okovanih gojzarjih po parketu hodnika, se je naš stanovalec »Kartofelpufa« tako preplašil, da je malo manjkalo, da me ni ustrelil. In samo prisebnosti moje matere se imam zahvaliti, če do tega ni prišlo. Kot iz uma je kričal: »Stoj, stoj! Povej geslo ali pa bom streljal!« Mislila sem si, saj me vendar vidi, kaj nori, in sem nemoteno korakala proti njemu. Tedaj je planila iz kuhinje moja mati, zgrabila brzostrelko in obrnila cev v steno. Brisal si je potno čelo in se v zadregi opravičeval, da ni ničesar razločil na temnem hodniku, ker da je planil iz sobe, ožarjene od sončnega zahoda; le moje vojaško korakanje se mu je grozeče bližalo. Moji dobri »večni« gojzarji, sijajno ročno delo kranjskih mojstrov, bi me kmalu pokopali. In kako sem bila ponosna nanje: dve vojni leti in še pozneje sem jih imela stalno na nogah. Tako dobro sem si zapomnila Janjkovo lekcijo, da bi jih ne zamenjala za sto parov elegantnih čevljičkov. Preden je Janjko odšel k vojakom leta 1939, je šel poleti na Sv. Višarje. Pravim, da je »šel«, ker na vsej poti, tja in nazaj, ni rabil drugega prevoznega sredstva kot dober par dolgih dolgih stopal. S seboj je vzel težke okovane gojzarje in, zato da bi se mu na dolgi poti od časa do časa noga ohladila in odpočila, si je dal napraviti od domačih čevljarskih mojstrov trpežne opanke. S

kompasom in topografskimi zemljevidi oborožen se je odpravil, a še prej si je začrtal najkrajšo in najbolj ravno pot od Šembida do Sv. Višarij. S seboj je vzel nekaj hrane in dober koc, ker je računal, da bo spal po senikih in tudi pod milim nebom, če bo tako naneslo. Hotel si je ogledati svet in spoznavati ljudi iz perspektive popotnega človeka. A tiste opanke, kakšno razočaranje! Že prvi dan popotovanja si jih je proti večeru nataknil: pot je bila lepa, polna in koži nalašč za lažji obutek. A še preden se je dobro zavedel, so ga opanke ožulile in pesek in kamenčki, ki so se mu neprestano nabirali pod stopali, so tudi napravili svoje. In tiste žulje in ranice je po štirinajstih dneh pešačenja lepo prinesel domov.» Če boš kdaj morala veliko pešačiti,« mi je dejal, »samo gozdarje imej na nogah, ko si na poti, šele ko prideš zvečer na cilj, si natakni kaj lažjega. Razumela, draga Kavka?« S tem ljubkovalnim imenom me je hudomušno klical, ker sem rada prepevala, medtem ko sem bila in ostala za domače le »naš Slav'c«, to pa zato, ker sem se od Janka učila govoriti in sem rekla kot on: sem šel, bom prišel itd., in so mi moško obliko pogovora zbili šele v šolskih klopeh. A moja mati je tudi pozneje še mnogokrat rekla, da se je zmočila pri mojem spolu in bi moral biti nežen Ciril deklica, jaz pa fant. Glede gozdarjev pa se nisem med vojno niti enkrat izneverila Jankovemu nasvetu, čeprav ni poslušnost moja vrlina.

★

Ne vem, kako so se vedli nemški častniki v začetku zadnje vojne do svojih podrejenih. Vsekakor pa je četa, ki je stanovala in si tudi kuhala pri nas v zadnji vojni pomladi, imela med seboj tovariške odnose. Ko so delili hrano, je stopil poročnik v vrsto z moštvom in čakal pred kotlom na porcijo hrane. In tudi častnik SS je storil enako in moji materi je bilo to zelo všeč, pa čeprav je takemu odnosu gotovo pripomogel občutek ogroženosti. Častnik SS je prihajal obiskovat svojega kolego, bil pa je njegovo pravo nasprotje. Moja mati ga je ohranila v lepem spominu, pa čeprav je bil esesovec. Ko sva zadnjič govo-

čili o tem, se je malo zamislila in mi dobesedno rekla: »Bil je lep človek srednjih let, v vsakem oziru na mestu, gospod v vedenju in v besedi.« »Mama,« sem ji jaz oporekala, »saj je bil vendar pripadnik SS oddelkov.« »Res je bil.« je odgovorila, »a name je naredil vtis plemenitega človeka.«

Ta esesovec je bil Prus, in ko sem se vračala pozno popoldne iz Lozic domov, se mi je večkrat pridružil v Šembidu in čel z mano domov, na obisk k svojemu kolegu poročniku. Razumljivo, da mi je bilo nerodno zaradi takega spremljiva, saj sem kot partizanska učiteljica govorila otrokom o položaju na frontah, o partizanih in o našem najhujšem sovražniku Nemcu. A bolj nelagoden občutek sem imela ob misli na poročanje vaških levih intrigantov. K vragu, sem se sama pri sebi upirala, pa naj poročajo, jaz jim že ne bom šla pravit, o čem se s tem esesovcem pogovarjava. Da, saj je bil višek ironije prav v tem, da sem jaz gospoda častnika tolažila in bodrila. Doma na Pruskem je pustil ženo in že velike otroke, katere je imel nadvse rad. Ruska fronta pa je že zajela njegovo ožjo domovino in že več tednov ni imel nobenih novic od doma. Najhuje pa je bilo da je od svojih kolegov zvedel, da so Rusi neprizanesljivi z družinami esesovcev, nihče od njih da ne ubeži njihovemu maščevanju. A zakaj vendar, sem hotela vedeti, kaj ste tako hudega naredili, da se Rusi maščujejo nad vašimi družinami? A na to vprašanje ni verjetno mogel ali hotel odgovoriti. Nekoč, ko sem ga našla doma in je mami žalostno pravil, da se boji, da so vsi njegovi pobiti, sem mu v navalu človeške solidarnosti (in ker nisem imela potrpljenja, da bi se mučila z nemščino in da bi z mamino pomočjo iskala prave izraze), podarila za dobro srečo vseh njegovih šopek vijolic, ki sem jih imela v roki. Pozneje me je mama seveda oštela, da ne bi smela tega storiti, da si ne bi kaj domišljala, a čeprav sem bila prepričana, da si ne bo, je morda le imela mati prav.

Priznam, večkrat me je skrbelo, da se ne bi prijazni esesovec zanimal za mojo šolo, in v duhu sem si že pripravila obrambo, a on se je, kot po tistem dogovoru izo-

gibal vsega, kar bi ga lahko prikrajšalo za človeške stike z mano in našo družino. Vsi smo čutili, da se oba nemška časnika zavedata, kako težko nam je biti vljudni z njima, ko na Čavnu grmijo topovi. Posebno častnik SS je bil zelo obziren in rad je pripovedoval o svoji družini, moja mati jima je pa s ponosom pripovedovala o Janku, svojem padlem prvorojencu, in oba sta jo s spoštovanjem poslušala. Nekoč je »Kartofelpufa« hotel vedeti, česa se tako veselimo, kaj se vendar kuha v naših loncih. Ne, ni bila njegova najljubša jed, ampak samo fižolova juha s fidelčki in za prikuho še »milka in francka«. In mati je Nemcema z natančnostjo, ki je bila njena vrlina, pripovedovala, kako je še majhnega Janka včasih povprašala, kaj bi imel rad za kosilo (jasno, bil je njen miljenček), on pa da je vselej odgovoril: »Fižolovo juho s fidelčki in milko in francko«. Milka in francka pa sta bili dve štruci snidenega testa, ki sta se kuhali v veliki kozici; to ime jima je dal mali Janko, ker sta bili podobni malima dvojčicama, in od tedaj se te jedi drži to ime.

Še sedaj pa razločno vidim, kako esesovec in njegov prijatelj pazljivo zreta v mojo mater, ko govori o navadah majhnega dečka, ki je potem postal simbol upornosti našega rodu. Bili so trenutki, ko je človečnost prevladovala nad divjaštvom, moja mati pa je bila, kakor večkrat v življenju, gospodar položaja.

(Prihodnjič naprej)

»ABSOLUTNE, NEVARNE ILUZIJE«?

V našem zamejskem tisku je moj članek »K vprašanju slovenske biti ali ne-biti« naletel na dokaj živ odmev. Ob njem se kot predvideno mnenja razhajajo in razodevajo ob njem svoje obraze. V tem pogledu sta zanimiva komentarja v **Novem listu**.

Iz ocene, podane dne 18. novembra letos, je razvidno, da komentator F.J. ni znal ali ni hotel razumeti bistva in smisla postavljenega vprašanja. Njegov način spominja na avtoritativnega »vsevedeža«, ki kritizira in obsoja vsevprek od leve na desno — a rešitve ne pokaže, vsaj v pozitivnem smislu ne. Tako tudi F. J. obsoja iskanje dialoga med marksisti in kristjani na Slovenskem kot absolutno in nevarno iluzijo. Hvaležni mu bomo, če bi nam nakazal boljšo alternativo za reševanje odnosov med slovenskimi kristjani in marksisti.

Po mojem sta le dve poti, in to: ali sila argumenta — dialog, ali argument sile: nasilje.

Prva, miroljubna pot je izraz realistične in kulturne politike. Ta izhaja iz dejanskega stanja, torej iz ugotovitve, da na Slovenskem obstajajo kristjani in marksisti (naravno tudi Slovenci, ki se ne prištevajo ne k enim ne k drugim — a tu je govor o teh dveh glavnih skupinah Slovencev) in da je zato treba na neki način urediti njih medsebojne odnose. Kot člani civiliziranega evropskega naroda imajo oboji pravico do obstoja in razvoja. Pri urejanju teh odnosov gre za to, da obe strani priznata druga drugi vlogo enakopravnega partnerja, ne kot doslej, da druga drugo pod silo razmer le tolerirata. To priznanje obvezuje demokratični praksi sodelovanja, konkretno k uveljavljanju samoupravnega načela

v obstoječih gospodarsko-druženih strukturah, ki jim mora prevevati občestveni duh. In pri tem je naloga kristjanov, da postanejo »kvas družbe«.

Nerazumljivo je, kako vidi F. J. v takem sodelovanju kristjanov, ki je imperativ njih vesti, nevarnost novega klerikalizma. Zato je nujno potrebno, da svojo obsodbo razčleni in osvetli, potem bomo zavzeli do nje ustrezno stališče. Za danes le pripombo, da ne gre za postavljanje marksizma in krščanstva na isto raven, kot F. J. tendenciozno predpostavlja, marveč gre za iskanje stičnih točk na konkretni, zemeljski ravni, kar nedvoumno izraža moj članek in to je tudi njegov namen.

Jasno je, da je vprašanje dialoga in sodelovanja med marksisti in kristjani na Slovenskem danes vizija prihodnosti, ki pa že danes zavezuje k nalogi, da začnemo graditi mostove; ponavljam za s k u p n o prihodnost, sicer se bo vse zrušilo in ne bo prihodnosti ne za marksiste ne za kristjane.

Dovolj nas zadevno uči naša lastna zgodovina. Naša delitev duhov s svojimi bratomornimi posledicami je več kot zgovoren dokaz naše vsestranske nezrelosti. Čas je, da že enkrat potegnemo iz naše zgodovine jasne zaključke in črpamo potrebno moč, da dokočno prerastemo svoj infantilizem »klasično-barbarskega« medsebojnega obračunavanja in stopimo že na pot zrele vzajemne ustvarjalnosti in človeškosti. Kajti resnične vrednote se porajajo in razvijajo na miren način. Politika nenasilja je po Gandijevi zaslugi izpričala tudi v praksi svojo upravičenost. Res je, »kdor z mečem začne, bo z mečem pokončan,« ker nasilje rodi nasilje. Enkrat je treba prenehati s tem začaranim krogom.

In ker so oznanjevalci mirnega sožitja in človeškosti slovenski marksisti in slovenski kristjani, je neogibno, da se na tej poti srečajo. Sicer niso avtentični ne eni ne drugi. Način njih srečanja je naravno pogojen od prostora in časa, vsekakor pa ostaja njegov regulator-imperativ človeškosti.

Spričo tega postaja vprašanje dialoga in sodelovanja med slovenskimi marksisti in kristjani naše bitno vprašanje. Njegovo že načelno zavračanje in obsojanje pomeni izbiro

druge poti, torej poti v nasilje. Tako stališče pomeni resnično absolutne in nevarne iluzije!

Ob vprašanju dialoga med slovenskimi marksisti in kristjani pa nihče s »prezirom ne odriva "zgolj politične" programe in skupine«. Dobro bi bilo, da bi F. J. razložil, zakaj se čuti nekako zakompleksano prizadet. Kajti iz mojega članka izhaja prav nasprotno. S priznanjem načela pluralizma se namreč odpira politična arena vsem strujam in programom.

Skratka, iz celotne ocene F.J. izhaja nujna potreba po preučitvi in poglobitvi postavljenega vprašanja. To ugotavlja tudi sam F. J. in napoveduje svoj prispevek, katereka tudi pričakujemo.

To potrebo poudarja tudi drugi, dasi povsem nasprotni komentar v »Novem listu« z dne 10. decembra letos izpod peresa Igorja Tute. Njegova pozitivna ocena mojega članka izraža odprto pokoncilsko miselnost mladega kristjana, ki se čuti v vesti vezanega za politično zavzetost in sooblikovanje svoje narodne usode. Da, in za to gre, da našo slovensko usodo krojimo VSI!

Z marksistične strani doslej ni bilo odziva. Ali naj si to tolmačimo po starem pravilu: Qui tacet consentire videtur?

Naj bo tako ali drugače. Važno je, da je to naše bitno vprašanje postavljeno na »dnevni red«, da se je začela o njem diskusija. Nedvomno se bodo v postopnem dialogu vse bolj iskale stične točke, vse bolj se bo ustvarjalo ozračje medsebojnega zaupanja, ki bo prej ali slej pripeljalo do usklajevanja stališč za ustrezno politiko na Slovenskem. To je naše upanje. Za konkretizacijo tega upanja pa smo v našem času in prostoru poklicani k zadevnemu osveščanju — tudi po komentarjih in polemikah. Potem bo dosežen namen mojega članka.

NEKAJ BESED O GORJAČI, POSVEČENOSTI IN ŠIRINI

I.

V 31. številki novogoriških »Srečanj« urednik Primorskega dnevnika Stanislav Renko objavlja napovedane pomsleke k prispevkom o srečanju predstavnikov primorskega tiska, prispevkom, objavljenih v prejšnji številki »Srečanj«.

Kakor kaže pa se je Stanislav Renko po poti premislil, tako da je namesto objavljenega izčrpnega materiala nanizal samo nekaj pripomb, ki se bistva stvari ne dotikajo. Pravi pa, da se je za tak odgovor odločil med drugim tudi zato, ker je v novi knjigi Alojza Rebule bral »o tradicionalni gorjači« »nepomirljivega kulturnega spodbujevalca med snovanjem nove revije.«

Lepo, da pisateljeve besede tako vplivajo na urednika našega dnevnika, škoda samo, da niso bolj vplivale nanj tudi v preteklosti. Korektnost pa bi zahtevala, da navede tudi lepe stavke, ki jih je Alojz Rebula posvetil svojemu prijatelju. »V naše mrtvilo se je prav tako malo vdal, kakor se je '41 vdal v navzočnost okupatorja v Ljubljani ali pozneje v žičnato ograjo Dachaua. Ta ognjeviti Slovenec bi izpeljeval najgornjajno med Občinami in Kolonjo tudi himalajskega kozoroga...« In še poprej Rebula pravi: »Občudujem ga.« Gre, koliko lahko razberem iz konteksta, za Franca Jezo. Stanislav Renko košček citata iztrga iz strani, da bi ga upora-

bil kot Rebulovo oceno **nekega snovatelja nove revije**; ker pa Stanislav Renko v svojem članku potem govori o »Zalivu«, je vsekakor odkrito, kam pes taco moli.

Kaipada, če bom rekel, da me take metode spominjajo na stalinizem, se bo Stanislav Renko morebiti razburil, vendar mu ne morem pomagati, njegova generacija ima žal stalinizem v krvi in doslej še ni bil odkrit serum proti ti okužbi. Če pa Stanislav Renko z navedki iz Rebulovih misli namerava skonstruirati uvod v zapisu, kjer govori o meni, potem je taka metoda poleg drugega tudi naivna.

II.

Tudi to je zelo lepo, da urednik »Primorskega dnevnika« ne mara gorjače, ampak se odloča za »širino« in »strpnost«. Pa tudi proti »ozkosrčnosti« in »majhnosti« je. Sijajno! Vprašanje je zdaj: Ali si urednik »Primorskega dnevnika« kot mož, ki dà na svojo čast, lahko privošči izjavo, da je njegov dnevnik kdaj bil za širino, za strpnost? Lahko trdi, da njegov časnik ni bil ozkosrčen in majhen?

Naj samo pregleda stare letnike, tiste, v katerih je prevladoval stalinizem, tiste, v katerih je bil po slovenskih tržaških buržujih, pa tiste, s katerimi si je odtujil vse, ki so pripadali OF, a niso bili komunisti, od župnika Piščanca na Katinari pa do podpisanega, ki sem, ko je Ljubljana napadla Kocbeka, zavoljo ocene »Strahu in poguma« čez noč postal buržuj, medtem ko sem bil poprej socialist. Naj se samo spomni serije člankov Dušana Furlana, ki jih je objavljial »Primorski dnevnik«, medtem ko jaz nisem smel objaviti svojega zagovora.

Kje je bila ozkost? Kje je bila majhnost?

Tako šest let nisem sodeloval; medtem pa sem v »Sidru« 1953. leta povedal, kaj mislim o vlogi »Primorskega dnevnika in o njegovi »širini«.

»Primorski dnevnik«, zvest zihervlovščini kljub ločitvi od

Moskve, pa ni niti s prstom mignil, da bi zboljšal položaj. Njegov štab je živel svoje ločeno življenje, ne meneč se za razpoloženje našega življa.

Podpisani sem sam, na svojo pobudo predlagal rajnkemu Radu Ravberju, da bi spet sodeloval s »Primorskim dnevnikom«, to pa zato, ker smo bili v časih, ko so načrtovali likvidacijo Glasbene matice, Narodne in študijske knjižnice, gledališča itd. Bili so časi, ko so tržaški slovenski kulturni delavci v Ljubljani jokali, ker je grozil razpust omenjenih ustanov tako rekoč zavoljo pomanjkanja sredstev, zavedne tržaške ljudi, ki so si upali upreti odločbam matične države o odpravi naših kulturnih ustanov, pa se je zmerjalo z reakcionarji.

Vse to je moč dokazati s pričami v katerem koli trenutku.

No, in takrat sem predlagal zopetno sodelovanje »da predramimo naše ljudi iz mrtvila in apatije«. (Glej »Primorski dnevnik« 7.12. 1958, glej »Odisej ob jamboru« stran 43-44.)

Na osnovi vsega tega ni tako težko ugotoviti, na kateri strani je bila ozkosrčnost.

III.

In tako sem s »Primorskim dnevnikom« spet sodeloval v pričakovanju, da bodo naši politični možje prišli do spoznanja, da naš položaj terja **širine** in **pluralizma**. Žal tega nisem dočakal, ker so naši levo usmerjeni politiki mislili samo na potrebe komunizma in socializma in zato na povezavo z italijanskimi komunisti in socialisti, nič pa jim ni bilo mar, da bi osnovali vsenarodno koalicijo, katere naj bi »Primorski dnevnik« postal glasilo. Tako naš edini dnevnik ni izraz naše narodne skupnosti v Italiji, ampak zvarek ljubljanskega socializma in priveskov italijanskega komunizma in socializma. Za kar pride v dnevnik takega, kar ni izdelano po omenjenem kopitu, za to se moramo zahvaliti tistim, ki skrbijo za narodno dobrobit kljub ozkosti »Primor-

skega dnevnika«. Komaj zadnje čase je »Primorski dnevnik« rahlo »razširil« svoje obzorje, to pa se je zgodilo po prvem, še bolj pa po drugem obisku »Slovenske skupnosti« v Ljubljani. Da pa je bil porušen zid, ki je ločeval »Slovensko skupnost« od matičnih forumov, prav gotovo ni zasluga ne »Primorskega dnevnika« ne politikov, ki vodijo Slovensko kulturno gospodarsko zvezo, katere glasnik je »Primorski dnevnik«.

Šele politični in kulturni odklon od omenjene miselnosti SKGZ in njenega glasila je torej napovedal spremembo ozračja. Kar se mene tiče, je bila moja edina napaka ta, da nisem pretrgal svojega sodelovanja dosti prej. Kot kulturni delavec, ki sem imel svoj poklic in s tem tudi potreben kos kruha, bi lahko živel sam zase, ko bi mi ne bila pri srcu usoda našega tujkajšnjega občestva.

A če sem vrsto let sodeloval, to ne pomeni, da sem bil eden od **posvečencev**. Kot človek, ki se je za časa vojske svobodno priključil upor, sem verjel, da moram po vojski svobodno sodelovati pri nadaljevanju tega odpora. Narodnega odpora seveda. Medtem ko je šlo »Primorskemu dnevniku« zmeraj najpoprej za razredni boj, za narodni odpor pa samo toliko, kolikor je ta sestavni del razrednega boja. In to v glavnem velja tudi danes. Jaz pa sem bil prepričan, da narodna skupnost, ki živi obkoljena od večinskega gospodarstva in od večinske kulture, mora najpoprej skrbeti za svoje preživetje, to pa lahko naredi samo, če je enotna. Enotna pa ne more biti, če je slovenski kumunist odvisen od svoje italijanske partije, slovenski socialist pa od italijanske socialistične stranke. Enotna ne more biti, če so slovenski katoličani drugorazredni Slovenci, če je pravi Slovenec samo tisti, ki voli za italijanske stranke.

Zato bi spet uporabil kak grd izraz za metodo, ki bi hotela iz priložnostnega sodelovca narediti **posvečenca**. A če pustimo grde izraze, ostane vsekakor zelo neresno početje spravljati pisatelja, ki objavi v časniku svojo črtico ali novelo, v zvezo z zapriseženo garnituro, ki ima časnik v zakupu.

IV.

Potem urednik »Primorskega dnevnika pravi«, da so mi stolpci časnika na razpolago. Ponudba zveni zelo spodobudno, pozabil pa je urednik povedati, da četrto stoletja, kar izhaja »Primorski dnevnik«, v njem ni izšel niti en sam članek, ki se ne bi strinjal s politično direktivo uredništva. Ne samo to, ampak podpisani sem celo v Ljubljani in v Mariboru in v Novi Gorici objavil spise, ki jih »Primorski dnevnik« ne samo ne bi objavil, ampak se je celò jezil, ker so mi jih v Sloveniji objavili. To se pravi, da so bila in so do mene uredništva v Sloveniji dosti bolj demokratična, kakor je uredništvo »Primorskega dnevnika«, kar je razumljivo, ker je uredništvo »Primorskega dnevnika« fevd. Zato bomo tako

številni drugi tukajšnji kulturni delavci postali sorodniki »Primorskega dnevnika«, ko bo ta postal dnevnik vseh Slovencev, to se pravi, ko bodo v njegovem uredništvu možje, ki bodo zastopali razne svetovne nazore in mišljenja in bodo časnik urejali v duhu **pluralizma** in **širine**. Ko bodo uredniki možje, ki bodo imeli povedati tudi kaj svojega in zastopali tudi stališča, ki ne bodo v naprej določena. Kajti zdaj edini slovenski dnevnik v Trstu tako rekoč nima člankov, ki bi dajali časniku težo, vse je priložnostno, dogodek, ki zasluži pol stolpca, jih dobi pet, tisti, ki bi jih zaslužil pet, pa postranski zapis. Vprašanje zase pa je, kaj bi »Primorski dnevnik« objavljajal, ko ne bi ponatiskoval iz slovenskih časnikov in revij.

Nobenega dvoma ni, da ni lahko biti časnik za vse in hkrati list, ki naj bo predvsem izraz — kakor SKGZ — komunistične in socialistične svetovnonazorske sestavine slovenskega prebivalstva. Prav zato že osemnajst let (od 1953) trdim, da naše narodne skupnosti ni mogoče reševati na osnovi ideoloških hotenj. Nekaj, kar velja v Ljubljani, ne velja v Trstu, pa naj se urednik »Primorskega dnevnika« ali pa predsednik Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije postavi na glavo. Odgovornost pred zgodovino bo nosil, kdor tega ni hotel razumeti, in nič se ne bo mogel o-

pravičiti s sklicevanjem na birokratizem ali na etatizem ali na samovoljnost kakega voditelja. Kdor se je strinjal s smernicami, ki niso ustrezale našim potrebam, je ravnal po ideoloških načelih proti našim koristim; kdor pa ni soglašal z danimi smernicami, pa ni odstopil od svoje funkcije, ta je bil slabič, ker je vedel, kaj je za nas prav, pa se ni umaknil.

Branku Babiču, kateremu sem poslal odgovor na napade, ki sem jih bil deležen zavoljo ocene Kocbekove knjige, sem pisal, da bo odgovoren za posledice, če mojega prispevka ne bo objavil. Odpisal je, da sprejme vso odgovornost. Mojega odgovora na napade seveda ni objavil. Zelo malo ga je namreč brigalo, če neki književnik piše za tržaški list ali pa ne, ko pa je bilo poglobitno, držati se partijskih navodil. Tako so tudi sedanji uredniki zabubani v svojo ideološko kombinatoriko. Tem sedanjim seveda je za sodelovanje književnikov, samo da si jih skušajo ukrojit po svoji meri in podobi. Če se jim bo to posrečilo, potem bo naši narodni skupnosti slaba predla, ker ne bo nobene antiteze politični nadoblasti. A upati je, da jim bo ta nakana spodletela in da se bo iz naše srede o pravem trenutku vzdignil pesnik ali pisatelj, ki bo ljudi opozoril na pogubne sence.

III.

PS.: Urednik »Primorskega dnevnika« pravi na koncu, da se zahvaljuje uredništvu »Srečanij«, ker se je zavzelo za pobudo, da »postane PD dnevnik primorskih Slovencev tostran in onstran meje.« Kolikor vem od prijateljev in znancev na Primorskem, od Kopra do Sežane in do Bovca, ti ne vejo s »Primorskim dnevnikom« kaj početi. Svetovno politiko najdejo v »Delu«, prav tako v sobotnem »Delu« zelo zanimive članke z vseh področij. V časniku, ki izhaja v Trstu, bi radi našli nekaj, česar si v matični državi ne morejo privoščiti, to je vsestransko politično razgledanost in kritičnost. Za to pa PD nima ljudi, še manj pa volje. Prav tako

bi ljudje onkraj meje v časniku radi brali popolne novice o nas, ne samo to, kar je iz tabora ali dveh taborov, ki ju PD sprejema.

Ideja, naj bi PD postal dnevnik vse Primorske, pa je končno dokaz več, da uredniki »Primorskega dnevnika« nimajo smisla za pluralistično življenje slovenske narodne skupnosti v Italiji; zakaj če bi »Primorski dnevnik« res postal dnevnik vse Primorske, bi njegovo pisanje moralo imeti popolnoma uradno osnovo. Saj to v glavnem ima tudi zdaj, vendar danes lahko še zmeraj upamo, da bo časnik nekoč postal pluralistično glasilo Slovencev tokraj meje; ko bi se uresničila pobuda o dnevniku vse Primorske, pa bi bilo vsako nadaljnje upanje odveč.

Slej ko prej ostaja živa potreba po demokratičnem, neodvisnem in pluralističnem listu, ki bi, čeprav samo od časa do časa, objavljajl mnenja vseh, ki mislijo **drugáčé**.

Potrebno pa bo... enkrat tudi spregovoriti o imenu naše televizije. So namreč veliko večje dežele in države, kot je Slovenija — Avstrija, Hesén, Italija itd. — pa vendar tam ne poznajo televizije Dunaj, Frankfurt, Rim in tako naprej. Zato menim, da je čas, da dobimo tudi pri nas namesto televizije Ljubljana, Slovensko televizijo ali televizijo Slovenija.

Kajti ni samo Ljubljana Slovenija in tudi se Slovenija ne konča že pri črnuškem mostu čez Savo, kot se to nemara zdi marsikateremu našemu veljaku!

*Branko Senica
Večer, 4.12.1971*

Če je po tolikih letih telefonski imenik nehal biti imenik tranzitne centrale Ljubljana in postal telefonski imenik SR Slovenije, mogoče res ni daleč dan, ko bo kak amandma dovolil, da se rodi televizija Slovenija.

GLASBENE BELEŽKE

V oktobru je uprava gledališča Verdi pripravila kratko koncertno sezono z gostovanjem izključno inozemskih ansamblov. Za te koncerte je tako imenovano koncertno občinstvo pokazalo kar precejšnje nezanimanje in so bile vse tri prireditve slabo obiskane. Pričakovali bi, da bo občinstvo bolj zanimalo izvajanje nepoznanega orkestra kakor pa nastop domačega (nesporno odličnega) orkestra, katerega že dobro pozna. Kaže pa, da je prevladal ozkosrčni kampanilizem...

Prvi koncert ljubljanske Filharmonije bi bil moral zbuditi zanimanje že zaradi izvedbe sodobnih skladb Ramovša in Osterca. Z ozirom na mentaliteto tržaške elite bi si lahko odsotnost publike razlagali s politično-nacionalnimi razlogi. Ob nastopu ruskega baleta Beriožka in vzhodnonemškega orkestra iz Dresdena pa smo ugotovili, da je tržaška publika enako indiferentna tudi do drugih gostov. In vendar so bili nastopi ruske folklorne skupine in dresdenskega orkestra v vsakem pogledu zanimivi in na visoki izvajalski ravni. Morda pa je na slab obisk vplivalo dejstvo, da so bili vsi trije ansambli iz vzhodnih evropskih držav?

V nadaljevanju te kratke sezone je bila v Verdijevem gledališču še svečana izvedba in nagrajevanje najboljših skladb letošnjega natečaja »Premio Trieste«. Predloženih je bilo kar 150 skladb. Ocenjevalna komisija, v kateri je bil tudi Slovenec Alojz Srebotnjak, je bila po pregledu vseh kompozicij mnenja, da prve nagrade sploh ne podeli, pač pa, da prizna dve drugi ex aequo in eno tretjo. Drugo nagrado sta dobila neki angleški skladatelj in Tržačan Co-

ral, tretjo pa je dobil zahodni Nemeč Thieme. Ob izvedbi nagrajenih skladb se je lahko tudi poslušalec prepričal, da prve nagrade res ni nihče zaslužil. Upoštevalo dejstvo, da je konkuriralo 150 skladateljev iz vseh celin in ob poslušanju treh, po mnenju žirije najboljših skladb res ni mogoče imeti dobrega mnenja o sodobni glasbeni ustvarjalnosti. Ali pa bo morda res, da se pomembni skladatelji poudobnih natečajev sploh ne udeležujejo.

V okviru slovenske narodne skupnosti pa moramo za beležiti važen korak, ki ga je Glasbena matica naredila z uvedbo koncertnega abonmaja. Kaže, da izvaja abonma nekak psihološki pritisk na poslušalstvo, ker ga navaja k rednemu posecanju koncertov. Število abonentov sicer ne zagotavlja polno zasedene dvorane, je pa tisto zanesljivo jedro, okrog katerega se zberejo še drugi priložnostni poslušalci. Trije dosedanji koncerti so potrdili vsa optimistična predvidevanja. Pri prvem koncertu godalnega orkestra Glasbene matice, ki ga je vodil Oskar Kjuder, je sodeloval tudi ljubljanski čelist Ciril Škerjanec. Sledil je koncert Slovenskega okteta, ki je bil v nabito polni dvorani in je izzvenel v navdušujočo manifestacijo slovenske pesmi. Umetniški višek pa je bil dosežen z gostovanjem simfoničnega orkestra RTV Ljubljana. Pod vodstvom Sama Hubada je orkester zaigral zanimivo, folklorno nastrojeno »Istrijanko« skladatelja Karla Pahorja. V. simfonijo P. I. Čajkovskega in klavirski koncert v a-molu Edvarda Griega. Solistični part je izvajal odličen pianist Aci Bertoncelj. Koncert je bil za naše mesto izreden kulturni dogodek.

Oktobra je v goriški stolnici gostoval zbor in orkester »Consortium musicum« iz Ljubljane. Pod vodstvom dirigenta Mirka Cudermana so izvajali Sattnerjevo kantato »Jeftejeva prisega« in prvič predstavili slovenski javnosti do danes popolnoma nepoznanega goriškega slovenskega skladatelja Joška Jakončiča. To pot je doživela krstno izvedbo njegova maša za zbor, orgle in orkester.

Med večje koncertne prireditve moramo prišteti tudi »Cecilijanko«, ki jo že vrsto let organizira Katoliška prosveta v Gorici. Letos je na tej reviji nastopilo 14 cerkvenih in drugih zborov iz raznih krajev Goriške; Kanalsko dolino je zastopal zbor iz Ukev, mesto Trst cerkveni zbor od Novega sv. Antona, matično državo pa moški zbor iz Vrtojbe. Težke razmere v Beneški Sloveniji pa je dokazovala odsotnost zbora »Rečan«, ki je bil prejšnja leta vedno navzoč. Kaže, da temu zboru ni nič koristil nedavni sprejem pri sv. očetu in da se mora spoprijemati z vedno večjimi ovirami.

V decembru je bila podobna, paralelna prireditev v Kulturnem domu v Trstu, ki jo je organizirala tržaška Zveza cerkvenih zborov. Tu je nastopilo 11 zborov, večinoma cerkvenih iz mesta, predmestij in bližnje okolice. Vsi zbori so pokazali veliko vitalnost in zdrave ambicije. Obenem so zbori še enkrat potrdili ugotovitev, da danes (in to velja že za vrsto let) v tržaškem mestu — izvzamem kraške vasi tržaške občine — samo in edino cerkveni zbori zbirajo slovenske pevce in da ima slovenski meščan samo v cerkvenem zboru možnost zadostiti svojemu pevskeemu nagnjenju.

Edini laični zbor v mestu je »Gallus«, ki je tudi imel v začetku decembra svoj prvi koncertni nastop v tej sezoni. Spored je bil kombiniran v sodelovanju Tržaškega okteta in je privabil v malo dvorano Kulturnega doma nepričakovano veliko število poslušavcev.

(Te beležke sem zaključil 10. decembra 1971)

PAVLE MERKU'

SLP : PD

Zdavnaj napovedana in tako dolgo pričakovana prva knjiga *Slovenskih ljudskih pesmi* (Slovenska matica, Ljubljana, 1970, toda natisnilo in vezalo ČGP Delo v Ljubljani 1971 in še celo proti koncu 1971) je končno tu. Končno! Kdor je imel v poslednjih letih opraviti s Štrekljevo zbirko, razume, zakaj se toliko veselim ob ti novi knjigi. Saj: Štrekljeva zbirka je nedokončana in nepregledna in, kakor dobro razlagajo uredniki SLP v izčrpnem uvodu, se je pozneje nabralo toliko novega gradiva in toliko starejšega zraven, ki ga Štrekelj ni mogel upoštevati, da bo nova izdaja SLP obsegala petkrat toliko ljudskih pesmi, kolikor jih je v Štreklju. Poleg tega so se v teku desetletij izpopolnili in deloma celo spremenili kriteriji, po katerih sodimo, kaj je ljudska pesem in kaj ne.

Ni moj namen oceniti to prvo knjigo: se je sic et simpliciter veselim in, ko jo listam, se veselim odličnih novih kriterijev, izčrpane metodološke razlage v uvodu, popolnosti, ki bo odžejala ljubitelje besedil, ljubitelje napevov, ljubitelje znanstvene natančnosti, ljubitelje pokrajinskih podatkov, ljubitelje preglednosti in ne nazadnje ljubitelje ljudske poezije. Kar mene zadeva, vem, da imam spet doma eno tistih knjig, ki jih rad pogosto ma vzamem v roke, ker so tečna duhovna hrana.

Če se mimo vseh pohval, ki jih uredniki zaslužijo, dotaknem v drobni obrobni opombi obrobnega vprašanja, nočem nikakor zmanjšati njih zaslug: želim le opozoriti na nerodnost, ki jo je očitno zagrešil Grbec sam, ko je iz svoje rokopisne zbirke prepisoval besedila šče-

denskih ljudskih pesmi in jih poslal Štreklju. Tako je edini Grbčev zapis v 1. knjigi SLP potvorjen, kakor so potvorjeni vsi njegovi zapisi, kar jih je že objavil Štrekelj. Primerjajmo le nekaj stihov:

SLP, str. 215:

Lubca je štrencce prala,
do kolenc je v vode stala,
sukenca krvava h nji perplava.
Lubca šitro gor skočila
in je sukenco zmeknila...

Ivan Grbec: Ljudske pesmi, str. 24.

Ləbca je štrencä prala,
də kələnc je u uedä stala.
Sükenca krvava k nji prplava
Ləbca šitro guer skəčila
in je sükence zmeknila...

Če bojo uredniki upoštevali izvirno Grbčevo zbirko, bojo lahko postregli tudi s točnejšim imenom Grbčevih informatorjev. Torej namesto »Pela: domačinka Čočo Sancin« bi lahko brali: »Pela: Antonija Sancin, p.d. Stara Čoča, r. v Ščedni 1836«. Leto zapisa je res pred 1910 točneje 1909. Trije od urednikov so vedeli za izvirno Grbčevo zbirko, eden njih jo je imel celo v roki in se je lahko prepričal o razlikah med Grbčevim gradivom pri SAZU in izvirno zbirko. Zdaj, ko je tudi Grbčeva izvirna zbirka objavljena, ne bo več takih pomanjkljivosti?

Toda mimo te majhne pege, ki ne jemlje 1. knjigi SLP niti trohice njenega pomena in nam ne kali veselja,

da jo končno le imamo v rokah, bi rad poudaril še stran-
sko zaslugo, ki je v čast urednikom in založbi: končno
beremo v slovenskem tisku pravilna slovenska imena za
kraje v Italiji: Ščedna, Viden, Gumin, Bila, Osojáne, Sól-
bica, Učjã.

S tem je Primorski dnevnik izgubil priložnost, da
sam prvi uvede ta imena, kakor bi pričakovali od časni-
ka, ki mu je pri srcu usoda slovenščine v Italiji.

Upam, da bo zgled ljubljanske Slovenske matice za-
legel. Kateri slovenski časniki v Italiji bojo sledili temu
zgledu?

ZORA TAVČAR

KOROŠKA NI MOGLA

DATI SLAVČKA

(Ob Skurnih storijah Janka Messnerja)

Mehka Goriška je pred dobrim stoletjem dala otožno
trpkega Simona: divje lepa Tolminska pol stoletja kasneje
bridko silnega Ivana; če gremo ob robu slovenskega na-
rodnega ozemlja še više, so prisojna pleča Pece že v na-
šem stoletju dala silaka, vsega zemeljskega Voranca. Osoj-
na stran Matjaževe gore pa je iznad mračnih, stisnjenih
globeli ponižane in razžaljene nekdanje zibelke slovenstva,
Karantanije, pognala letos v drznem diagonalnem poletu
čez ves slovenski prostor namesto slavčka — sokola. Meje
so se v sto letih na zahodu resda nekoliko premaknile, a
na severu jih je pred petdesetimi leti plebiscit usodno za-
cementiral. Tako naš rojak, čeprav ga je dala mehka
pokrajina in čeprav je po duši brat tako otožnemu Simonu

kot bridkemu Ivanu ter čutno prvinski kot še bližji mu Voranc, *ni in ne bi mogel biti več koroški slavček*. Niti ne ravenski silak in še bridko zagnani služabnik umetnosti ne bi mogel postati, kajti njegov čas in prostor zahtevata od pisca »pesmi za današnjo rabo«, kot bi rekli po Župančičevo, *umetnosti namreč, ki naj bi bila prej pričevanje kot umetnost, ki naj bi služila prej resnici kot lepoti*.

In tako nismo dobili iz podjunskih dolin ne Simona ne Ivana ne Voranca, še pravega pisatelja morda komaj, dobili pa smo zato Janka! Redek in neponovljiv plod, katerega je dalo zdravo, naravno deblo, ki pa so ga cepili cepiči intelektualizma, sprotne politične potrebe, sle po jedki in razgaljeni resnici. Gnev in ljubezen sta v njem izpremešana kot so izpremešani visoki literarni trenutki s hoteno časnikarsko zgovornostjo. In ko knjigo odložiš ti pravzaprav ni več žal, kakor ti je bilo med branjem marsikdaj, da je moral umetnik tolikokrat stopiti v ozadje na ljubo resnici in da je beseda tolikokrat stopala z nizkimi petami in v kvedrih, ko pa se je znala drugod plemenito gibati z izbrano eleganco. Lahko bi bil in najbrž bi res znal biti večji umetnik; a potem ne bi bil več tako čist in tako drzen pričevalec današnjega koroškega trenutka, ta naš kleni, sokolje predrzni Janko! In da v sredini, kakršna nam je več kot razvidna iz Skurnih storij, in kot uslužbenec države, do katere izreka toliko pomislekov, upa spregovoriti tako naravnost, tako udarno in možato, to mi vzbuja »živo željo«, da bi knjižica postala slovenski best-seller v vsem slovenskem prostoru, na Primorskem pa še posebej. Da bi ga prebrali oziroma prebrale vse narodne in politične šlape, vse mevže in »ritke«, vsi hlapci in podrepniki tostran in onstran meje, in bi si ob Skurnih storijah zaželeli tudi sami zravnati hrbtenice in postati možje. Pa, če pustim šalo ob strani: naj bi pravzaprav veljalo, da bi ne smelo biti Slovenca, ki bi te knjige ne prebral, po-

sebno ne Primorca; noben osebni pogovor, noben obisk in ogled Koroške, noben časopis ne revija ne morejo posredovati tolikšnega dela resnice o današnjih koroških Slovencih v Avstriji, kakor se je to posrečilo Janku Messnerju v tem posrečenem kompromisu med umetnostjo in feljtonom, med kmetskim in salonskim, med grobostjo in nežnostjo, med ihto, karikiranjem in napadalnostjo pa med širino, popustljivostjo in odpuščanjem. Rahen narečni nadih, mojstrski čopič za zaris pokrajine in pribrnevanje prirojene čustvenosti (čeprav sramežljivo zabrisane) daje knjižici še tisto toplino, ki jo razumska zajedljivost odjemplje, tako da si na koncu človeško in intelektualno potešen: delo je pristno, odgovorno in zdravo. Tako zdravo, da ga slovenska prestolnica ni prebavila, temveč je moralo iskati posluha na še zdravem robu: v Mariboru. Da ni knjiga izšla v samem Celovcu, je velika škoda. In da nima bolj reprezentativne zunanje oblike, še večja; vsaj format naj bi bil imenitnejši. Čeprav ima tudi ta žepna izdaja pač svoje prednosti. Posebno ker je slikarka Melita Vovkova opremila knjigo z duhovitimi ilustracijami. Dovolj je, da pogledaš tisto na naslovni strani, v katero je znala zajeti bistvo koroštva: bolj ko gledaš, več slikarkinih skritih misli in duhovitosti odkriješ. Podobno velja npr. za prikaz glavnih junakov v Svinjski storiji. Če prideš tej analizi vsega prašičjega še nagajivo (ali grenko?) simbolično, ki jo skriva piščeva zgodba, uživaš ob ilustraciji dvojno. Kdaj neki — če sploh kdaj —, tako si mislim ob tej Messnerjevi knjigi, bo kak slovenski gimnazijski profesor na Goriškem ali Tržaškem pri založbi ZTT takole drzno, pa hkrati tako čisto prikazal nas....

Sedaj bi pravzaprav morale po običajni praksi slediti obnove vseh osmih zgodb, ki so zbrane v Skurnih storijah, kar pa se mi zdi ne le nepotrebno, marveč celo samim zgodbam v škodo. Saj njih vrednost ni toliko v tematiki in

kompoziciji, pač pa v samem slogu, v tistem razigrano ležernem natresanju raznorodnih drobnarij, kar pa vse na koncu — kot mozaik, ki mu vtkeš zadnji bleščeči kamenček — šele zaživi svoje polno življenje. *Doživiš te Skurne storije le, če jih prebereš sam — in šele ko jih prebereš vse!* Takrat tudi največji skeptik, potem ko se je kdaj ujezil na ohlapnost, na razvlečene stavke, na kdaj neustrezen izraz, na kakšno protiversko bodico ali na pogosto premračen pogled, takrat, pravim, tudi največji skeptik — sname klobuk.

Ali rečem preveč, če menim, da je dolžnost vsakega Slovenca, prebrati te storije? Zaradi naših koroških bratov bolj kot zaradi njihovega glasnika Messnerja. Pa tudi zaradi Messnerja; ker je le mož, kakršnih bi nam bilo treba. In tudi zaradi nas Primorcev, ki le nimamo tako črnih razmer kot oni, pa nismo doslej zmogli še pol Messnerja ne, kaj šele celega. (In če bosta tule tržaška književnika menila: »Kaj pa midva?« To bi dalo dovolj snovi za okroglo mizo: *Odisej ob jamboru, Skarabej v srcu in Gorje zelenemu drevesu* kot objektivni prikazi našega primorskega življenja kako je ta tri pričevanja sprejel celoten slovenski prostor in kako jih je ovrednotil, koliko kritik so doživela. Primerjava z Messnerjem v vseh naštetih točkah.)

PETER SUHADOLC

O OKCITANCIH

V reviji »Il bimestre«, ki že nekaj let izhaja v Firencah in ki obravnava predvsem kulturne probleme, se je kmalu po prvih številkah pojavil širši cikel sestavkov pod skupnim naslovom »Tretji svet v Evropi«. V tem okviru vrsta

člankov vsakokrat obravnava neki evropski narod, ki se v teku zgodovine ni dokopal do lastne države. Okcitanija, Katalunja, Ladinija, Euzkadi, Kernov, Cymru, Baidheal tachd so na primer taka strnjena ozemlja, od katerih bi lahko vsaka postala narodna država. Vendar so bili narodi, ki na njih prebivajo, vključeni v države, ki so jih ustanovili njihovi močnejši sosedje.

Revija poudarja, da ji ni toliko pri srcu problem bolj ali manj formalne »osamosvojitve«² takih narodov, saj so taki pojmi buržoazni; želi pa, da bi se prihodnja »človeška«³ civilizacija našega planeta ne razvila na škodo nobene manjšine, še najmanj pa jezikovne. Na ta način bi namreč prišli le do lažne enotnosti; še več, do zveze imperializmov. Želi si le, da ne bi moral na primer Okcitanec postati prej Francoz, šele nato pa Evropejec ali Zemljan. V tej luči nam predstavi revija v svoji 3—4. številki Okcitanijo. To je strnjeno ozemlje, ki obsega skoro celo južno Francijo ter koščke Španije in Italije, na katerem živijo Okcitanci.

V uvodnem članku *Fausta Gravini* analizira francosko zgodovino, ki je s svojim političnim in jezikovnim centralizmom v teku stoletij izpodrinila Okcitance in njihovo literaturo na rob zgodovine. Poda nato okcitanško reakcijo na politični, zgodovinski in kulturni pritisk Pariza na province. Končno na kratko prikaže današnji položaj Okcitancev in njihove probleme. Prvi in glavni je seveda sam obstoj njihovega jezika. Problem je važen predvsem s kulturnega vidika, saj odseva sredstvo, s katerim se neka skupina izraža, njeno moralno in duhovno strukturo. Prav zato ga je treba ne samo ohraniti, temveč tudi razvijati, bogatiti in prirejati sodobnemu življenju. Jezik mora kratkomalo ostati živ.

Sledi zelo zanimiv članek *Henrija Giordana*, profesorja na friburški univerzi, o pojavu narodnih manjšin.

Pisec se v začetku sprašuje, ali je okcitanska literarna produkcija le preostanek že obsojene realnosti, ali pa je izraz neovrgljivega dejstva, ki ga je treba upoštevati pri gradnji nove družbe. Trdi, da je v buržoazni Evropi vsaka kultura, ki je v manjšini, obsojena na njen manjšinski položaj in da vsak njen preporod nujno vodi v konservatorizem. Pri tem moramo seveda razlikovati med narodnim pojavom in ideologijami, ki ta pojav skušajo razlagati. Prehod od prvotnega prenovitvenega impulza do konservatorizma zakrivi namreč napačna ideologija, ki se zreducira in alienira ter odvzame prvotnemu impulzu vsako vitalnost. Ta pojav srečamo tudi v okcitanski literaturi prejšnjega in tega stoletja. Nova eksplozija okcitanskega narodnostnega pojava torej še ne pomeni, da se njegova teorija izraža v primerni ideologiji.

Vstaje koloniziranih narodov tretjega sveta so ustvarile ideologijo, ki primerja okcitanski položaj vietnamskemu ali pa alžirskemu. Pojmu ene in nedeljive Francije odgovarja mladina z novo baskovsko, bretonsko in okcitansko državo. Ustanovitev ideologije, ki odraža položaj kolonij tretjega sveta in ki naj velja za vse manjšine tega planeta, je morda prenagljena, shematizirana in umetna; njena zasluga pa je v tem, da poudarja proces ekonomske kolonizacije Bretanje in Okcitanije.

Prav v tem smislu je treba ugotoviti v teh deželah obstoj dvojne alienacije: narodnostno-kulturne ter družbeno-ekonomske. Lahko trdimo, da obstaja okcitanski pojav kot kulturna in kot ekonomska zadeva; ta dva aspekta se medsebojno dopolnjujeta. Kapitali so namreč investirani v bogatih deželah, ki zagotavljajo večje možnosti zaslužka; s tem se pa večja razlika med bogatimi in revnimi deželami neke države podobno kot razlika med industrializiranimi državami in Tretjim svetom. Iz tega lahko

sklepamo, da je ekonomsko-deželna rešitev problema ne mogoča pod buržoazno oblastjo.

Razgovor o mestu, ki naj ga zavzame narodnostni činitelj, mora torej potekati med levičarskimi silami. Kar se tiče Okcitancev, vodi danes francoska komunistična partija politiko, ki jo navznotraj označuje jakobinski centralizem; ta se dosti ne razlikuje od vsaj v načelih nepopustljivega nacionalizma golistov. V zunanji politiki pa je francoska partija pokorna sovjetski, ki s svojim centralizmom ne bi dopustila francoski partiji politične teze, ki bi postavljala narodnostno avtonomijo na isto podlago kot socialno revolucijo. Etnične manjšine v Franciji se nahajajo potemtakem v neki ideološki alienaciji, kajti socialistična in republikanska stranka sta prešibki, da bi kaj dosegli.

Problem bo lahko rešil le nov tip socializma. Togliattijeva izjava iz leta 1964, po kateri se bo morala enotnost internacionalnega delavskega gibanja ustvariti le še ozi-rajšč se na različna politična stališča, ki so značilna za položaj in razvojno stopnjo vsake dežele, bi torej obvezoval Francijo, da upošteva narodne manjšine. Razen tega vsa ideološka kriza svetovnega komunizma zahteva novo teorijo socializma, ki naj upošteva tista dejstva, ki jih je marksizem-leninizem deloma prezrl. V narodnostnih povojnih obstaja namreč močna revolucionarna sila. Prav narodnostni činitelj lahko katalizira heterogene elemente, ki so nezadovoljni z ekonomskim in kulturnim kapitalističnim izkoriščanjem.

Po drugi strani implicira današnja konzumna družba razvoj, ki vodi k uničenju kulture: od ideologij do umetnih in literarnih spomenikov, vse je absorbirano kot folklor. Je mar to pot napredka? Uniformiran in aseptičen svet? Danes se čedalje več mladine odloča za model civilizacije, ki temelji na različnosti, ki jih zavestno sprejema-

mo. Bretonska in okcitanska mladina se temu mehanizmu, ki zreducira narodnostne manjšinske kulture na folkloristične aspekte, ki služijo za kratek čas turistom, upira s tem, da se uči bretonščine in okcitanščine. S tem hočejo rešiti in razvijati kulture, ki jim grozi smrt. Prav s tako angažiranostjo na vseh ravneh, ki naj vodi v raznolikost našega življenja, se lahko tudi sami najboljše bojujemo proti strahotni enolikosti današnje družbe.

Pred ekonomskimi, kulturnimi in ideološkimi imperializmi ZDA in Sovjetske Zveze, predvsem pa pred vzorcem družbe, ki nam ga predlaga Sovjetska komunistična partija, predstavlja spoštovanje narodnih manjšin in njihova vključitev v nov tip res humane socialistične družbe odločilno obrambo pred imperialističnimi zablodami, ki označujejo tudi komunistično družbo v Sovjetski Zvezi.

Robert Lafont proučuje nato krizo regionalizma v Franciji in njene okcitanske odmeve. Ugotavlja, kako so bili razni poskusi decentralizacije — med zadnjimi De Gaullov leta 1969, ki je privedel do njegovega odstopa — le pretveza za porazdelitev centralne avtoritete, ki naj bi zagotavljala učinkovitejšo in racionalnejšo kontrolo teritorija. Vemo namreč, da se noben politik ne odpove rad centralizaciji, ki je konec koncev najučinkovitejše sredstvo oblasti. Ko so torej francoski politiki zavohali past De Gaullovega načrta in se po drugi strani niso mogli več sklicevati na že obsojeni centralizem, so zopet odkrili demokracijo. Kar naenkrat se nobeden več ni bal besede avtonomija. Po referendumu, na katerem so se vsi sklicevali na deželno demokracijo in v njenem imenu ovrgli poskus lažne decentralizacije, pa se je zopet vse umirilo in Francija si je zopet odela svojo staro centralistično menaliteto.

Avtor nato analizira zapostavljanje, kateremu so bile podvržene province in z njimi manjšinski jeziki v teku

francoske zgodovine ter pravice, ki so si jih ti jeziki priborili do danes. Med drugim pripominja, da je De Gaulle v Kanadi vzkliknil: »Svobodni Québec!«, ni pa pomislil, pa ima doma državljane, ki bi mu lahko odvrnili: »Zakaj pa mi ne?«

Na koncu se pisec dotakne še instrumentalizacije deželnega prebivalstva v prid državne ekonomije. Ugotavlja da je človek na deželi vklenjen v nekake »ekonomske rezervate«, turistična in ekonomska izkoriščanja, katera sploh ne prinašajo nobene koristi tamkajšnjemu prebivalstvu.

Sledi članek *Osvalda Coissona* o Okcitanjih, ki živijo v Italiji. Cenijo jih na skoro četrto milijono, živijo pa v obmejnih alpskih dolinah Piemonta. Njihova nacionalna zavest je vzklila šele v zadnjih letih. V začetku prejšnjega desetletja so le posamezniki in intelektualci sprožili problem in se zanj zanimali. Šele leta 1968 je bila ustanovljena politična organizacija Movimento Autonomista Occitano. Tarejo jih problemi, ki so nadvse podobni tistim, s katerimi se ubadajo njihovi bratje onstran Alp. Za sedaj jih ščiti le znani šesti člen italijanske ustave.

Na koncu so zbrani še obširni članki o okcitanškem jeziku in literarni zgodovini ter o sodobnem okcitanškem literarnem ustvarjanju. Ciklus člankov o Okcitaniji zaključuje zbirka pesmi dvanajstih okcitanških pesnikov in pa izčrpen slovarček z najrazličnejšimi podatki o Okcitanjih in njihovem jeziku.

SUZANA PERTOT

Samo in Drago Pahor:

ZAČETEK OSNOVNEGA

ŠOLSTVA V TRŽAŠKI OKOLICI

Pri ZTT je januarja 1971 izšla brošurica Sama in Draga Pahorja »Začetek osnovnega šolstva v tržaški okolici«. V kratkem uvodu avtorja nasprotujeta Francetu Marinazu, Mariju Pasqualisu in Ferdu Kleinmayrju, ki so v svojih delih navedli napačne datume o ustanovitvi prvih osnovnih šol na Tržaškem. Tako zvemo, da prva osnovna šola ni nastala na Opčinah leta 1798, ampak leta 1781 v Škednju. Kot je znano je temelje za nastanek osnovnih šol postavila cesarica Marija Terezija s svojim odlokom, ki ga je izdala leta 1774. Pred izvršitvijo tega odloka pa je prišlo do mnogih zaprek, kot poroča sam policijski ravnatelj Pitton v svojem poročilu dvoru. Težave so obstajale predvsem v pomanjkanju učiteljev in učnih prostorov. Pitton je leta 1784 predlagal ustanovitev drugih šol poleg škedenjske in je določil plačo učiteljev ter sestavil nekak učni načrt in sicer: pouk naj bi bil na podeželju pravilno razporejen, tako da ne bi oviral kmečkih opravil, kajti večina otrok je bila zaposlena na pašnikih. Otroci naj bi se učili nemščine, italijanščine, računstva in verouka. Kar se tiče zgolj škedenjske šole, se je za njeno ustanovitev zanimal zlasti šolski nadzornik baron Dell'Angelo, ki je v svojem poročilu leta 1780 potrdil, da je odprtje šole v Škednju možna. Predvideval je, da jo bo obiskovalo 60 učencev, čeprav je bilo v Škednju in Sveti Mariji Magdaleni mnogo več otrok. S prihodom prvega

učitelja Johanna Adama Karlsbergerja, katerega je predlagal sam šolski nadzornik, se je pokazalo, da položaj na šoli ni tako optimističen, kot si ga je obetal baron Dell'Angelo, kajti šolo je obiskovalo le 16 otrok. Niti kaplanovo prigovarjanje niti kazni ni pripomogla, da bi se število otrok povečalo. Krivda tega poraza ni bila samo v nevednosti ljudstva, ampak tudi v tem, da škedenjski otroci niso dosti odnesli od pouka v tujem jeziku, kot pravi sam nadzornik šole Franc Langer. Ravno zaradi tega so leta 1776 predlagali, da bi se v tržaških šolah poučevala tudi slovenščina, predlog pa ni bil sprejet. Čeprav se je v naslednjih letih število otrok povečalo, je bil položaj še vedno porazen. V svojem poročilu 1794. leta pripisuje Pitton ta neuspeh visoki šolnini, neprimernim urnikom in predlaga, naj bo šolanje brezplačno, naj se urnik določi sporazumno s kmeti in župani in naj se kaznujejo starši, ki ne bodo pošiljali otrok v šolo. Ti predlogi so bili na seji guvernerja deloma sprejeti, le šolnine niso do cela odpravili. Za isto leto sta v Škedenju in na Katinari bila dva sestanka, kjer so določili urnike pouka in počitnice. Leta 1799. je umrl prvi škedenjski učitelj Johann Adam Karlsberger, sledil mu je sin Anton. Leta 1818 je prevzel učiteljsko službo kaplan Tomaž Malalan, ko pa se ji je leta 1821 odpovedal, so oblasti porabile pet let za iskanje novega učitelja in zato je ostala škedenjska šola zaprta pet let. Posledica tega je bila, da so se poznejši zgodovino pisci ušteli za celih 46 let.

Zato so zelo pomembni podatki, ki nam jih posreduje avtorja brošurice.

PRISPEVEK

NA SREČANJU V KROMBERKU

Objavljamo prispevek našega sourednika Borisa Pahorja na srečanju primorskega tiska v Kromberku. Priobčujemo ga, ker ima novogoriška revija »Srečanja«, ki je spis objavila, drugačen krog bralcev kot »Zaliv«. Naj opozorimo še na to, da je prispevek, ki sledi, sprožil polemiko, o kateri je govor v posebnem članku te številke.

Pravilno pojmovanje zamejske narodne skupnosti nasprotuje tezi o postopni združitvi z življenjem večinskega naroda, ker taka združitev pomeni konec homogenosti.

Zamejska skupnost mora biti narodni subjekt v razmerju do večinskega naroda in do oblastnih organov; samo tako lahko varuje svojo življenjsko sposobnost.

To so dobro uvideli Južni Tirolci. Nobenega pomena nima, da je Südtiroler Volkspartei pretežno sredinsko desničarsko usmerjena in da je njeno levo krilo bolj šibko. Gre za vsenarodni odpor, ne za progresivno — revolucionarni podvig. In poleg italijanske vlade in njenega parlamenta — poleg avstrijskih oblastniških organov — je prav južnotirolska ljudska stranka kot predstavnica Južnih Tirolcev sopolodpisala »paket«. Avstrija je celo izjavila, da bo soglašala s »paketom« samo v primeru, če bodo »paket« sprejeli Južni Tirolci.

Kako daleč smo od tega, da bi naša narodna skupnost v zamejstvu bila priznana kot pravni subjekt, ki sopolodpiše sporazum, smo imeli priložnost videti v nedavnem uvodu »Primorskega dnevnika«. (29.2.71)

Ostaja zdaj vprašanje, kako naj gledamo na prihodnost. V prvi vrsti moramo spremeniti »uradno« definicijo

o narodni skupnosti, ki živi tokraj matične meje. Res, da se v zadnjem času poudarja ideja o skupnem kulturnem prostoru. A ta definicija je polovičarska, in ne predstavlja narodne skupnosti tokraj meje kot subjekta v razmerju do večinskega naroda. Povezava z matico v skupnem kulturnem prostoru je lahko pozitiven dejavnik samo takrat, ko nas tako na Primorskem kakor na Koroškem ne bo razprševala na dolgo razdobje preračunana praksa večinskega naroda. Konkretno, nič ne bo rešil pevski zbor, ki bo šel z Raven pet v Železno Kaplo, če ljudje na Koroškem ne bodo enakopravni z nemško govorečimi v šoli, v uradu, na cesti. itd. Prav tako ne bo pevski zbor iz Sežane v Trstu utrjeval naše zavesti, če pa so sedemnajst let po podpisu Memoranduma njegovi člani ostali mrtva črka.

Odklanjamo frazo »manjšina je most«, dokler ni izpolnjena zahteva, da postane ločena narodna skupnost subjekt. Komaj takrat, ko bo taki narodni skupnosti priznana etnična-kulturna in tudi gospodarska identiteta, lahko začnemo govoriti o vlogi mosta. Drugače je vse skupaj samo mimikrijsko leporečje, za katerem narodna skupnost v zamejstvu razpada.

Drugo, kar sledi iz resnice — narodna skupnost v zamejstvu mora biti subjekt, je to, da edino tak subjekt lahko potrди to, kar se o njem sklene. Še tako za usodo ločenih delov zaskrbljena matica ima lahko za primerno nekaj, česar ločeni narodni del ne more sprejeti. Pa tudi etnično pravilno je, da matica svoj dogovor dà v odobritev predstavnikom ločenega dela, ki je na tujem od večinskega naroda etnično ločen in samostojen subjekt.

Tretja posledica takega gledanja na etnično skupnost kot na subjekt je, da matica ne sme biti povezana s svojim zamejskim delom samo po svetovnonazorskih kanalih, ampak mora biti zanjo zamejska narodna skupnost enoten narodni subjekt. Nihče ne zanika matici možnosti bolj ali manj tesnih ideoloških vezi; zdravo gledanje pa ne preneša; da bi bile take enosmerne vezi merodajne in celo odločilne.

Res je, da je zdaj tudi v uradnih matičnih izjavah izražena želja o enotno izoblikovani zamejski volji, a kakor je tako hotenje načelno vse pohvale vredno, vendar ne more biti odrešitveno, dokler so tako na Primorskem kakor na Koroškem določene ustanove in osebe deležne vsega matičnega zaupanja in podpore (ne glede na vrednost njihovih načrtov in del), druge ustanove in osebe pa so v najboljšem primeru samo tolerirane.

Četrtrič.

Tržaški slovenski dnevnik naj bo izraz narodne skupnosti kot subjekta, ne samo glasilo tistih ljudi, ki so bili enkrat za vselej posvečeni kot dnevni glasniki zamejskega življa. Vsem zamejskim Slovencem namenjen list bi lahko bil politično in kulturno in gospodarsko glasilo, ki bi po kakovosti ne imel nikomur nič zavidati. Tako pa se slovenske sile razdajale v enem dnevniku in štirih tednikih in še drugih občasnih listih, ker dnevnik ni tribuna vseh Slovencev.

Tako si v Trsu ne moremo misliti, da bi mogli sprožiti v dnevniku kakršnokoli polemiko v zvezi s tezami, ki jih zastopa ta časnik ali pa organizacije, katerih je izraz. Pa tudi samo polemičnega pisma ni upati, da ga bo človek našel v dnevniku, razen če bo obravnavalo kako jezikovno vprašanje. Pa še tega ne zmeraj. Tako smo zamejski ljudje praktično v kurateli, če pa kdo hoče povedati svojo misel, mora gostovati v enem izmed tednikov in si tako nakopati obsodbo, da se je prodal klerikalcem ali liberalcem ali komur že bilo. Če kaj objavi v dnevniku, pa se kajpada udinja rdečim. Zato je nujno, da ima narodni subjekt v zamejstvu široko zasnovano, odprto in pestro glasilo, kateremu bo predvsem pomembna homogenost slovenskega življa, ne pa svetovnonazorska usmerjenost.

Petič.

Matično javnost naj njen tisk obvešča o vsi narodni skupnosti v zamejstvu, ne samo o tistem delu narodne skup-

nosti, ki je povezan z matičnim tiskom. Dopisnik — trajen ali priložnosten — ne sme biti svetovno nazorski poročevalec, ampak človek razgledan v vse smeri. Matična javnost mora od njega zahtevati širino, uredništvo, ki ga pošlje z doma, mu mora zrelo vrednotenje narodnega občestva zunaj meja postaviti kot pogoj dodelitve službenega mesta v zamejstvu.

Matičnega dopisnika ne sme obsorbirati neki zamejski forum. Načelno naj bi dopisnik poročal tudi to, česar nekateri zamejski krogi ne bi radi slišali. Zavedam se, da se te zahteve lahko komu zdijo naivne, ko pa je do slej vse teklo po desetletja zglajenih tirnicah; a če naj zagovarjam tezo, da neko občestvo lahko preživi nenaklonjeno usodo samo, če bo obstajalo kot subjekt, potem mora biti matica poučena o celotnem njegovem življenju.

Šestič.

Publikacije, ki izhajajo v zamejstvu, morajo biti na razpolago matični javnosti. Prav gotovo, da ima to, kar izide v zamejstvu, svojo podobo, ki se kdaj ne strinja z uradno matično, vendar mora biti današnja zrela evropska družba na tekočem o vsem, matična družba pa še posebej o tem, kar se tiče od nje ločenega dela narodovega telesa. Matičnemu človeku morata biti Trst in Gorica bližji od Kaira ali New Delhija in zamejski slovenski volilci bolj poznani kakor volilci Indire Ghandi. Kar se pa tiče tržaških in koroških glasil ter revij, je neizpodbitno dejstvo, da je v prvi vrsti skrb vseh usoda slovenstva, usoda preživetja ali pogina, in tudi kjer se kdaj nazorsko vprašanje upira matičnemu nazorskemu gledanju, se to dogaja predvsem takrat, ko gre za postavitev narodnega principa pred nazorskimi.

Zato matica ne sme spoznavati zamejskega tiska samo iz prikrojenih poročil (in še to mogoče enkrat vsakih devet let), ampak neposredno. Matično občinstvo je do zamejskega tiska lahko dialektično, kritično, nikakor pa ne

sme biti neobveščeno, topo, ali v najboljšem primeru, nabito z uradnimi definicijami in formulami.

Sedmič in zadnjič.

A o tem naj preberem odlomek iz avstrijske Volkszeitung, kakor ga je prineslo ljubljansko Delo 25. februarja 1971.

Volkszeitung:

»Če bo Italiji nedvoumno jasno, da avstrijska država ter javno mnenje budno spremljata usodo južnih Tirolcev, potem se bo pač izogibala kakorkoli zaobiti dosedanje dogovore oziroma zavleči uresničitev dosedanjih obljub. Južna Tirolska in z njo Avstrija si bosta pred Rimom lahko vknjižili uspeh le z odločnim nastopom, ki bo izpričeval, da pri gotovih predlogih ni nobenega odstopanja. Le tako je mogoče preprečiti morebitne težnje po nadaljnji asimilaciji.« (Delo, 25. 2. 1971).

Natanko isto velja tudi za nas, samo s tem dodatkom, da Avstrija v zadnji vojski ni igrala tako pomembne in ponosne vloge kot Slovenija in da je zato toliko bolj poniževalno za nas zamejske ljudi na Tržaškem, Goriškem, še posebno pa na Beneškem in na Koroškem, da prosjajimo za priznanje narodnih pravic.

S tem bi končal ta svoj ekskurz po vprašanih, ki so pri nas naša vsakdanja skrb. Rekel bi morebiti samo še to, **da je narod zmeraj bolj eden izmed poglavitnih človekovih zatočišč pred alienacijo.** Vsak dan jasneje je videti, da nas svetovna ali planetarna, kakor jo radi imenujejo nekateri novi eshatologi pri vas, domovina ne mo mogla osrečiti, če ne bo sestavljena iz živih, poglobljenih, duhovno in življenjsko samobitnih narodnih občestev.

Kar se pa tiče narodnih skupnosti, ki so ločene od matice, bi rad končal s podobo iz Homerjo, ker je ta s svojim Odisejem tako nazorno upodobil človekovo usodo. Tokrat bi se ustavil ob obisku pri Polifemu, velikanu z enim očesom. Ta enooki antropofag se mi zdi kakor

nalašč ustvarjen simbol za državo, ki je etat-nation, in ne dopušča, da ji kdorkoli krha njeno jezikovno — duhovno celovitost. V taki državi je drugorodec (tako nas imenuje fašistično izrazoslovje — alloglotto) kakor Odisej ujet v sovražni jami, v jami, ki nima izhoda. In da se reši, mora postati Nihče, mora se potuhniti, nekako shlapeti, če je to mogoče.

V slovenski zgodovini smo bili večkrat taka nihčeta. V vojnem času pa smo s svojim uporom nehali z odmišljanjem. Vse kaže, da je v povojnih letih stara travma spet začela pronicati. Upati je, da je ta povojna doba mimo. Vsekakor pa vam zagotavljam, da v zamejstvu, tako pri nas na Tržaškem kakor — zgodil se je čudež — tudi na Koroškem narodna skupnost noče biti amorfna množica, noče biti katalizator za različne bolj ali manj trgovske spojine, noče biti Nihče v pogubni jami, ampak subjekt v Evropi dvajsetega stoletja, ki je premagala črno in rjavo diktaturo v imenu prostosti in zvestobe narodne biti številnih narodov, med katerimi Slovenci nismo bili zadnji.

Socialistična republika Slovenija se mora predvsem zavedati, da je prav ona v okviru jugoslovanske skupnosti v prvi vrsti odgovorna za tiste dele slovenske narodne skupnosti, ki živijo v tujini. Zdi se mi, da je bila že doslej velika napaka misliti, da bo kdorkoli drug sposoben zavzeto in uspešno skrbeti zanje. Naša republika je dolžna boriti se predvsem za uveljavljanje mednarodnih pogodb, ki zagotavljajo enakopraven položaj tudi naši narodnosti (manjšini) v teh državah.

Vladimir Krivic
PREDSEDNIK USTAVNEGA SODIŠČA SRS
(Večer, 4.1.71)

»Kaj lahko danes profesionalni kulturnik — čeprav je nosilec izredno kritičnih in pravih ocen — opravi kot profesionalni politik, smo imeli priliko opaziti pred kratkim pri nas v Trstu, kjer je nek tak poskus rodil le zmešnjavo. S tem smo tudi mi tržaški Slovenci ugotovili, da je kulturnik kulturnik, politik pa politik, kar ostali narodi vedo že stoletja in, da ni moč kar tako, meni nič, tebi nič prehajati iz enega področja na drugo.«

Aleš Lokar v »Mostu« 29-30, 1971 na strani 25

Janko Kos v deseti letošnji »Sodobnosti« imenuje razlago Aleša Lokarja Prešernove vloge v slovenski zgodovini »primer že kar prenapetega vulgarnega sociologizma ali celo vulgarnega materializma.« Kako pa naj označimo gornje filozofiranje o kulturniku in politiku?

Predvsem bi morali vedeti, kdo je na Tržaškem iz kulturnika postal »profesionalni politik«. Nato bi bilo potrebno vedeti, kakšno »zmešnjavo« je njegova spreobrnitev rodila. Kajti nedopustno je, da kulturnik Aleš Lokar nekaj trdi, ne da bi bralcem stvar razložil, ali se ne zaveda, da s takim ravnanjem tudi on dela »le zmešnjavo«?

Če namreč misli na znanega tržaškega pisatelja, ki je napisal nekaj glos pa tudi imel nekaj govorov za časa volitev, bo s težavo dokazal, da je tržaški pisatelj s tem postal »profesionalni politik«. Tako definiranje je le nekoliko »prenapeto«, kakor bi rekel Janko Kos.

Da so ideje, ki jih je izrazil tržaški pisatelj prinesle »zmešnjavo«, je lahko tudi res. Vprašanje je,

ali je ta »zmešnjava« razgibala močvirnati *status quo* in sprožila nove prijeme. Kajti če je to dosegla, potem je konservativizem Aleša Lokarja znamenje tradizionalizma ali pa oportunizma, kar pa oboje ne govori v prid živi kulturnosti.

Potem Aleš Lokar piše o drugih narodih, ki da »vedo že stoletja... da ni moč kar tako, meni nič, tebi nič prehajati z enega področja na drugo«. Ta trditev je spet »vulgaren sociologizem«. Kajti če samo pregledamo italijansko slovstvo, ki nam je najbližje, bomo kar od Katarine Sienske, Danteja, Boccaccia, Ariosta, Machiavellija pa vse do senatorjev Carduccija in Verge videli, da imamo nič koliko primerov pomembnih književnikov, ki so bili politično dosti bolj aktivni, kakor naj bi bil naš tržaški! Če pa se ozremo drugam, bomo pri drugih narodih našli tudi čisto sodobne primere, na primer De Gaullovega ministra Andréa Malrauxja, pa letošnjega nobelovca pesnika Pabla Nerudo, čilskega veleposlanika v Parizu.

Dobro bi zato bilo, ko bi Aleš Lokar svoje »znanstvene« ugotovitve malo preveril, preden jih servira naši javnosti. Razen seveda, če se od naših italijanskih someščanov ni navzel navade, da gleda zviška na našo kulturno pripravljenost. V tem primeru bi bila zadeva resnejša, kakor je videti na prvi pogled, in tudi pisanje o kulturniku, ki je prinesel »zmešnjavo«, bi imela docela drugačen prizvok.

bis

KOROŠKI ŠTUDENTJE SLOVENSKI JAVNOSTI

Koroški študentje, zbrani na letni skupščini svojega kluba 3. decembra 1971, smo med drugim obravnavali tudi razmere, v katerih žive naši slovenski rojaki v avstrijskem delu Koroške, ter ugotavljamo:

Trenutno je najbolj pereče vprašanje osnovnega šolstva. Odkar je bilo 1958 odpravljeno dvojezično šolstvo, germanizacija zelo napreduje. Od 6735 otrok s slovenskim jezikom, kolikor jih leta 1949 ugotavlja statistika (po koroških navadah je število sicer še prenizko), jih danes obiskuje dvojezični pouk le še okrog 1500. Vsi drugi, večinoma zaradi skritega terorja, obiskujejo samo nemške šole. Temu vprašanju bi bilo treba posvetiti večjo pozornost ter, tudi s pomočjo matičnega naroda in jugoslovanske diplomacije, doseči pravičnejšo rešitev. Gre za ZAŠČITO koroških Slovencev in ne samo za izpolnitev 7. člena avstrijske državne pogodbe.

V zadnjem času najbolj vidni dokazi sovraštva, ki ga goji večji del koroške družbe nasproti Slovincem, pa so:

silovit odpor proti izpolnitvi določila 3. točke 7. člena avstrijske državne pogodbe, to je namestitvev dvojezičnih topografskih napisov;

perfidno preprečevanje, ko je Mohorjeva družba hotela kupiti vetrinjski grad;

preprečitev gradnje tovarne gospodinjskih strojev Gorenje pri Pliberku, a nadaljevanje penetracije slovenskega ozemlja s podjetji tujega nemškega kapitala;

nadaljevanje s prakso, da avstrijska državna oblast nikdar ne izsledi krivca, ki je npr. odstranil slovenski napis ali onesnažil partizanski nagrobni kamen ali spomenik in to kljub zaščitenosti teh spomenikov z avstrijsko državno pogodbo. Slovenske fante, ki z namestitvijo slovenskega krajevnega imena poleg nemškega dejansko samo opozorjajo na neizpolnjeno določilo 3. točke 7. člena avstrijske državne pogodbe, išče policija z vso vnemo in osumljene postavi pred sodišče (primer Marjana Šturma).

Na najrazličnejših področjih vsakdanjega življenja je čutili nemško nacionalistično sovraštvo nasproti Koroščem, ki pa si največkrat upajo govoriti o tem le zelo zaupno, ker imajo težke izkušnje in zelo utemeljen strah, da si bodo z javnim pritoževanjem življenje še otežili.

Z zadovoljstvom ugotavljamo, da koroški Slovenci, organizirani v Zvezi slovenskih organizacij in v Narodnem svetu, vedno bolj odločno zahtevajo izpolnitev obveznosti 7. člena avstrijske državne pogodbe. Želimo pa, da v tem boju nastopajo kar najbolj enotno. Po odločnosti prednjačijo dijaki in študentje, posebno okrog Kladiva. Želimo, da vztrajajo v tem človeško globoko smiselnem boju za obstoj in svoboden razvoj koroških Slovencev. Klub koroških študentov na ljubljanski univerzi jim hoče biti zvest zaveznik ter jim pomagati, kjer in kolikor le mogoče.

Hkrati pa odločno protestiramo proti malodušnemu, razkrajajočemu pisanju nekaterih slovenskih publicistov v matični državi o nacionalnem vprašanju sploh in posebej o položaju in življenjski perspektivnosti Slovencev sklenjenega slovenskega ozemlja. Čudimo se, da je po tolikih dosežkih slovenskih kulturnih in drugih delavcev v slovenski zgodovini, zlasti še v narodnoosvobodilni vojni kaj takega sploh mogoče. Za sedaj imenujemo le naslednja imena: Taras Kermauner, Marijan Kramberger, Dušan Pirjevec in Dimitrij Rupel. To so danes najvidnejši predstavniki manjvrednostnega kompleksa mnogih Slovencev nasproti drugim narodom, zlasti nasproti Nemcem, in glavni predstavniki domišljave elitnosti med Slovenci.

Njihovo sovraštvo do slovenske tradicije in cinično izražanje o ideji humanizma je nekaj izredno negativnega. V konkretnem navajanju zadevnih spisov teh publicistov moramo biti v tej zvezi le kratki. Omenjamo le Probleme, ki so že nekaj časa glavno zbirališče piscev takega duha. Žal so Problemi potegnili za seboj tudi mariborske Dialoge, ki bi se kot revija slovenskega obmejnega mesta morali zavedati svojih nalog in dolžnosti. Zelo glasni so bili pisci takega duha tudi na srečanju slovenskih književnikov v Štatenbergu 24. septembra tega leta. Odločni ugovori Janka Messnerja in Branka Rudolfa v Naših razgledih ter Borisa Pahorja v tržaški reviji Zaliv kažejo, da se precejšen del slovenske javnosti

s takim pisanjem ne strinja. Trenutni višek te duhovne zmedenosti pa dokumentira Marijan Kramberger s svojo razpravo Poskus drugačne ljubezni do Slovencev, ki je izhajala v Sodobnosti od 8. do 11. številke. Znanstveno nevzdržno je istovetiti problematiko, pred katero so postavljeni naši izseljenci in mnogi mladi strokovnjaki, ki ne morejo dobiti ustrezne zaposlitve doma, s problematiko, s katero se morajo spoprijemati Slovenci na svojem domačem, nad tisoč let sklenjeno naseljenem ozemlju. Dobro poznamo to »drugačno ljubezen do Slovencev«, ki nam jo razkriva Kramberger, poznamo jo zelo dobro iz številne publicistike imperialističnih potujočevalcev z ozemlja narodov okrog nas, do vseh potankostih skrbno izdelano v publicistiki germanizatorja: »Mi vas bolj ljubimo kakor vaši kulturno politični voditelji. Postanite Nemci in mnogo hudega vam bo prihranjenega.« Ljubezniva grožnja. Tudi ta razprava dokumentira izredno zgodovinsko nevednost teh piscev. In kam s trditvijo o »privilegiranem« položaju Slovencev v zamejstvu (11. številka, str. 1104) nasproti Slovincem v matični državi zaradi tega, ker imajo možnost postati »polinacionalni«? itd. Kramberger je celo sourednik revije Sodobnost, tiste revije, ki je bila leta 1932—33 ustanovljena prav zaradi tega, da v podobno meglenem kulturnem ozračju prinese jasnost in čistost v slovensko kulturno in politično življenje. Leta 1965 je bila Sodobnost deklarirana kot revija, ki jo je ustanovila Socialistična zveza delovnega ljudstva. Ali revija uresničuje svoj socialistični značaj?

Pričakujemo, da predvsem Društvo slovenskih književnikov v svojem samoupravnem delovnem področju nekaj ukrene. Smo proti administrativnim ukrepom!

Ljubljana, 14. decembra 1971.

Klub koroških študentov v Ljubljani

Proti rasističnim načelom!

Uredništvo kulturne revije »Zaliv« je večkrat seznanilo svoje bralce v Trstu, v Sloveniji in po svetu o nedemokratski praksi Avstrijske republike, ki ne izpolnjuje obveznosti, katere ji nalaga 7. člen mirovne pogodbe. Prav tako je »Zaliv« poročal o prebujanju zavesti med slovensko mladino na Koroškem, ko so se na napisnih tablah poleg nemških imen vasi pojavila tudi slovenska imena.

Policijska oblast ni doslej zasledila nobenega mazača, ki je onečastil slovenske spomenike in grobove padlih, je pa seveda takoj začela iskati tiste, ki so se drznili dodati slovensko ime nemškemu. Zasedovali so slovenske študente, jih zasliševali, Marjana Boruta Šturma so tudi prijavili sodišču, obravnavo pa so potem prenesli zaradi protestov na Koroškem in v Sloveniji, kjer se je uprla predvsem mladina.

No, zdaj ko smo že mislili, da je Avstrija sprevidela, kako nedemokratsko je njeno početje, nas je presenetila vest, da bo 27.1.72 v Leobnu na Okrajnem sodišču, Erzherzog Johann Strasse 3, I. nadstropje, soba št. 1., sodnik Hans Eggerth — moral sesti na zatožno klop Marjan Borut Šturm, obtožen, da je »zlonamerno poškodoval javno imovino«. Obenem je še obtožen žalitve organa javne varnosti, ker je med predavanjem na študijskih dnevih konec decembra 1970 poslušalce obvestil, da je v dvorani policaj, ki ga je zaradi napisnih tabel zasliševal z metodami III. Reicha.

Uredništvo »Zaliva« se zgraža, da danes tako ukrepa s člani slovenske narodne skupnosti tista avstrijska republika, ki je do včeraj podpirala vse drugačne metode upora južnotirolskega prebivalstva v Italiji. Zato se zdi, da za avstrijsko republiko še veljajo rasistična načela, saj v Italiji zahteva pravice, ki jih slovensko govoreči ljudje v Avstriji nimajo. Ne samo to, ampak celo predaja sodišču državljana, ki je izpolnil to,

kar bi Avstrija morala izpolniti po pogodbi, ki so jo podpisali zavezniki in Jugoslavija, česar pa ni izpolnila. Nasprotno prijavlja sodišču mladega človeka, katerega hoče prikazati kot huligana, ki packa napisne table.

Naj poudarimo, da se Avstrija moti, če misli da lahko nad slovenskimi ljudmi počenja, kar se ji zljubi. Res je sicer, da se vlade velikih sil ne zmenijo niti, ko gre za propast stotisočev ali celo milijonov, vendar tako primer procesa v Burgosu kakor upor na Irskem kakor tudi usoda Bangla deša dokazujejo, da noben narod ne ostane za večno nekaznovano tlačen in da zahteve po spoštovanju človeških in narodnih pravic ni mogoče zadušiti s policijo in sodišči.

Zato uredništvo »Zaliva« protestira proti avstrijskim metodam, kiso vse prej kot evropeistične. Še posebno se Avstrija moti, če računa da lahko inscenira proces proti šturmu, spričo trenutnih notranjih težav v Jugoslaviji. Nobena oblast, ki nekaj da na podporo svojega prebivalstva, ne more mimo tako kričečih primerov izigravanja. Slovenski narod, ki je v boju proti nacizmu žrtvoval veliko število svojih sinov, pa nikakor ne bo sprejel dejanj, ki žalijo njegovo čast.

Uredništvo »Zaliva«

Trst, 19.1.1972.

PROTESTNO PISMO »ZALIVA«
GENERALNEMU TAJNIKU O Z N
NEW YORK

*Generalnemu tajniku
Organizacije združenih narodov
New York*

*Dne 27. januarja letos namerava okrajno sodišče v Leobnu obravnavati primer koroškega Slovenca M. Boruta Šturma. Njegov greh je v tem, da je nemškemu krajevne-
mu napisu na javni deski dodal slovensko ime.*

Gospoda dr. Kurta Waldheima bi želeli spomniti, da se to dogaja v njegovi rodni deželi, ki bi kot umirjena, moderna država v svojem odnosu do drugorodnih državljanov ne smela zaiti na raven rodezijskih rasistov in od katere smo pričakovali, da bo pod nevtralnimi praporom prednjačila v spoštovanju človečanskih pravic.

Generalnega tajnika Organizacije združenih narodov pa bi hoteli opozoriti na anahronistično ravnanje avstrijskih oblasti s slovensko manjšino, ki je dokaj bližje nacističnim nagnenjem, nego načelom vrhunske svetovne organizacije.

Zato bi nam bilo v posebno zadoščenje, ko bi generalni tajnik Organizacije združenih narodov s svojim vplivom dosegel, da bi bili koroški Slovenci obravnavani vsaj s takšnim kriterijem, kot ga je Avstrija izsilila za svoje rojake na Južnem Tirolskem.

Trst, 22. januarja 1972.

**PROTESTNO PISMO »ZALIVA«
AVSTRIJSKEMU KONZULU
V TRSTU**

Trst, 21.1.72

Spoštovani gospod generalni konzul!

Uredništvo kulturne revije »Zaliv« je ogorčeno zvedelo za novico, da mislijo v Avstriji soditi Marjanu Borutu Šturmu, ker je dodal slovenski napis poleg nemškega. Sprašujemo se, kako da avstrijska oblast, ki ne izpolnjuje 7. člena avstrijske mirovne pogodbe, more pred demokratično evropsko javnostjo soditi človeku, ki naj bi spomnil avstrijsko oblast na njeno dolžnost. Taka dejanja, ki so v posmeh sleherni pravici, se prej ali slej maščujejo in se bodo maščevale tudi Vaši deželi, kakor se danes maščujejo v deželi Baskov in na Irskem.

Obveščamo Vas, da bomo storili vse, kar je v naši moči, da bo Evropa seznanjena z metodami dežele, ki bi morala skrbeti, da njeni slovenski državljani počasi pozabijo na nacistično dobo.

*S spoštovanjem
Uredništvo »Zaliva«*

**PROTESTNO PISMO »ZALIVA«
AVSTRIJSKEMU VELEPOSLANIKU
V RIMU**

Trst, 21.1.72

Spoštovani gospod Veleposlanik!

V Leobnu bo 27. t.m. sojen Marjan Borut Šturm, ki je dodal slovensko ime poleg nemškega na krajevnem napisu. Storil je to, česar Avstrija ni storila, čeprav bi morala po členu 7 mirovne pogodbe dati dvojezične napise povsod, kjer prebivajo Slovenci.

**PROTESTNO PISMO »ZALIVA«
GENERALNEMU TAJNIKU O Z N
NEW YORK**

*Generalnemu tajniku
Organizacije združenih narodov
New York*

*Dne 27. januarja letos namerava okrajno sodišče v Leobnu obravnavati primer koroškega Slovenca M. Boruta Šturma. Njegov greh je v tem, da je nemškemu krajevne-
mu napisu na javni deski dodal slovensko ime.*

Gospoda dr. Kurta Waldheim.a bi želeli spomniti, da se to dogaja v njegovi rodni deželi, ki bi kot umirjena, moderna država v svojem odnosu do drugorodnih državljanov ne smela zaiti na raven rodezijskih rasistov in od katere smo pričakovali, da bo pod nevtralnim praporom prednjačila v spoštovanju človečanskih pravic.

Generalnega tajnika Organizacije združenih narodov pa bi hoteli opozoriti na anahronistično ravnanje avstrijskih oblasti s slovensko manjšino, ki je dokaj bližje nacističnim nagnenjem, nego načelom vrhunske svetovne organizacije.

Zato bi nam bilo v posebno zadoščenje, ko bi generalni tajnik Organizacije združenih narodov s svojim vplivom dosegel, da bi bili koroški Slovenci obravnavani vsaj s takšnim kriterijem, kot ga je Avstrija izsilila za svoje rojake na Južnem Tirolskem.

Trst, 22. januarja 1972.

**PROTESTNO PISMO »ZALIVA«
AVSTRIJSKEMU KONZULU
V TRSTU**

Trst, 21.1.72

Spoštovani gospod generalni konzul!

Uredništvo kulturne revije »Zaliv« je ogorčeno zvedelo za novico, da mislijo v Avstriji soditi Marjanu Borutu Šturmu, ker je dodal slovenski napis poleg nemškega. Sprašujemo se, kako da avstrijska oblast, ki ne izpolnjuje 7. člena avstrijske mirovne pogodbe, more pred demokratično evropsko javnostjo soditi človeku, ki naj bi spomnil avstrijsko oblast na njeno dolžnost. Taka dejanja, ki so v posmeh sleherni pravici, se prej ali slej maščujejo in se bodo maščevale tudi Vaši deželi, kakor se danes maščujejo v deželi Baskov in na Irskem.

Obveščamo Vas, da bomo storili vse, kar je v naši moči, da bo Evropa seznanjena z metodami dežele, ki bi morala skrbeti, da njeni slovenski državljani počasi pozabijo na nacistično dobo.

*S spoštovanjem
Uredništvo »Zaliva«*

**PROTESTNO PISMO »ZALIVA«
AVSTRIJSKEMU VELEPOSŁANIKU
V RIMU**

Trst, 21.1.72

Spoštovani gospod Veleposlanik!

V Leobnu bo 27. t.m. sojen Marjan Borut Šturm, ki je dodal slovensko ime poleg nemškega na krajevnem napisu. Storil je to, česar Avstrija ni storila, čeprav bi morala po členu 7 mirovne pogodbe dati dvojezične napise povsod, kjer prebivajo Slovenci.

Koroška se tako spoznava z novo vrsto demokracije, oblast pa se vede, kakor da s slovensko skupnostjo lahko počne, kar se ji zljubi.

Radi bi Vas obvestili, da se Vaša dežela zelo moti, če misli, da so Južni Tirolci bolj vredni, da se jim priznajo človečanske pravice, kakor pa Slovenci v Avstriji. Prav tako se Vaša dežela moti, če misli, da bo kakor Francova Španija s procesi krojila usodo državljanov, ki zahtevajo spoštovanje narodnih pravic.

Proces proti Šturmu bo prebudil slovenske ljudi, za Avstrijo pa bo pomenil začetek obsodbe evropskega javnega mnenja.

S spoštovanjem
Uredništvo »Zaliva«

PROTESTNO PISMO »ZALIVA« SODNIKU V LEOBNU

Trst, 21.1.72

Spoštovani gospod sodnik,

uredništvo kulturne revije »Zaliv« se sprašuje, kōdo bo sodil Avstriji, ki je dolžna po 7. členu mirovne pogodbe med drugim dati dvojezične table v krajih, kjer prebivajo Slovenci, pa teh obveznosti še ni izvršila. Uprizarja pa proces proti človeku, ki ima pravico zahtevati, da avstrijska oblast spoštuje dostojanstvo slovenske narodne skupnosti v Avstriji. Taki procesi so podobni procesom v Španiji, kdorkoli pa vsaj malo pozna zgodovino, ve, da se taki procesi prej ali slej sprevržejo v sramoto dežele, ki jih je inscenirala.

Vi kar sodite, slovenski narod, ki je znal biti kos nacizmu, bo znal prenesti tudi metoče nove Avstrije. Prav te metode bodo predramile še tiste, ki so doslej verjeli le v iluzije.

S spoštovanjem
Uredništvo »Zaliva«

ŠE ENKRAT: MARJAN BORUT ŠTURM

Naš koroški rojak študent Marjan Borut Šturm ni že dobro znan le slovenski javnosti, temveč tudi za osnovne človeške svoboščine občutljivemu mednarodnemu svetu. Ne prevaruh, ne tat, ne ubijalec ni, pa vendar visi nad njim že leto in čez obtožba avstrijske oblasti.

Kaj je torej takega storil, da po njegovi osebni svobodi sega avstrijski kazenski zakonik? Svobodoljubna javnost ve, da greh Marjana Borutaa Šturma ni v kakem zlem dejanju, temveč preprosto v njegovem obstajanju. V tem, da skuša svoje mlado življenje živeti kot Slovenec natanko po dogovorih, ki so v Avstriji uzakonjeni za našo narodnostno manjšino na Avstrijskem. Njegov greh je torej v zavednem obstajanju. Zaveda se svojih človeških in državljanskih pravic in dolžnosti, hoče jih uživati in izpolnjevati in to isto terja tudi od svojega okolja. In ker ni sam, ker je takih rojakov posebno z nastopajočim mladim rodом čedalje več, je nevaren in ga potemtakem treba eksemplarično kaznovati.

Komu je nevaren in kdo dviga zoper njega sodni proces — lani 26. marca odložen, letos za 27. januarja znova napovedan? Tistim na Avstrijskem, ki vedo samo za dolžnost avstrijske manjšine pred državnim zakonikom, o njenih pravicah tako zakonitih pravicah pa nočejo ničesar slišati.

Marjana Boruta tožijo na podlagi 468. in 312. avstrijskega kazenskega zakonika. Obtožnica navaja da je prvi paragraf prekršil 26. oktobra 1970, ko je nemškemu krajevnemu napisu za Hermagor dodal še slovensko ime Šmohor, s čimer je »zlonamerno poškodoval javno lastnino«. Zoper drugi paragraf pa naj bi se po obtožnici pregrešil, ko je na II. Koroških kulturnih dnevih konec decembra '70 opozoril občinstvo, da je med njimi pričujoč državni policaj, ki ga je bil zaradi napisne akcije zasliševal z metodami, znanimi iz tretjega rajha. Zastran tega je obtožen, da je žalil predstavnika javnih oblasti.

27. januarja 1972 bo v Leobnu na Štajerskem ob polenajstih dopoldne v sobi številka 1 v prvem nadstropju okrajnega sodišča na Erzherzog-Johann-Strasse 3 stopil koroški Slovenec Marjan Borut Šturm. Znašel se bo pred sodnikom Hansom Eggerthom in ta mu bo sodil za nekaj čisto tretjega, ne za to, zaradi česar je mladi slovenski izobraženec dejansko sodno preganjan. Pristopil in odstopil bo, pa naj bo ravnano z njim kakorkoli, kot zavesten Slovenec z avstrijskim državljanstvom, stal pa bo pred tem sodnim stolom, obdanim od političnih kulis, kot kakšen poniglav mladostni prestopnik, kot determiniran kriminallec, ki javne napise poliva z barvo in ki zmerja organe oblasti.

Popolnoma smo lahko prepričani, da bodo oči zakona slepe in ušesa zakona gluha za vse neizpolnjevanje uzakonjenih pravic slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem, ki je zoper njega vstal Marjan Borut Šturm. Pravniški možgani so od nekdanj kot ustvarjeni za to, da vidijo dozdevni prestopnik, ne pa tudi njegove široke človeške, družbene in politične vzročnosti. Volja prizadetih članov skupnosti, da bi bilo po pravici zadoščeno po neformalni poti, če po formalni ne gre in ne gre, se jim izpričuje kot nezakonito ukrepanje na lastno pest. V svoji kratkovidnosti, ki jim megli tudi uvid v posledice takega ravnanja s človeku neodtujljivimi pravicami, med katere nedvomno sodi tudi izpovedovanje in polno izživiljanje narodnosti, običajno spregledajo, da se take pesti slejkoprej pomnožijo in izsilijo enakopravno upoštevanje svojega obstoja in svojih zahtev v svojem življenjskem okolju.

Če za izpolnitev manjšinskih pravic Slovencev na avstrijskem Koroškem res ni druge poti — in dolga leta nezakonkega ravnanja avstrijskih oblastev na koroškem pričajo, da je ni — potem je Marjan Borut Šturm na pravi. Potem je žrtev politike: za nas v njegovi matični domovini in za svoje rojake v njihovi državnopravni skupnosti. Z vsemi posledicami, ki jih narava take žrtve rojeva.

(Tedenska tribuna, 19.1.72)

Pismo celovških dijakov

Celovec, dne 20. januarja 1972

V kratkem bo proces proti slovenskemu študentu tov. Borutu Marjanu Sturmu. Obtožen je sodelovanja pri napisnih akcijah »Gibanja za socialno in narodno osvoboditev«, ki je v preteklem letu večkrat opozorilo koroško in avstrijsko javnost na dolžnosti države do slovenske narodne skupnosti na Koroškem.

Zavedamo se, da napisi topografskega značaja niso edini cilj, katerega hočemo Slovenci doseči, ampak da se moramo v širšem pogledu boriti za socialno, ekonomsko in narodno enakopravnost. Zavedamo se pa tudi, da so dvojezični napisi važen sestavni del pri dosegu našega cilja, razen tega so nam z zakonom zajamčeni v členu 7 avstrijske državne pogodbe.

Opozarjamo pa, da so ravno v tej zvezi posebno važni tudi dvojezični napisi na ustanovah, ki so last slovenskih organizacij, njenih članov in slovenskih obrtnikov, zdravnikov, lastnikov gostišč idr. Važnosti takih napisov pa ni več treba posebej poudarjati, med drugimi sta to že dovolj in zelo jasno storila dr. Theodor Veiter v svojem referatu »Über die ethnische Diskriminierung in Südkärnten« 10. decembra prejšnjega leta in dr. Zalokar 16. decembra v Dijaškem domu SSD v referatu o »Psihologiji raznarodovanja« — strokovnjaka sodobnega objektivnega avstrijskega zgodovinopisja in narodne psihologije.

Dijaki Slovenske gimnazije, ki se resno bavimo z narodnim vprašanjem, apeliramo na vse slovenske kulturne, gospodarske in politične organizacije kakor tudi na privatnike - obrtnike, da opremijo svoje hiše tudi s slovenskimi napisi.

Zdi se nam obžalovanja in obsodbe vredno, da se bo moral mlad Slovenec zagovarjati pred sodiščem, ker je menda storil nekaj, kar bi zdavnaj že bila morala storiti država, na drugi strani pa mnogi izmed naših rojakov sami niso izpolnili tega, za kar se mladi Slovenci borimo, in kar bi kot zavedni, kulturni Slovenci morali storiti.

Še enkrat apeliramo z vso resnostjo:

Podprite vsi prizadevanje slovenske mladine za dvojezične krajevne napise s tem, da jih namestite tudi na privatnih poslopijih!

Podpisani dijaki

»Avantgardni« mali oglasi

Iščem operaterja, ki bi mi presadil organ za etiko in organ za estetiko, ki sta mi kot univerzitetnemu profesorju literature nujno potrebna. Primernega mršveca bi oskrbel sam. Ponudbe poslati pod šifro VOLJA PO MOČI.

Dušan Pirjevec

Cenjenim literarnim inžerentom širom po Sloveniji sporočam, da sem na razpolago za pisanje uvodov v kakršnokoli literarno delo (od pesniške zbirke do romana), in to v najširšem kvalitetnem razponu, od Janeza Švajncerja do Edvarda Kocbeka. Strokovna strukturalistična izdelava zajamčena. Na željo možno uporabe plastičnih mas.

Priporoča se
Taras Kermauvner

Iščem kemika, ki bi mi pomagal realizirati kemično formulo R + R (Režimovec + Revolucionar) ali KPL + P (Kulturni promenadni lev + Proletarec). Ponudbe poslati pod PROLETARCI VSEH DEŽEL, NAPARFUMAJTE SE!

Dimitrij Rupel

Nagrado dobi, kdor najde v slovenskem tisku kulturno rubriko, kjer ne nastopam ali s polnim imenom ali z začetnicama (A. I.). Rešitve poslati pod šifro VISCERALNO PISANJE.

Andrej Inkret

Nagrado dobi, kdor najde v mojem strokovnem pisanju kakšen sestavek, kjer se nisem oprl na citat iz del Edvarda Kardelja. Rešitve poslati pod šifro POKONČNOST.

dr. Janko Jeri

France Prešeren je v samozaložbi izdal Sonetni venec (14 sonetov!), jaz pa v založbi Državne založbe Slovenije Venec sonetnih vencev 14 x 14 sonetov). Upam, da bo slovenska literarna zgodovina znala obe dejstvi primerno upoštevati.

Mitja Šarabon

Slovenci, ela-pala-yola, jemljite mojo poezijo zares, kiha-uise-làla, privrela mi je izpod srca, trala-yerbas-kila.

Franci Zagoričnik

BRZOJAVKA S KOROŠKEGA

*Spoštovanemu uredništvu »Zaliva«
v Trstu*

Iz Ljubljane so nas za Miklavževo prenetili z veselo novico, da nam bojo poslali — po kolikih letih hrepenenja? — za hitrejše uresničenje 7. člena avstrijske državne pogodbe svojega najsposobnejšega izvedenca svetovnega formata za narodne manjšine (za zamejske Slovence) tolikanj zaslužnega ministra, Simovega osebnega prijatelja BOJANA LUBEJA.

Tako človek nikoli ne veš, kdaj te sreča zadene.

Tužakov Anza

Celovec, 9.12.1971.

Publikacije

»KOSOVELOVE KNJIŽICE«

Naša revija je doslej izdala sledeča dela:

Boris Pahor: **Odisej ob jaboru** (razprodano)

Milko Bambič,
Stano Kosovel,

Boris Pahor:

Milče Škrap

Srečko Kosovel v Trstu (razprodano)

Uporna mladina

Lir 1300

Pravkar izšlo:

Boris Pahor:

Odisej ob jaboru

Druga razširjena izdaja s posebnim epilogom

Lir 1300

Pred izidom:

Jože Pogačnik:

Oris zamejskega in zdomskega poveljnega slovtva

NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PAPIRJA
PANJEK TATJANA
TRST - Ul. Mazzini 7, tel. 37-636

URARNA - ZLATARNA
A. MALALAN
34016 OPČINE
Proseška ulica 18 - Tel. 211-465

POHIŠTVO

R E N A R

Proseška ulica, 6

OPČINE (TRST)

Telefon 211-831

precizna šestila
naočniki, fotografski
in filmski aparati

TRST
Ul. Carducci 15
Telefon 29-656

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

Udovič
Stojan

TRST

Piazza Ponterosso, 5

Tel. 29-686

Keržè

VSE ZA DOM HLADILNIKI
ELEKTRIČNI PREDMETI - HIŠNI
PREDMETI PRALNI STROJI

TRST

Piazza S. Giovanni 1, tel. 35-019

BCI KB

**BANCA DI CREDITO DI TRIESTE
TRŽAŠKA KREDITNA BANKA**

S. P. A.

GLAVNICA L. 600.000.000

Vplačanih L. 300.000.000

MENJALNICA - BANČNA DOVOLJENJA ZA UVOZ - IZVOZ

**NEPREKINJENA BLAGAJNA - VARNOSTNE SKRINJICE
VSE BANČNE OPERACIJE IN USLUGE**

TRST, ul. F. Filzi 10

Tel. 39-101 / 39-045

tiskarna

graphart

trst - rossetti 14 - tel. 772151